

TAMPEREEN YLIOPISTO

Maarit Mäkinen

DIGITAALINEN VOIMISTUMINEN JA KANSALAISTEN OSALLISUUS
TIETOYHTEISKUNNASSA

Esimerkkejä verkossa julkaisevista paikallisyhteisöistä

Tiedotusopin lisensiaatintutkielma

Helmikuu 2006

Tiivistelmä

Tutkielmani taustalla ovat tietoyhteiskunnan kansalaisten eriarvoisuuden ja yksipuoliseen vastaanottoon liittyvät ongelmat. Kansalaisten rooli on pitkälti markkinatalouden määrittämä sekä hallinnollisten ohjelmien tukema käyttäjän ja vastaanottajan rooli, mihin ei sisälly osallistuvan kansalaisuuden tavoitetta. Vastaanottava kansalainen vieraantuu herkästi yhteisten asioiden hoitamisesta, ja kehitys edistää päätöksenteon yksinäisyyttä, viihteen ja kuluttamisen ylikorostumista sekä määrällisten arvojen painottumista.

Työssäni pohdin keinoja osallisen kansalaisen roolin edistämiseksi tietoyhteiskunnan kontekstissa. Osallinen kansalainen kokee kykenevänsä vaikuttamaan elämäänsä ja ympäristöönsä liittyviin asioihin kompetenttina yhteiskunnan jäsenenä. Hän on mukana yhteistoiminnallisena subjektina. Tämän kehityssuunnan edistämiseksi ehdotan yhteistoiminnallisempia käytäntöjä tietoyhteiskunnan suunnitteluun sekä kansalaisten ns. voimistumista suhteessa päätöksentekoon sekä oman elämän hallintaan.

Käytän työssäni voimistumisen prosessia mallina kehittää subjektina toimivaa kansalaisuutta. Voimistumista on käsitelty aiemmin yhteisöllisten kehityshankkeiden sekä ammatillisen kehittymisen tutkimuksissa. Työni tietoyhteiskunnan kontekstissa sovellan voimistumisen näkökulmaa digitaalisen voimistumisen mallin kehittämiseen. Digitaalisen voimistumisen malli toimii työssäni menetelmänä tarkastella ja analysoida yhteisöllisten ICT-hankkeiden osallisuuden edistymistä. Työni loppupuolella käytän mallia kolmen paikallisyhteisön verkkojulkaisuhankkeiden analysoimiseen. Tuloksina esitän nämä yhteisölliset hankkeet digitaalisen voimistumisen spiraalissa, joka havainnollistaa hankkeissa tapahtunutta osallisuuden ja subjekteina toimimisen kehitystä sekä siihen liittyviä esteitä.

Digitaalisen voimistumisen malli toimii yhteisöllisten hankkeiden muutoskehityksen kuvaajana, jolloin esiin saadaan prosessiin liittyviä tekijöitä ja tekijöiden korrelaatioita, ei niinkään määrällisiä muuttujia. Tarkastelevien verkkojulkaisuhankkeiden tapauksessa malli havainnollistaa esimerkiksi yhteisöjen oman julkisuuden tuottamisesta seuraavia muutoksia, muutosten esteitä ja hidasteita.

Avainsanat: voimistuminen, osallisuus, yhteisö, tietoyhteiskunta, verkkojulkaiseminen

SISÄLTÖ

---

1 JOHDANTO	6
1.1 Työn tausta ja tavoitteet	6
1.2 Työn rakenne: tietoyhteiskuntaretoriikasta osallistaviin käytäntöihin	8
1.3 Keskeisimmät käsitteet	9
2 IHMISEN JA YHTEISÖN OSALLISUUS TIETOYHTEISKUNNASSA	12
2.1 Ihminen vastaanottajana ja sopeutujana tietoyhteiskunnassa	12
2.1.1 Tietoyhteiskunta tulee	12
2.1.2 Strategioilla asiat hallintaan	15
2.1.3 Ihmisen rooli on ottaa vastaan	19
2.1.4 Osallinen, osaton vai digitaalisesti syrjäytynyt?	21
2.2 Kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiudet ja osallisuuden edellytykset	24
2.2.1 Asenteelliset valmiudet ja sosiokulttuurinen konteksti	25
2.2.2 Tietotekniset pääsyn valmiudet	29
2.2.3 Taitovalmiudet ja viestinnän kompetenssi	32
2.2.4 Osallistumisen ja vaikuttamisen valmiudet	35
2.3 Yhteisön ja yhteistyön merkitys tietoyhteiskunnassa toimimiselle	37
2.3.1 Moniäänisyyttä strategiapuheisiin	38
2.3.2 Ihminen osalliseksi toimijaksi	41
2.3.3 Yhteisöt osallistajina	45
2.3.4 Individualistisesta kuluttamisesta kollektiivisiin innovaatioihin	48
2.4 Yhteenveto: yksisuuntaisesta vastaanotosta yhteistoiminnallisuuteen	50
3 VOIMISTUMINEN OSALLISTAVANA PROSESSINA	53
3.1 Yksilön ja yhteisön voimistuminen	53
3.1.1 Voimistuminen on mahdollistamista	54
3.1.2 Voimistuminen on oppimisen ja vuorovaikutuksen prosessi	57
3.1.3 Yhteisöjen kehittäminen ja voimistava pedagogiikka	60
3.1.4 Voimistuminen edellyttää tietoisuuden ja motivaation	63

3.1.5 Voimistumisen mahdollisuudet ja merkitys osallistumiselle	65
3.2 Digitaalinen voimistuminen eli ICT mahdollistajana	68
3.2.1 ICT digitaalisena silloittajana	69
3.2.2 Toimijuus e-kansalaisena	71
3.2.3 Vuorovaikutteiset verkostot	74
3.2.4 Internet yhteisöjen kehittämisessä	76
3.3 Uusin viestintävälinein julkaisevat yhteisöt osallistavina käytäntöinä	80
3.3.1 Verkkoyhteisöt ja yhteisöt verkossa	80
3.3.2 Kansalaisten tuottama julkisuus ja digiajan sovellukset	84
3.3.3 Jokainen voi olla journalisti	87
3.4 Yhteenveto: voimistuminen ja uudet viestintävälineet	90
4 VERKOSSA JULKAISEVAT YHTEISÖT DIGITAALISEN VOIMISTUMISEN SPIRAALISSA	92
4.1 Digitaalisen voimistumisen spiraali	92
4.1.1 Digitaalisen voimistumisen prosessin edellytykset	93
4.1.2 Muutokset prosessin aikana	97
4.1.3 Voimistumisen spiraalimalli	100
4.1.4 Digitaalisen voimistumisen spiraalin käyttö osallistavana mallina	102
4.2 Yhteisölliset verkkojulkaisut voimistumisen spiraalissa	106
4.2.1 Mansetorin julkaisevat yhteisöt - kansanjulkisuutta Tampereella	109
4.2.2 VivaFavela yhteisöjulkaisu - asukaskirjeenvaihtajat Rio de Janeirossa	123
5 YHTEENVETO JA POHDINTAA	132
5.1 Tulosten pohdintaa	134
5.2 Spiraalimallin toimivuus	135
5.3 Seuraavat vaiheet ja haasteet	136
LÄHTEET	138

1 JOHDANTO

1.1 Työn tausta ja tavoitteet

Tietoyhteiskuntakeskusteluja leimaa usein ulkoa ohjautuvuus ja autoritaarisuus, mikä ilmenee erityisesti hallinnollisissa ohjelmissa, mutta myös tekniikan ja palveluiden tuottamisessa. Kun tietoyhteiskunnan toteuttaminen tapahtuu pääosin ylhäältä alas, kansalaiselle jää vastaanottajan ja sopeutujan rooli. Tietoyhteiskunnan kansalaisella ei tässä asetelmassa ole aktiivista ja toiminnallista roolia. Ylhäältä alas – mallissa huolta kannetaan ihmisten pääsystä verkkoon sekä taidoista käyttää verkkopalveluita, ei niinkään ihmisten mahdollisuuksista osallistua ja vaikuttaa ympäröivään yhteiskuntaan tai luoda jotain uutta teknologian avulla. Kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiudetkin määritellään lähinnä erilaisiksi käyttäjän valmiuksiksi.

Ulkoa ohjautuvassa näkökulmassa tutkitaan esimerkiksi miten uusi teknologia leviää ihmisten käyttöön ja miten se vaikuttaa heidän elämäänsä. Kun ihmisten elämä muuttuu ja mukautuu teknologian vaikutuksesta, seurauksina kirjataan usein ihmisten kokemaa vierautta, vaikeuksia sopeutua sekä motivoitua. Tällainen ylhäältä alas määräävä malli lisää kulttuurista yhdenmukaistumista, hyvinvoinnin ja päätöksenteon edelleen keskittymistä ja digitaalista diktatuuria, jossa markkinat ja hallinnon edustajat määräävät menosuunnan.

Taustalla ja vaikuttimina lisensiaatintyölleni ovat tietoyhteiskunnan eriarvoisuuden problematiikka sekä kansalaisten yksipuolisen vastaanottava rooli, mikä edustaa eriarvoisuutta suhteessa osallisuuteen ja vaikuttamiseen. Omasta osallistuvan toimintatutkijan kokemustaustastani lähtien olen valinnut tähän työhön aktiivisen ja positiivisen tavoitteen: selvittää kansalaisten osallisuutta lisäävän toiminnan mahdollisuuksia esimerkiksi yhteisöllisten kehityshankkeiden avulla.

Lisensiaatintyöni tarkoituksena on tutkia digitaalista voimistumista tietoyhteiskunnan kansalaisten osallistuvaa roolia lisäävänä prosessina. Tutkimukseni tavoitteena on myös kehittää voimistumisen mallia, joka olisi sovellettavissa kansalaisten ja yhteisöjen tietoyhteiskunnassa toimimista tarkasteltaessa. Tämä digitaalisen voimistumisen malli voisi

palvella analysoitaessa yhteisöllisiä tietoyhteiskuntaohjelmia ja kehityshankkeita sekä pyrittäessä edistämään kansalaisten osallistuvampaa roolia.

Tietoyhteiskunnan eriarvoisuuteen liittyvää tutkimusta on jo runsaasti ja digitaaliset kuilut huolestuttavat tutkijoita niin kehittyvissä maissa kuin niin sanotuissa tietoyhteiskuntakehityksen kärkimaissa. Eriarvoistumista, osattomuutta ja kuilujen silloittamista ovat pohtineet tutkimuksissaan muun muassa Manuel Castells, Pippa Norris ja Lisa Servon sekä suomalaiset tutkijat Sinikka Sassi ja Marja-Liisa Viherä.

Kansalaisten osalliseen ja osattomaan rooliin tietoyhteiskunnassa ei sen sijaan ole kiinnitetty paljon huomiota. Kansalaisten roolia, toimijuutta ja valmiuksia ovat pohtineet esimerkiksi Jan Servaes, James Katz ja Ronald Rice sekä suomalaiset tutkijat Ari-Veikko Anttiroiko ja Seija Ridell. Nykyisessä tutkimuskentässä ei ole juurikaan selvitetty miten osallisempaa kansalaisen roolia tietoyhteiskunnassa voitaisiin lisätä.

Tieteellistä taustoitusta on ollut tarpeen tehdä monitieteisellä skaalalla. Vahvimmin tutkimukseni pohjautuu tietoyhteiskuntaan liittyvään tutkimukseen, johon tutkimusaineistoa löytyy niin sosiologian, politiikan tutkimuksen kuin tiedotusopin alueilta. Voimistumiseen liittyvä aineisto pohjautuu kasvatustieteiden ja –pedagogiikan sekä psykologian tutkimukseen (esim. Marc Zimmerman ja Paulo Freire). Yhteisöjen kehittämiseen ja toimintatutkimukseen liittyvää tutkimusta on tehty muun muassa sosiologian ja kasvatustieteiden piirissä (esim. Lisa Servon, David Fetterman). Yhteisöllistä verkon käyttöä ovat tutkineet muun muassa Douglas Schuler, Barry Wellman ja Howard Rheingold. Yhteisöjen viestintään liittyvää tutkimusaineistoa löytyy erityisesti tiedotusopin alueelta (esim. Nicholas Jankowski ja Dan Gillmor).

Lisensiaatintyössäni keskeistä on pohtia keinoja osallistuvamman kansalaisuuden edistämiseksi tietoyhteiskunnassa, jolloin kansalainen asemoituisi merkittävämpään subjektin rooliin suhteessa vaikuttamiseen, mukana olemiseen ja myös oman elämänsä kehittämiseen.

Osallisuutta edistäviksi toiminnallisiksi esimerkeiksi olen valinnut yhteisöllisiä kehityshankkeita, joissa pyritään yhteisön kompetenssin parantamiseen uusilla viestintävälineillä kuten Internetillä. Tarkastelen muutamia hankkeita digitaalisen

voimistumisen mallin näkökulmasta, jonka avulla analysoin hankkeiden vaikutusta osallisuuden ja subjektina toimimisen edistäjinä.

1.2 Työn rakenne: tietoyhteiskuntaretoriikasta osallistaviin käytäntöihin

Työ etenee rakenteellisesti tietoyhteiskuntaretoriikan ja ihmisen osallisuuden pohdinnasta keinoihin, miten osallisuutta voitaisiin lisätä ja lopuksi konkreettisiin esimerkkitapauksiin, joissa ihmisten osallisena toimimisen lisääntymistä analysoidaan voimistumisen mallin avulla.

Aluksi taustoitin osallisuuden problematiikkaa käsittelemällä tietoyhteiskunnan ulkoa ohjautuvuutta ja hallinnollisia tietoyhteiskuntastrategioita, joilla pyritään vastaamaan ulkoa tuleviin haasteisiin. Tässä asetelmassa kansalaisen rooli on vastaanottoon perustuva ja sopeutuva, mikä sisältyy myös tietoyhteiskuntavalmiuksien retoriikkaan (luvut 2.1 ja 2.2). Seuraavaksi esitän ylhäältä alas – mallin vaihtoehtoiseksi ja rinnakkaiseksi toimintamalliksi tietoyhteiskunnan toteuttamista osallistuvien ja itse tekevien kansalaisten kanssa. Tämä merkitsee myös moniäänisempiä tietoyhteiskuntaohjelmia ja kehitystyötä (luku 2.3).

Työni keskeisessä osuudessa ehdotan voimistumisen prosessia keinoksi edistää osallisena subjektina toimimista (luku 3.1). Tietoyhteiskunnan kontekstissa uusi viestintäteknologia voi olla merkittävä työväline voimistumisen edistämisessä, joten tarkennan käsittelyä tapauksiin, joissa teknologiaa sovelletaan voimistavana mahdollistajana (luku 3.2). Osallistavia käytäntöjä ovat esimerkiksi yhteisölliset hankkeet, joissa uusia viestintävälineitä sovelletaan yhteisöjen julkaisutoiminnassa (luku 3.3).

Edellisten työvaiheiden pohjalta rakennan digitaalisen voimistumisen spiraalimallin, jota voidaan soveltaa yhteisöjen osallistumisen kehittämisessä ja yhteisöhankeiden analysoimisessa (luku 4.1). Viimeisessä osuudessa (4.2) testaan spiraalimallia tarkastelemalla kahta paikallisyhteisöllistä ICT- hanketta. Pyrin selvittämään mallin avulla erityisesti ihmisten osallisuuteen liittyvien tekijöiden mahdollista kehittymistä hankkeiden ansiosta. Koska kyseessä on tässä vaiheessa välityö, voimistumisen spiraalimallia on tarkoitus edelleen kehittää ja myöhemmin soveltaa erilaisten yhteisöjen tarkasteluun.

1.3 Keskeisimmät käsitteet

Tietoyhteiskuntakeskusteluun liittyy jo *tietoyhteiskunta* -termistä alkaen niin käsitteellistä kuin sisällöllistä epämääräisyyttä. Onhan tieto aina ollut merkittävässä asemassa yhteiskunnassa, ja nykyisin informaatioteknologian välittämää aineistoa on yhä vaikeampi kutsua tiedoksi. Tässä yhteydessä käytän kuitenkin vakiintunutta tietoyhteiskunta-käsitettä sen puutteellisuuksista huolimatta kuvaamaan nykyistä jälkiteollista yhteiskuntaamme, jossa informaatio – ja viestintäteknikalla on keskeinen merkitys tiedon sekä palveluiden välittämisessä, hyödyntämisessä ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (esim. Castells 1989).

Tietoyhteiskunta – termin sijaan voisin käyttää myös käsitteitä: informaatioyhteiskunta, verkostoyhteiskunta tai osaamisyhteiskunta, joihin sisältyy hieman erilaiset painotukset. Osallistuvasta kansalaisuudesta puhuttaessa voisi olla perusteltua puhua myös vuorovaikutusyhteiskunnasta, johon sisältyy monisuuntaisen interaktion ja vaikuttamisen elementit enemmän kuin yksisuuntaisuutta viestivä tieto - tai informaatioyhteiskunta. Koska työni konteksti on kuitenkin vallitsevan yhteiskuntamme tila, tietoyhteiskunta kuvaa sitä ymmärrettävästi.

Kansalaisten osallisuudella voidaan kuvata ihmisen kiinnittymistä yhteisöönsä, kun osallistumisella yleensä tarkoitetaan toiminnallista mukana olemista. Tässä työssä käytän osallisuuden käsitettä laajemmassa merkityksessä kuvaamaan kokemusta jäsenyydestä yhteisössä ja yhteiskunnassa, jossa ihmisellä on mahdollisuus olla mukana vaikuttamassa (Anttiroiko 2003, 16). Osallinen kansalainen on kompetentti yhteiskunnan jäsen. Hänellä on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa niin halutessaan. Osaton puolestaan kokee ulkopuolisuutta suhteessa yhteisöönsä tai yhteiskuntaan ja siinä merkitykselliseen vaikuttamiseen.

Voimistumisella (suomennettu empowerment- käsitteestä) käsitan työssäni mahdollistavaa vahvistumista ja kompetenssin lisääntymistä, jolloin kansalaisen tai koko yhteisön edellytykset osallistuvana ja omaa elämäänsä hallitsevana tietoyhteiskunnan yksikkönä paranevat (esim. Zimmerman 1995). Voimistuminen ja empowerment –käsite voidaan ymmärtää myös valtaantumisenä tai valtuuttamisena, jotka liittyvät voimaan ja valtaan

suhteessa auktoriteetteihin. Tässä tapauksessa pidän kuitenkin kattokäsitteenä voimistumista, joka voi sisältää valtaantumista, mutta jonka olennaisin seuraus on ihmisen mahdollisuuksien kasvaminen itsenäisinä ja yhteistyökykyisinä toimijoina.

Digitaalinen voimistuminen on prosessi, jossa digitaalisia välineitä kuten tässä tapauksessa uutta viestintäteknologiaa sovelletaan voimistumiskehityksen tukena. Digitaalinen voimistuminen voi tapahtua sekä suhteessa ylhäältä tuleviin tietoyhteiskuntastrategioihin että suhteessa kompetenttina kansalaisena toimimiseen. Kansalaiset voimistuvat siis sekä 1) asemoitumalla objekteista subjekteiksi että 2) kehittymällä entistä kykenevimmiksi toimijoiksi tietoyhteiskuntataitoja oppimalla.

Yhteisö voi toimia osallistajana, sillä se kiinnittää yksilön sosiaaliseen kontaktiverkoston sekä lisää yhteiskunnallista vaikuttavuutta, jota yksilöllä ei yksinään olisi. Yhteisö voi myös kannustaa ja tukea yksilön voimistumiskehitystä ja osallisuutta.

Yhteisöllisyys terminä voidaan ymmärtää eri tavoin eri konteksteissa ja tutkijan näkökulmasta riippuen. Amerikkalainen yhteisöllisyys hahmottuu hieman toisin kuin esimerkiksi pohjoismainen yhteisöllisyys. Yhdysvalloissa yhteisötyöllä on pitkät perinteet esimerkiksi eri kulttuuriyhteisöjen asioiden hoitamisessa. Pohjoismaissa taas yhteiskuntapolitiikan pitäisi huolehtia yhteisöjen tarpeista jokseenkin tasa-arvoisesti. Suomen kielessä yhteisö – sana kiinnittää sen lisäksi muihin samakantaisiin sanoihin, kuten yhteiskunta, yhteinen, yhteistyö ja yhdistys, vaikka esimerkiksi yhteiskunta on aivan toisentyyppinen toimintaympäristö. Esimerkiksi *community*-termi ei kiinnity samalla tavoin *society* – termiin. (Sassi 2003) Lisäksi yhteisöllisyyden merkitys voi vaihdella erilaisissa kulttuurisissa mikroyhteisöissä, kuten tässä työssä puhutussa romanien ryhmässä.

Yhteisö-käsitteellä voisi spekuloida puoleen ja toiseen eikä sen ilmenemistä voi mitata. Yhteisö näyttäisi kuuluvan paremminkin entiseen maatalousvaltaiseen yhteiskuntaan kuin tietoyhteiskuntaan. Toisaalta tietoyhteiskunnan kontekstissa puhutaan usein uusyhteisöllisyydestä, jolloin yhteisöllisyys ymmärretään luoteeltaan avoimena, helposti vaihdettavana ja sallivana enemmän kuin perinteinen sulkeva, pysyvä ja joskus moralisoiva yhteisöllisyys. Kuitenkin monet aatteelliset ja fundamentalistiset yhteisöt voivat olla hyvinkin yhdenmukaistavia ja sulkevia.

Tässä työssä tarkastelen erityisesti alueellisia *paikallisyhteisöjä*, jotka määrittyvät yhteisen asuinalueen eli paikkaan sitoutumisen sekä siellä tapahtuvan yhteisen toiminnan perusteella. Tämäkin määritelmä jää puutteelliseksi, koska yhteenkuuluvuus paikkaan ei välttämättä synnytä asukkaissa tunnetta sosiaalisesta sidoksesta. Yhteisöllisyyttä voidaan tuntea enemmän vaikkapa yhteisessä harrastusryhmässä. Myöhemmin käsiteltävässä alueellisessa romanien ryhmässä yhteisöllisyyden tunne on puolestaan vahvempi kulttuurisidoksista johtuen.

Paikallisyhteisö ja yhteisöllinen toiminta ovat tutkimusten mukaan hyvinvointia, yhteistyötä ja vaikuttavaa osallistumista edistäviä elementtejä (esim. Sirianni & Friedland 2001; Sassi 2000), joten yhteisön merkitys osallistavana voimistajana on tärkeä. Yhteisö – termin kiistanalaisuuden tunnustaen käytän työssäni alueellisista asukasryhmistä paikallisyhteisöjen käsitettä, joka kuitenkin kuvaa parhaiten niiden sosiaalisia suhteita ja yhteistoimintaa.

2 IHMISEN JA YHTEISÖN OSALLISUUS TIETOYHTEISKUNNASSA

2.1 Ihminen vastaanottajana ja sopeutujana tietoyhteiskunnassa

”Tie tietoyhteiskuntaan on kivinen, mutta se on kuljettava. Oletko sinä valmis?”
(Järvinen 1998)

Ihmisen rooli tietoyhteiskunnassa on enimmäkseen sopeutua epämääräisesti ymmärrettävän tietoyhteiskunnan haasteisiin ja muodostaa näkemyksensä vastaanottamisen kautta. Ihminen vastaanottaa informaatiota, opetusta ja poliittisia ohjelmia, mutta ei yleensä osallistu niiden tuottamiseen. Ihminen ei niinkään määrity yhtenä ”meistä”, vaan enemmänkin individualistisena kohteena ja yksilönä.

Tässä luvussa tarkastelen ihmisen vastaanottavaa roolia tietoyhteiskunnassa ja tämän roolin ongelmallisuutta vaikuttavan osallistumisen kannalta. Aluksi käsittelem tietoyhteiskuntaretoriikan yksisuuntaista luonnetta, seuraavassa alaluvussa esitän tietoyhteiskuntaohjelmien vahvistavan näkemystä ulkoa ohjautuvuudesta ja kolmannessa alaluvussa pohdin vastaanottavan roolin rajallisuutta tietoyhteiskunnassa osallisena toimimiseen. Erottelen lopuksi digitaalisen eriarvoisuuden ja osattomuuden käsitteet, joista jälkimmäistä käytän kuvaamaan tietoyhteiskunnan kansalaisia, jotka eivät kykene täysivaltaiseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen omassa elämässään.

2.1.1 Tietoyhteiskunta tulee

Ensimmäinen lennätyhteys Atlantin yli aiheutti kaaoksen. Outo ja uusi teknologia aiheutti samalla hämmennystä ja pelkoa sekä toisaalta odotuksia paremmasta yhteisymmärryksen maailmasta. Innokkaimmat uskoivat uuden yhdistyneen maailman ajan koittaneen, skeptikot taas pitivät mieluummin kiinni vanhasta. Tilanteen rauhoittuessa teknologia vakiintui osaksi arkipäivää, johon kuuluivat luonnollisena osana laajemmat ja nopeammat yhteydenpitomahdollisuudet (Standage 1999).

Pelon, kaaoksen ja maailmanrauhan visiot on käyty taas läpi vuosisata myöhemmin tietoyhteiskuntakeskusteluissa sekä uuden informaatio - ja viestintäteknologian yhteydessä.

Globaali tietoyhteiskunta on nähty niin uhkana kuin lupauksena. Uhka liittyy teknologian ja kehityksen arvaamattomuuteen, kontrolloimattomuuteen ja jyrkkenevään epätasa-arvoon; lupaukset puolestaan lisääntyvään demokratiaan, yhteistoimintaan ja hyvinvointiin. Nykyään dualistinen jaottelu on jäänyt vähemmälle ja ajatukset uudesta teknologiasta ovat arkipäiväistyneet, mutta ilmapiirissä on yhä ulkoa ohjautuvasta tapahtumasta seuraavaa puolustusasennetta sekä deterministisen ajattelun piirteitä.

Ulkoa vääjäämättömästi tuleva tietoyhteiskunta ja teknologis-taloudellinen determinismi näkyvät suomalaisessa tietoyhteiskuntaretoriikassa niin julkisessa puheessa kuin hallinnollisissa strategioissa. Tietoyhteiskuntakehitys näyttäytyy väistämättömänä: siitä ei voi jäädä pois, siihen on ehdittävä kärkijoukoissa ja sen vaatimuksiin on sopeuduttava. Kehityskulkua ei kyseenalaisteta, vaikka abstraktin retoriikan perusteella ei usein edes selviä mihin ollaan menossa. Tietoyhteiskunta käsitteenä jää hämäräksi ja kansalainen on unohdettu lähes kokonaan. Viestin perussisältönä on kuitenkin dynaaminen kehitys, johon on päästävä mukaan tai huonosti käy.

Mistä sitten johtuu väistämättömyyden ulkoa ohjautuva tietoyhteiskuntaretoriikka? Perusteita voi löytää ensinnäkin valtapolitiikan yksiaanisesta autoritaarisuudesta, mistä seuraa asioiden hyväksyvä kyseenalaistamattomuus. Tietoyhteiskuntakehitys tapahtuu valtapolitiikan tapaan ylhäältä alas asiantuntijoilta ja auktoriteeteilta alaisille, jotka vastaanottavat eivätkä osallistu. Koko yhteiskuntarakenne on siis ylhäältä alas toimiva, siinä voi esiintyä tyytymättömyyttä, mutta ei merkittävää kyseenalaistamista tai yhteistyötä hierarkkisten tasojen (päättäjät/asiantuntijat -kansalaiset) välillä. Toiseksi asiaan vaikuttaa markkinavoimien ja talouden arvostaminen, mistä seuraa markkinavetoinen kehitys. Kolmanneksi Suomessa on yleisesti ollut suotuisa ilmapiiri uudelle teknologialle (Castells & Himanen 2001, 142; Himanen 2004), jolloin teknologinen innovatiivisuus on saanut sanalla resurssien jakautumista ja nauttinut myös merkittävää valtiollista tukea. Suomen innovaatio – ja kilpailukykyisyys ovatkin maailman huippuluokkaa.

Teknologiomyönteisyys liittyy myös Internetin varhaisimpiin kehitysvuosiin. Ensimmäiset vuosikymmenet tietoverkko liittyi lähinnä akateemisiin ja teknisiin kokeiluihin, kunnes 90-luvulla kehitys tapahtui rysähdyksenä, jota vauhditti erityisesti kaupallisten intressien mukaantulo. Kehitystä siis suuntasivat toisaalta innovatiiviset insinöörit eli teknologia ja toisaalta sovellustyön rahoittajat eli markkinat. Teknologia – ja markkinavetoisuus saivat

huolehtia tietoyhteiskunnan muotoutumisesta hyvinkin pitkään ja vapaasti ennen minkäänlaisia yhteiskunnallisia kannanottoja.

Teknologia – ja markkinavetoisuus näkyvät myös tietoyhteiskuntaretoriikassa paitsi niiden suosimisena muiden aspektien kustannuksella, myös semantiikan tasolla esimerkiksi hallitsevalla palvelu-kuluttaja – puheilla myös niissä yhteyksissä, joissa ei ole kyse lainkaan kaupallisista toiminnoista. Taloudellinen ja tekninen sanasto ovat levinneet tutkimuksen piiriin esimerkiksi diffuusioteorioina ja käyttöliittymätutkimuksina.

Ylhäältä alas – ajattelusta ja hallitsevasta taloudellisesta perspektiivistä seuraa näin tilanne, jossa tietoyhteiskuntaa toteutetaan pääosin a) *hallinnollisina strategioina* ja b) *palveluina*.

Koska tietoyhteiskunta on koettu vääjäämättömänä tekijänä, siihen on reagoitu strategioilla, eli reaktiivisesti pyrkimällä ottamaan uusi tilanne hallintaan. Strategioilla luodaan visioita, uskoa menestymiseen globaalissa kilpailussa sekä puututaan mahdollisiin epäkohtiin. Palvelut puolestaan ovat paitsi kaupallista hyötyä tavoittelevia palveluita, myös kansalaisille tarjottavia yhteiskunnallis-sosiaalisia palveluita.

Palvelu-ajattelu on levinnyt tietoyhteiskunnassa niin hallinnon kuin yksityiselämänkin alueille. Ihmisille ei tarjota ainoastaan kaupallisia palveluita, vaan myös julkishallinnon sektorilla kaikki on tarjolla palveluina: terveyspalveluina, sosiaalipalveluina, asumispalveluina, neuvolapalveluina, koulutuspalveluina, kansalaispalveluina ja e-palveluina. Jopa osallistuminen ja vaikuttaminen kanavoidaan tarjottavien palveluiden kautta, muut osallistumisen keinot ovat vähissä.

Kun tietoyhteiskuntaa kehitetään pääosin hallinnon ja markkinoiden näkökulmasta, yhteiskunta kehittyy elitistisesti ja markkinavoimien ehdoilla. Seurauksena on yksinäisyyttä, viihteen ja kuluttamisen ylikorostumista ja määrällisten arvojen painottumista. Ilman tasapainottavia toimia voi olettaa hyvinvointikuilujen entisestään jyrkentyvän ja tietoyhteiskunnasta osattomiksi jääneiden erkaantuvan yhteisten asioiden hoitamisesta. Tietoyhteiskunnassa on toisaalta kaikki demokratian ja tasapainoisen kehityksen mahdollisuudet, mutta joustamattomat rakenteet ja markkinoiden yhteen ääneen huutaminen hukuttaa muut näkökulmat marginaalisiksi.

2.1.2 Strategioilla asiat hallintaan

Strategiatasolla näyttäisi menevän hyvin. Poliittisilla ohjelmilla on viimeisin vuosikymmen otettu tietoyhteiskunnan tuleminen hallintaan ja visioitu valtioita, kaupunkeja sekä kuntia maailman huipulle tietoyhteiskuntaretoriikan keinoin. Strategioilla työskentely on menestymisedellytysten pohtimista muuttuvissa olosuhteissa sekä tulevaisuusvisioiden rakentamista. Strategiat kuuluvat kilpailutalouden aikakauteen, jossa lähtökohtana on ulkoisena uhkana koettu kansainvälinen talous. Tässä ympäristössä selviämiseksi on sopeuduttava ja vastattava haasteisiin strategioilla. Aiemmassa laajojen järjestelmien suunnittelutaloudessa lähtökohtana ei ollut sopeutuminen, vaan uskottiin maailman olevan muutettavissa (Karvonen 2001, 249). Strategioilla sen sijaan vastataan ulkoa tuleviin uhkiin, kuten sotiin ja taloudelliseen kilpailuun, jotka tapahtuvat vääjäämättä.

Strategia on alun perin tarkoittanut yleistä sodan johtoa. Sodassa voimiltaan pienikin voi voittaa suuren, jos siirrot osataan tehdä sopivasti oikeassa tilanteessa (vrt. toisiinsa Suomen valtion syntyhistoriaa strategisena voittona ja innokkuus tietoyhteiskuntastrategioissa). Liike-elämä on sittemmin soveltanut strategioita kilpaillessaan markkinaosuuksista, asiakkaiden suosioista ja tuotteiden levittämisestä. (Karvonen 2001, 250; Castells & Himanen 2001). Koska nykyinen tietoyhteiskunta on rakentunut voimakkaasti talouden määräämässä kilpailuyhteiskunnassa, strategiasuunnittelu on tästä taustasta ymmärrettävä reagoititapa.

Perinteinen strateginen suunnittelu on autoritaarista ja sen tarkoituksena on päästä toivottuun päämäärään toimintaohjelman avulla. Suunnittelussa tarkastellaan yleensä omia vahvuuksia, heikkouksia ja niiden suhdetta ympäristön uhkiin ja mahdollisuuksiin, jonka jälkeen käynnistetään tavoitesuuntautunut toiminta (Karvonen 2001). Vaikka strategioissa voidaan käsitellä laajoja asioita, jotka koskevat monien osapuolten elämää, ne ovat yksinäisiä ja elitistisiä eivätkä salli esimerkiksi kansalaisten osallistumista tai vaihtoehtoisia skenaarioita. Strategioissa on usein komentava sävy ja niihin voidaan sitouttaa osapuolia heiltä mitään kysymättä. Strateginen johtaminen voi tuottaa tuloksia tehokkaasti ja nopeasti, mutta sen soveltaminen laajoissa kaikkia kansalaisia koskevissa yhteiskunnallisissa asioissa ei palvele demokratian henkeä.

Strategisen johtamisen käytäntöjä onkin uudistettu esimerkiksi yrityksissä enemmän keskustelemaan ja prosessuaaliseen suuntaan, jolloin kommunikaatio ja yhteistyö johdon sekä

alaisten välillä lisääntyisi. Julkishallinnollisissa tietoyhteiskuntastrategioissa klassisen strategian malli on kuitenkin edelleen vallitsevin, mikä voi osittain johtua käsiteltävien asioiden uutuudesta ja vaikeaselkoisuudesta, jolloin suunnittelu ja päätösvalta jätetään asiantuntijoille ja auktoriteeteille.

Tietoyhteiskuntastrategioita laaditaan nykyisin kaikissa kehittyneissä teollisuusmaissa ja lähes kaikissa kehittyvissä maissa. Valtioiden lisäksi e-strategioita luovat kaupungit, kunnat, kylät ja muut toimijaryhmät kuten tutkimuslaitokset. Tietoyhteiskuntastrategioissa pääsee kuuluville etupäässä johtajien, kuten viranhaltijoiden sekä asiantuntijoiden ääni. Puheelle on ominaista yksiiänisyys ja deterministiset ilmaisut. Ne eivät ole pohtivia tai eri vaihtoehtoja esittäviä, vaan asiat esitetään yleisinä totuuksina käyttäen esimerkiksi ilmaisuja ”ehdoton edellytys”, ”vaaditaan” (Lehtimäki 1999, 64) tai deterministisiä kuvailuja kuten: ”koska virrat voivat muuttaa kulkuaan nopeastikin, kaupungit joutuvat jatkuvasti huolehtimaan kilpailukyvästään ja vetovoimastaan”(eTampere 2000).

Ilmaukset ovat usein abstrakteja, kuten puhe ”virroista”, ja strategian tarkoituksena vaikuttaa olevan pääsääntöisesti ulkoisiin muutoksiin sekä kilpailuun reagoiminen.

Tietoyhteiskuntakehitys näyttäytyy omatahtoisena oliona, jonka vaatimukseen sekä uhkiin hallinnon on vastattava: ”Hallitus varmistaa, että kaikilla - - on riittävä määrä tietoyhteiskuntakehityksen vaatimaa osaamista. - - Hallitus haluaa myös varmistaa, että Suomi pysyy tietoturvallisena yhteiskuntana” (Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelma 2004).

Myös strategian tavoitteet ovat usein abstrakteja ja utopistisia: ”eTampere-ohjelman yleisenä tavoitteena on nostaa Tampere maailman johtavaksi tietoyhteiskunnan tutkijaksi, kehittäjäksi ja soveltajaksi”(eTampere 2000).

Tietoyhteiskuntastrategiat eivät usein pyrikään esittämään asioita aivan totuudenmukaisina, vaan strategian esittäjän päämääränä on sopivia symboleita ja visioita käyttäen vakuuttaa ja suostutella yleisö asian taakse (Karvonen 2001, 276). Esimerkiksi eTampere-strategian tapauksessa tutkijoilta lainatut käsitteet ”virtojen tila”, ”informaatiotodellisuudet” ja ”globalisaatio” toimivat osaltaan auktorisoivina keinoina saada asialle uskottavuutta, vaikka käsitteet jätetään irrallisiksi ja määrittelemättömiksi mielikuviksi. eTampereen ohjelmassa johdatellaan lukija ensin globalisoituvan maailman haasteisiin (uhkat ja mahdollisuudet), jonka jälkeen esitellään Tampereen kaupungin edellytykset tässä kontekstissa (vahvuudet) ja päädytään ohjelmaan (keinot), jolla kaupunki lunastaa paikkansa kilpailussa. Strategia

noudattaa SWOT-analyysin mukaista ajattelua, jossa tarkastellaan vahvuuksien (strengths) ja heikkouksien (weaknesses) suhdetta ympäristön mahdollisuuksiin ja uhkiin (threats, opportunities). Päämääränä on enemmänkin visio siitä mitä halutaan saavuttaa kuin kuvaus siitä mitä todellisuudessa tehdään.

Tietoyhteiskuntastrategioissa viitotaan tietä, luvataan paljon ja komennetaan ohjelmaan valitut yhteistyökumppanit mukaan toteuttamaan strategiaa. Usein strategia-asiakirjoja ei ole laadittu niiden yhteistyökumppaneiden kanssa, jotka siinä on mainittu (kuten koulut, kirjastot, yritykset, järjestöt), vaan työryhmä on koostunut kaupungin johtohenkilöistä, luottamushenkilöistä ja asiantuntijoista (Eriksson 1999, 32–49). Mitä suuremman alueen tietoyhteiskuntastrategiasta on kysymys, sitä kapeampi ja elitistisempi ohjelman laatijoiden edustus on suhteessa siihen yhteisöön, jonka oletetaan sopeutuvan ohjelmaan. Ja samalla strategian retoriikka vaikuttaa yhä kaukaisemmalta ja abstraktimmalta, kuten Euroopan komission e-ohjelman otsikko: ”Tietoyhteiskunta kaikille” (eEurope 2002). Valmiiksi viitotettuun strategiaan komennetut osapuolet voivat kokea ohjelman vieraaksi, heidän näkökantojaan huomioimattomaksi eivätkä mielellään sitoudu sen päämääriin. Kansalaisten ja ruohonjuuritason toimijoiden ääni jää yleensä strategiapuheissa kokonaan kuulumatta. Heidän oletetaan sopeutuvan ohjelmaan.

Kilpailumentaliteetti on tietoyhteiskuntastrategioiden hallitseva ajattelutapa. Maailma hahmottuu niiden läpi globaalitaloutena, jossa valtiot ovat ennemminkin talousalueita kuin hallinnollisia ja kulttuurisia yhteiskuntia. Globaalitalous vaatii näiltä talousalueilta sopeutumista, uusiutumista ja jatkuvasti kovenevaa kilpavarustelua pysyäkseen asemassa. Eurooppa on tässä maailmankuvassa talousalueiden liittoutuma, jolla yhtenäisenä on paremmat mahdollisuudet pärjätä, mutta jonka on myös treenattava kilpajuoksuaan: ”Eurooppa on nyt oikeilla jäljillä nopeasti kohti eEurooppaa. Emme kuitenkaan ole vielä voittaneet tätä kilpailua. Lopullinen menestys riippuu jokaisesta meistä.”¹ (Liikanen 2004). Suomen tietoyhteiskuntaohjelman avulla puolestaan ”pyritään säilyttämään Suomen asema yhtenä tietö - ja viestintäteknologian johtavista tuottajista ja hyödyntäjistä” (Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelma 2004) ja Tampereella ”kilpailua käydään globaalilla tasolla – enää ei riitä, että on Suomen paras” (eTampere 2000).

---

¹ Europe is now on the right tracks to rapidly become an "eEurope". But we haven't won this game. The ultimate success will depend on each of us

Yhteiskunnallinen tutkimus näyttää tukevan osaltaan strategiapuheita luomalla mielikuvaa ulkopuolisesta uhkasta. Esimerkiksi Suomessa suosiota saaneen Manuel Castellsin näkemykset tietoyhteiskunnasta, jossa verkostoissa mukana oleminen näyttäytyy kriittisen tärkeänä menestymisen tekijänä, helposti tukee epämääräistä pelkoa ulkopuolelle jäämisen vaaroista. Tutkija Pekka Himasen katsauksessa eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle muun muassa muistutetaan Suomen pärjänneen hyvin viime aikoihin asti, mutta koska kehityksen dynaamisuus on kadonnut, olemme nykyisin kriittisessä vaiheessa (Himänen 2004). Tämän tyyppinen tutkimus voi hyvin palvella retorisenä välineenä myös poliittisten ja taloudellisten päämäärien tavoittelussa (Peltola 2003).

Mikä sitten on tietoyhteiskuntastrategioiden toiminnallinen ongelma? Jos paljon lupaava retoriikka saa riittävästi tukijoita taakseen, ohjelma voi toteuttaa itse itseään siihen uskovien tukijoukkojen avulla. Siihenhän strategiapuheet juuri pyrkivät, saattamaan yleisö niin vakuuttuneeksi asiasta, että kuulijat alkavat itse toimimaan ohjelman suuntaisesti ja toteuttamaan sen päämääriä. Toisaalta jos tällainen propaganda herättääkin ihmisissä kritiikkiä ja kielteisyyttä, syntynyt epäuskoisuus voi kääntää yleisön asenteet koko ohjelmaa vastaan.

Tietoyhteiskuntaohjelmien autoritaarinen suunnittelu ja vasta sen jälkeen osapuolten siihen sitouttaminen onkin tämän toimintatavan heikoin ominaisuus, mikä ilmenee ohjelmien yksisuuntaisina näkemyksinä ja muiden toimijoiden niistä vieraantumisenä. Jos paperilla ohjelmaan sitoutetut osapuolet eivät koe päämääriä omikseen, ne eivät motivoitu suorittamaan osaansa. Jos osapuolet saadaan vakuutetuiksi ja toimimaan ohjelman puolesta, sen on myös lunastettava lupauksensa. Mahdolliset pettymykset osoitetaan takaisin ohjelman auktoriteeteille, jotka joutuvat kantamaan lopullisen vastuun. Tämän tyyppinen strategiatyöskentely vahvistaa vallan autoritaarisia ja elitistisiä rakenteita sekä vieraannuttaa muut yhteiskunnalliset toimijat ja kansalaiset osallistumisesta ja yhteistyöstä.

Monissa tietoyhteiskuntaohjelmissa kuitenkin mainitaan demokraattisen ja osallistuvan yhteiskunnan merkitys, joten autoritaarinen strategiamalli vaikuttaa ristiriitaiselta tavalta sen toteuttamiseksi. Ohjelmissa ei esitetä osallistumista kannustavia ja mahdollistavia toimintatapoja.

2.1.3 Ihmisen rooli on ottaa vastaan

Tietoyhteiskuntastrategioiden perspektiivistä ihmisen osa on sopeutua ja vastaanottaa, mikä kaventaa ihmisen mahdollisuuksia toimia osallistuvana subjektina yhteiskunnallisissa asioissa. Sopeutuminen seuraa ylhäältä alas – ajattelusta ja kilpailutalouden vaatimuksista, eli tietoyhteiskunnan uhkien sekä mahdollisuuksien ympäristö edellyttää sopeutumista ja omasta onnesta kilpailemista.

Ihminen sopeutujana määrittyy suhteessa muuttuviin ulkoisiin olosuhteisiin, joissa hänen on selviydyttävä. Tietoyhteiskunnan olosuhteet vaativat jatkuvaa opiskelua, tietojen ja taitojen päivittämistä sekä uuden teknologian haltuun ottamista. Menestyäkseen uusista yhteiskunnan ja kilpailutalouden haasteista hänen on hankittava teknisiä laitteita sekä valmiuksia käyttää ja tulkita uutta viestintäteknologiaa sisältöineen.

Ihminen on sopeutujana välineiden ja palveluiden käyttäjä, jolta edellytetään käyttöön liittyvien asioiden hallintaa, mutta ei osallisuutta niiden suunnitteluun. Käyttäjä voi reagoida, mutta silti hän jää käyttäjän rooliinsa. Vaikka puhutaan käyttäjälähtöisyydestä ideana lähentyä käyttäjän tarpeita, oikeastaan ”informaatiosyhteiskunnan normit ja profiilit ikään kuin käyttävät käyttäjää ja pyrkivät tätä kautta osaltaan tuottamaan halutun kaltaisia yksilöitä informaatioyhteiskuntaan” (Peltola 2003, 61). Tietoyhteiskuntaohjelmien retoriikka, jota julkisuus edelleen toistaa, tarjoaa ihmiselle mekanistista roolimallia: hyvin tekniikkaa taitavaa ja kilpailutalouden keinoin pärjäävän käyttäjä-kuluttajan roolia. eEurope – ohjelma sanookin suoraan: ”eEurope 2005 keskipisteessä ovat käyttäjät” (eEurope 2005: Tietoyhteiskunta kaikille).

Ideaalin käyttäjä-kansalaisuuden tärkeimmät edellytykset ovat: pääsy tekniikan luo ja käyttäjäksi, valmiudet sovellutusten käyttämiseen sekä käyttämisen kautta kuluttamisen varmistaminen. Käyttäjä-roolistaan irtautunut kansalainen on herkästi uhka, hakkeri tai häirikkö. Tietoyhteiskuntastrategioiden tavoitteissa käyttäjä-kansalaisia punnitaan määrällisin kriteerein; Internet-yhteyksien määrällä, sähköpostiosoitteiden määrällä ja palveluiden käytön volyyymilla eikä esimerkiksi kiinnostuksena Internetin mahdollisuuksiin tai teknologian merkityksenä arkielämässä (jotka kuitenkin määräävät teknologian käytön jatkuvuutta enemmän kuin infrastruktuuri, kts 2.2.1). Määrällisellä käyttäjyydellä yleensä myös mitataan

digitaalista tasa-arvoisuutta ja eriarvoisuutta, mikä ei kerro esimerkiksi sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävästä tietoyhteiskuntakehityksestä.

Julkishallinto kokee tehtäväkseen jossain määrin tukea ihmisen sopeutumista tietoyhteiskuntaan tarjoamalla mahdollisuuksia käyttää infrastruktuuria ja panostamalla koulutukseen. Näillä keinoilla pyritään myös estämään tietoyhteiskunnasta syrjäytymistä: ”valtiorhallinto edistää tietoyhteiskuntakehitystä varmistamalla kansalaisten mahdollisuuden päästä nopeiden tietoliikenneyhteyksien piiriin, kehittämällä kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksia, - -”(Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelma 2004). Tuki siis kohdistuu teknologian saatavuuteen, teknologian käyttämisen oppimiseen ja näin pääsyyn taloudellisten ja hallinnollisten palveluiden käyttäjiksi.

Sopeutumista ei ole tässä tarkoitettu aliarvioida, sillä sopeutumisen kyky on tärkeä ominaisuus, vaan esittää sopeutujan roolin yksipuolisuus. Ainoastaan sopeutujan roolissa määritelty ihminen nähdään ylhäältä alas eikä häntä arvosteta subjektina, joka osallistuu ja vaikuttaa asioiden kulkuun.

Toiseksi tietoyhteiskunnan ihminen vastaanottajana määrittelee omaa rooliaan ostamalla, käyttämällä, kuluttamalla eli ottamalla vastaan sitä mitä tarjotaan. Hallinto ja media eivät näytä tunnistavan ihmistä aloitteellisen aktiivisessa roolissa tai yhteistyökumppanina, vaan hänelle tarjotaan, tiedotetaan ja kasvatetaan yksisuuntaisesti. Näin ollen ihminen vastaanottajana ei toimi kuten täysivaltainen oman elämänsä ohjaaja.

Vastaanottajan roolissa ihmistä voidaan kutsua kuluttajaksi, asiakkaaksi, käyttäjäksi tai monikossa yleisöksi. Myös kansalaisena ihminen ymmärretään pääosin vastaanottavana ja sopeutuvana alamaaisena (Karvonen 2001). Vastaanottavaa roolia kuvaa kohteena oleminen, ei itse toimiminen ja osallistuminen. Vastaanottavana alamaaisena ihminen tottuu nauttimaan ja vaatimaan itselleen yhteiskunnan hänelle valmiiksi tarjoamia palveluita, mikä passivoi omaa yritteliäisyyttä.

Vastaanottavan roolin vaikuttimina ovat yhtäältä autoritaarinen holhousmentaliteetti, toisaalta markkinatalous yhdistyneenä individualistisiin arvoihin. Vastaanottavassa roolissa on paljolti kyse myös ostovoimasta eli mitä ihminen pystyy itselleen hankkimaan. Individualistisessa kulttuurissa ihminen yhä enemmän ”ostaa elämänsä”, eli täyttää tarpeitaan ja toiveitaan

rahalla (Webster 2000), jolloin ihmisen rooli lähenee samalla markkinoiden tarjoamaa kuluttaja-identiteettiä. Tuotanto ja markkinat määrittelevät tarjontaa ja sitä kautta kuluttajien tarpeita (Ridell 2002). Ihmisten tarpeita siis enemmänkin luodaan kuin vastataan niihin. Kulutuskeskeisyys jyrkentää luonnollisesti ihmisten eriarvoisuutta. Jos esimerkiksi informaation laatu määrittyy taloudellisen ostovoiman mukaan, osa kansalaisista voi jäädä informaatiokuiluun, jossa tarjolla on ainoastaan ”jäteinformaatiota”, joka viihdyttää ja myy, mutta ei juuri sisällä informaatioarvoa (Webster 2000). Suuri osa joukkotiedotuksesta läheneekin jo informaatioarvon alarajaa. Näyttää siltä, että myös Internet on mukana varallisuuden uudessa jaossa ja siitäkin on tulossa yhä enemmän kuluttamisen arena (Sassi 2003).

Ihmisen roolia tietoyhteiskunnassa kuvaavat termit ovat joskus yksioikoisen luokittelevia. Jos ”käyttäjälähtöisyys” on yksi päivän iskusanoja (Ridell 2002) hallinnon, tuotannon ja osin tutkimuksenkin diskursseissa, niin ”aktiivinen kansalaisuus” on puolestaan suosittua esimerkiksi yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen piirissä. Aktiivinen - passiivinen - jaottelu vaikuttaa kuitenkin riittämättömältä. Esimerkiksi tietoyhteiskunnan kansalaisen oletetaan olevan hyvin aktiivinen ja kyvykäs hoitamaan asioitaan uutta teknologiaa hyödyntämällä; toisaalta kansalaisena toimiminen on hallinnon suunnalta kanavoitu formaaleiksi palveluiksi, jotka eivät salli aktiivista osallistumista suunnittelu – ja päätöksentekoprosesseihin. Aktiivisen kansalaisuuden tavoitteen sijaan puhun työssäni mieluummin elämänhallinnan ja osallisuuden tavoitteista, mikä merkitsee sekä ihmisen kyvykkyyttä huolehtia itsestään että halutessaan vaikuttaa ympäristöönsä liittyviin asioihin.

Hallinnon ja talouden tarjoama ihmisen rooli tietoyhteiskunnassa vaikuttaa rajalliselta eikä kovin toiminnalliselta ja osallistuvalla. Ihmisen ja kansalaisuuden luonnetta pohdittaessa nostaisinkin tavoitteeksi käsittää ihminen osallisena, jolloin ihminen tuntee hallitsevansa omaa elämäänsä ja kykenee halutessaan vaikuttamaan ympäristöönsä yhdessä toisten kanssa. Ihminen on tällöin täysivaltainen tietoyhteiskunnan osallinen jäsen, joka huomioidaan toimivana subjektina ja jonka näkemykset ovat merkittävä osa yhteiskuntasuunnittelua. Esitän tämän näkökulman lisänä tietoyhteiskuntakeskusteluun tarkemmin luvussa 2.3.

2.1.4 Osallinen, osaton vai digitaalisesti syrjäytynyt?

”Voin kuvitella henkilön sanovan: Mikset jätä minua rauhaan?! En halua osaksi Internetiäsi, teknologista sivilisaatiotasi, verkostoyhteiskuntaasi! Haluan vain elää omaa elämääni!” No, jos tämä on sinun asenteesi, minulla on sinulle huonoja uutisia. Jollet välitä verkostoista, ne välittävät kuitenkin sinusta. Sillä niin kauan kuin haluat elää tässä yhteiskunnassa, tässä ajassa ja paikassa, sinun on tultava toimeen verkostoyhteiskunnan kanssa.”² (Castells 2002)

Onko ihminen sitten sopeutuvassa ja vastaanottavassa roolissa osallinen vai osaton tietoyhteiskunnan jäsen? Taloudellis-hallinnollisesta perspektiivistä sopeutuvalla ja digitaalisia palveluja sujuvasti käyttävällä kansalaisella asiat ovat kunnossa; hänellä on tietoa, taitoja ja kilpailutalouden menestymisen edellytykset. Yleensä ongelmana pidetään sen sijaan digitaalisia kuiluja, johon pudonneelta ihmiseltä puuttuvat kyvyt ja mahdollisuudet käyttää digitaalisia palveluita.

Digitaalisesti syrjäytyneillä yleensä kuvataan ihmisiä, jotka ovat eriarvoisessa asemassa suhteessa informaatioteknologian, kuten Internetin käyttämiseen. Käsitettä käytetään myös melko yleisesti kuvaamaan tietoyhteiskunnan epätasa-arvoistumis- ja syrjäytymiskehitystä (esim. Heinonen ym. 2003). Digitaalisen tasa-arvoisuuden/eriarvoisuuden tematiikka jatkaa kuitenkin suurimmaksi osaksi ajattelua ihmisestä sopeutujan ja vastaanottajan roolissa. Digitaalista tasa-arvoisuutta arvioidaan määrällisin kriteerein, kuten alueen Internet-penetraatiolla ja verkkopalveluiden käyttöasteella, tosin osa tutkijoista on esittänyt myös muita näkökulmia, kuten sosiaalisen ja demokraattisen eriarvoisuuden aspekteja (esim. Norris 2001).

Digitaalisen syrjäytymisen käsite kuvaa ainoastaan eriarvoisuutta suhteessa teknologiaan, mutta sitä pohdittaessa jää huomiotta ihmisten eriarvoinen osallistuminen tietoyhteiskunnassa. Teknologia sinänsä ei tee ihmisistä syrjäytyneitä tai mukana olevia. Digitaalisesti syrjäytyneeksi luokiteltava ihminen voi olla täysin osallinen tietoyhteiskunnan jäsen, jos hän kykenee vaikuttamaan elämäänsä ja ympäristöönsä riittävästi ilman uutta

---

²“I imagine one could say: Why don't you leave me alone?! I want no part of your Internet, of your technological civilization, of your network society! I just want to live my life!” Well, if this is your position, I have bad news for you. If you do not care about the networks, the networks will care about you, anyway. For as long as you want to live in society, at this time and in this place, you will have to deal with the network society.” (Castells 2002)

informaatioteknologiaa eikä sen käyttöön ottamisesta olisi hänelle merkittävää hyötyä. Koska informaatioteknologia on kuitenkin yhä yleisemmin mukana taloudessa ja eri elämänalueilla, yhä useampi voi hyötyä teknologian käyttämisestä. Ihmisten välisen eriarvoisuuden tasapainottaminen digitaalisin silloin voi kuroa umpeen digitaalisia kuiluja, mutta ei sinänsä tee ihmisistä tasa-arvoisia ja osallisia tietoyhteiskunnan jäseniä. Digitaaliset sillat voivat auttaa digitaalisen tasapainoisuuden (Hietanen 2002) pyrkimyksissä parhaiten silloin kun ne toimivat muun kehitystyön tukena ja ihmisten ehdoilla.

Digitaalisen eriarvoisuuden poistaminen ei riitä tekemään ihmisistä myöskään osallisia tietoyhteiskunnan jäseniä. Vastaanottavassa mielessä se enemmänkin tukee talouden ja informaatioisältöjen valtavirtaistumista, mikä näyttää olevan nykyisellään voimistuva suuntaus (Lievrow 2004) ja mistä puolestaan seuraa näkökulmien vähentymistä sekä kulttuurista yhdenmukaistumista. Digitaalista tasa-arvoisuutta tärkeämpää voisi olla pyrkiä tasapainoisen ja kestäväen kehityksen tietoyhteiskuntaan.

Tietoyhteiskunnan osattomuus kuvaisi paremminkin ihmisten eriarvoista tilannetta kuin nimitys digitaalinen syrjäytyminen. Ihminen tietoyhteiskunnan osallisena jäsenenä tuntee kuuluvansa täysivaltaisesti yhteisöön ja yhteiskuntaan, jossa hänellä on myös kyvyt ja mahdollisuudet vaikuttaa teknologian avulla tai ilman. Osattoman roolissa ihminen on vailla näitä kykyjä ja mahdollisuuksia. Digitaalitekniikan käytöstä kieltäytyvät eivät kuulu eriarvoisten ja osattomien joukkoon, kuten eivät myöskään ihmiset, joiden elämään teknologian käyttäminen ei toisi mitään merkittävää etua tai parannusta.

Tietoyhteiskunnan osattomat eli syrjäytyneet ovat ihmisiä, joille informaatioteknologia toisi selkeää hyötyä ja parantaisi heidän hyvinvointiaan, mutta he eivät voi tai osaa sitä käyttää. Osattomat ovat myös henkilöitä, joiden eriarvoista asemaa tietoyhteiskunta entisestään pahentaa esimerkiksi ns. globalisaatiokehityksen tuomien muutosten vuoksi. Osattomat ovat myös ainoastaan kuluttavaan ja vastaanottavaan rooliin jääneitä, jotka eivät tunne kykenevänsä osallistumaan yhteiskunnallisiin asioihin ja päätöksentekoon eivätkä tunne täysin hallitsevansa elämänsä.

2.2 Kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiudet ja osallisuuden edellytykset

Suomi esitellään tietoyhteiskuntakeskusteluissa mallimaana, jossa myös kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiudet ovat maailman huippuluokkaa. Olemme nopeasti kirineet tietoyhteiskuntana kärkisijoille Yhdysvaltojen ja Singaporen rinnalla, ja yksilöiden valmiudet ovat World Economic Forumin vuosittaisen tutkimuksen mukaan vielä edellisiä kärkeä paremmat. Raportissa tietoyhteiskuntavalmiuksien indeksi määritellään ”valtion tai yhteisön valmiuksien asteeksi osallistua ja hyötyä informaatio – ja kommunikaatioteknologian kehityksestä”³ (World Economic Forum 2003).

Edellisessä luvussa kuvasin miten tietoyhteiskuntakeskusteluja luonnehtii ulkoa ohjautuvuus ja vääjäämätön kehitys, johon vastataan kilpavarustelun omaisilla strategioilla. Tällöin kansalaiset pyritään varustamaan tarvittavilla tietoyhteiskuntavalmiuksilla, mikä merkitsee mm. elinikäistä opiskelua, investointeja tekniikkaan ja sen päivityksiin. Hallinnon kannalta kansalaiset ovat alamaisen, eivät itsenäisen toimijan roolissa, ja tietoyhteiskuntavalmiuksien parantaminen rinnastetaan tietoyhteiskuntapalveluiden käytön tehostamiseen (Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelma 2004). Tietoyhteiskuntavalmiuksilla usein tosiasiaa kuvataankin asiointi - ja kuluttajavalmiuksia.

Tarkoitukseni on seuraavaksi johtaa tietoyhteiskuntavalmiuksien käsittelyä mieluummin osallisen kuin tilanteeseensa sopeutuvan kansalaisen suuntaan. Valmiudet ovat tällöin sidoksissa myös ihmisen omiin lähtökohtiin, asenteisiin sekä sosiaalisiin ja kulttuurisiin tekijöihin eivätkä ainoastaan ulkoa tuleviin olosuhteisiin. Tietoyhteiskuntavalmiudet merkitsevät kykyä hyödyntää uusia välineitä sekä toimintatapoja niin itsenäisen elämän hallinnassa kuin yhteisiin asioihin vaikuttamisessa ja osallistumisessa. Valmiudet ovat haltuun ottamisen, eivät ainoastaan omaksumisen valmiuksia.

Jäsenän tietoyhteiskuntavalmiuksien tarkastelun lähtien tietoyhteiskunta-käsitteen keskeisimmistä ulottuvuuksista: tieto - ja viestintätekniikan, tiedon ja osaamisen sekä vuorovaikutteisten verkostojen luonnehtimasta yhteiskunnasta (vrt. johdanto). Tällöin valmiuksina ovat keskeisiä tekniset, taidolliset sekä verkostoihin osallistumisen valmiudet, joita käsittelen seuraavissa alaluvuissa. Näitä ulkoisia valmiuksia edeltävät asenteelliset

---

³ The Networked Readiness Index (NRI) is defined as a nation’s or community’s degree of preparation to participate in and benefit from information and communication technology (ICT) developments.

valmiudet, jotka ovat sidoksissa ihmisen sosiokulttuuriseen kontekstiin sekä yksilöllisiin ominaisuuksiin.

1: sosiokulttuurinen konteksti -> *asenteelliset valmiudet*

2: tieto – ja viestintätekniiikan yhteiskunta -> *tekniset valmiudet*

3: tiedon ja osaamisen yhteiskunta -> *taitovalmiudet*

4: vuorovaikutteisten verkostojen yhteiskunta -> *osallistumisen ja vaikuttamisen valmiudet*

Toinen valmiuksien tarkastelutapa voisi lähteä yksilön tarpeista, kuten yhteydenpidon, tiedonhaun, asioinnin tai itseilmaisun tarpeista. Marja-Liisa Viherä esittää tämän tyyppisen näkökulman käyttäjän tarvekarttana, jossa taulukoidaan käyttäjän tarve sekä tarpeeseen vastaavat liittymä, osaaminen ja motivaatio. (Sirkiä ym. 2004, 74) Tässä asetelmassa pohditaan mitä valmiuksia ihminen tarvitsee tarpeidensa tyydyttämiseksi. Lähtökohta antaa hyvän vaihtoehdon valmiuksien tarkasteluun, mutta on samalla hyvin yksilö- ja tekniikkakeskeinen. Viherän taulukossa huomiotta jäävät osallistuvaan toimintaan ja vaikuttamiseen liittyvät päämäärät. Ihminen on asemoitu käyttäjäksi, jolloin jokainen tarve voidaan ratkaista joltain liittymää käyttämällä. Keskeiseksi nousee tällöin itse tekniikka, ei ihminen yhteiskunnan jäsenenä sosiokulttuurisessa kontekstissa.

Vaikka suomalaiset ovat raporttien valossa tietoyhteiskunnassa hyvissä valmiusasemissa, yleisesti mitattavat tietoyhteiskuntavalmiudet eivät vielä mahdollista kovin osallistuvaa toimimista tietoyhteiskunnan kansalaisena. Kilpajuoksun lisäksi olisi harjoiteltava myös yhteistoiminnallista joukkuepeliä tietoyhteiskunnan kehittämiseksi.

2.2.1 Asenteelliset valmiudet ja sosiokulttuurinen konteksti

”- jos ei oo minkäänlaista ennakkoavistusta, niin ei sitä osaa kaivata edes koko nettiä. Se täytyy ensi kosketus saada, joku positiivinen asia minkä sieltä löytäs” (ICT-hankkeeseen osallistunut tamperelainen mies, Kaivonen 2002, 69⁴).

---

⁴ Sitaatti on lainaus Virpi Kaivosen pro gradu – tutkielmasta (2002), johon hän haastatteli tamperelaiseen Mansetori- verkkohankkeeseen osallistuneita kaupunginosien asukkaita. Hankkeen aikana kehitettiin mm. kaupunginosien asukkaiden omia verkkosivuja. Kaivosen luvalla lainaan muutamia kohtia haastatteluista.

Tietoyhteiskuntavalmiuksia mitataan yleensä painottaen teknisiä ja taidollisia valmiuksia eikä esimerkiksi ihmisten motivaatiota ja kiinnostusta. Kuitenkin asenteelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät vaikuttavat usein uuden teknologian käyttöön ottoon ja käyttämisen jatkamiseen paljon merkittävämmiin kuin tekniset valmiudet (Katz & Rice 2002, 96; Nurmela ym. 2004, 19; Mäkinen 2004). Voidaankin kysyä millaiset ovat kansalaisten asenteelliset ja kulttuuriset tietoyhteiskunnan valmiudet.

Ihmisten tietoyhteiskuntavalmiuksien kartoittamisessa on olennaista nähdä tarkasteltavan ihmisen yhteiskunnallinen ja yhteisöllinen konteksti eli se ympäristö ja arki, jossa ihminen elää. Vaikka tietoyhteiskunnasta puhutaan globaalina, ihmisten kokema arki on kovin monimuotoista eri alueilla, yhteisöissä ja olosuhteissa. Esimerkiksi nykyinen tilanne, jossa Internetiä käyttää vain kymmenisen prosenttia maailman ihmisistä, merkitsee että valtaosa maapallon väestöstä käyttää toistaiseksi erilaisia tietoyhteiskuntavalmiuksia omassa elinympäristössään kuin verkottunut vähemmistö.

Digitaalista vähemmistöeliittiä ei pitäisi nähdä universaalina ihanteena tietoyhteiskunnan valmiuden tilasta, johon kaikkien tulisi kriitikittömästi pyrkiä. Esimerkiksi erilaisista viestintäkulttuureista johtuen yhteiskuntien ja yhteisöjen viestinnälliset tarpeet vaihtelevat. Yksilöä korostavan individualistisen kulttuurin arvostamat viestinnän valmiudet, kuten suora ja päämääräsuuntautunut viestintä ovat erilaisia kuin yhteisöllisen kulttuurin arvostamat epäsuoran ja tarpeet piilottavan viestinnän valmiudet (Servaes 1999; Viherä 2002, 52). Niinpä esimerkiksi verkkokeskustelu individualistisen kulttuurin ryhmässä vaatii toisenlaisia valmiuksia kuin yhteisöllisen kulttuurin ryhmässä. Tietoyhteiskuntavalmiuksien määrittely siis edellyttää yhteisön viestintäkulttuurin tunnistamista ja tuntemusta. Kulttuurinen ja sosiaalinen ympäristö on se lähtökohta, jossa tietoyhteiskuntavalmiuksia voidaan tarkastella ja jossa niitä voidaan myös kehittää

Sosiaalisen ympäristön normit, arvot ja asenteet ohjaavat yhteisön jäsenten teknologian käyttöönottoa. Teknologia valitaan mielellään siten, että se tukee sopivasti vanhoja käytäntöjä. Uusi informaatioteknologia, kuten Internet voi olla yhteisölle luonteva tapa kehittää viestintäänsä, jolloin se otetaan halukkaasti käyttöön. Toisaalta yhteisössä, jossa verbaalinen viestintä on kirjallista esitystapaa tärkeämpää, voidaan helposti omaksua matkapuhelimen käyttö, mutta tietokoneen vaatima tekstin tuottaminen ei sovi niin hyvin yhteisön viestintäkulttuuriin. Tällöin yhteisön kannalta valmiudet matkapuhelimen

käyttämiseen ovat tietokoneen käyttövalmiuksia merkittävämmät. Jos taas yksilön arvot ja valmiudet poikkeavat yhteisön edustamista arvoista ja asenteista, hän voi joutua etsimään itselleen sopivamman yhteisön, ellei halua sopeutua yhteisön arvoihin.

Sosiaalinen yhteisö vaikuttaa paitsi tekniikan käyttöönottoon, niin myös tekniikan käytön tapoihin (Viherä 2002, 55–56). Esimerkiksi suomalaiset soveltavat matkapuhelimiaan luontevasti tekstiviestien lähettämiseen, kun taas japanilaiset käyttävät matkapuhelimiaan mobiilipelaamiseen muita enemmän. Monikulttuurisissa ympäristöissä kuten Yhdysvalloissa on havaittu, että etniset ryhmät soveltavat Internetiä omiin tarpeisiinsa hieman toisistaan poikkeavasti liittyen esimerkiksi informaationhakuun ja verkossa osallistumiseen (Katz & Rice 2002). Myös muut demografiset tekijät, kuten ikä, sukupuoli, tulot ja koulutus, vaikuttavat sosiokulttuurisen ympäristön ohella ihmisten asenteellisiin valmiuksiin ja sitä kautta tekniikan käytön tapoihin. Jos tietyt demografiset tekijät yhdistyvät, kuten iäkäs, pienituloisen ja vähän koulutettu värillinen nainen, uusi teknologia on useassa tapauksessa melko vierasta hänen sosiaalisessa ympäristössään. Tämä ei tarkoita, ettei teknologialla voisi olla hänelle merkitystä, päinvastoin (esim. afroamerikkalaisten naisten Sisternet - projekti: www.sisternetonline.org). Merkitys ja relevantit käyttötavat kuitenkin liittyvät todennäköisesti toisenlaisiin tarpeisiin ja arvoihin kuin esimerkiksi nuoren, hyvätuloisen ja korkeasti koulutetun valkoisen miehen sosiaalisessa ympäristössä.

Vaikka tietoyhteiskunnan sosiokulttuuriset olosuhteet ovat monimuotoisia, tietoyhteiskuntavalmiuksille asetetaan usein yleisluonteiset ja määrälliset mittarit, jotka eivät riittävästi huomioi näitä eroavuuksia. Valmiuksien tarkastelussa ja valmiuksia kehittämissä ohjelmissa olisi hyödyksi ottaa esiin myös sosiaalinen, kulttuurinen ja yhteisöllinen ulottuvuus, mikä on enemmän ihmisestä ja yhteisöstä lähtevä perspektiivi. Sosiokulttuurisen konstruktivismin lähestymistapa edustaa esimerkiksi tämän tyyppistä näkökulmaa yhteisöllisissä teknologiahankkeissa, mistä lähemmin käytännössä luvussa 3.2.4.

Koska tietoyhteiskuntakehitys tapahtuu pääosin vähemmistöeliitin ja markkinoiden ehdoilla, joiden mukaan valmiuksien mittarit määritellään, kulttuurinen monimuotoisuus helposti vähenee ja yhdenmukaistuminen leviää, ellei asiaan erityisesti puututa. Teknologia sovelluksineen ei ole arvovapaata. Arvot ja asenteet leviävät teknologian ja sen välittämän sisällön myötä, ja kielellinen ylivalta luonnollisesti edistää myös kulttuurista yhdenmukaistumista. Tietoyhteiskuntavalmiuksien kehittäminen kulttuurisia taustoja

kunnioittaen sekä yhteisöjen omaa toimintaa ja sisällöntuotantoa tukien olisi tärkeää tasapainoisen tietoyhteiskuntakehityksen kannalta.

Olisikin hyödyllistä, jos kulttuurisissa yhteisöissä itsessään syntyy kriittisen tietoisuuden valmiuksia tietoyhteiskunnan mahdollisuuksista. Amerikkalaiset tutkijat ovat huomanneet, että riittävän tietoisuuden saavutettuaan, eli tässä tapauksessa tiedon siitä mitä uusi teknologia voi heille tarjota, ihmisten etniseen taustaan liittyvä digitaalinen eriarvoisuus häviää (Katz & Rice 2002, 322). Tästä kriittisen tietoisuuden lähtökohdasta, jolloin tietoyhteiskunnan mahdollisuudet tiedostetaan ihmisen päämäärien ja yhteisössään toimimisen kannalta, voi seuraavassa vaiheessa syntyä kiinnostus sekä motivaatio hankkia siihen kontekstiin sopivia valmiuksia. Tietoisuus on siis ensimmäinen asenteellinen edellytys tietoyhteiskuntavalmiuksille.

Tietoisuuden pohjalta syntyvä kiinnostus esimerkiksi Internetin käyttöön edellyttää teknisiltä sovelluksilta relevantteja toimintoja sekä sisältöjä. Jos ihmisen kannalta kyseisessä elinympäristössä teknologian käyttäminen ei tuota mitään parannusta eivätkä sisällöt ole kulttuurisesti olennaisia, tietoiseksi tuleminen ei johda motivaatioon. Motivaatio voi myös sammua, jos ihminen pettyy hänen kannaltaan turhiin sisältöihin tai liian hankalaan ja kalliiseen teknologiaan, jolloin hän tarkoituksellisesti jättäytyy tekniikan käyttöön liittyvien valmiuksien ulkopuolelle (ns. drop outs). Ihminen voi silti olla täysin pystyvä ja aktiivisesti toimiva tietoyhteiskunnan jäsen, jos hänen valmiutensa riittävät ympäristössä toimimiseen ja vaikuttamiseen.

Asenteelliset valmiudet, kuten riittävä tietoisuus eivät väistämättä ole kytköksissä tekniikkaan. Tietoyhteiskunnassa eläminen ja toimiminen edellyttävät yhä enemmän kriittisen vastaanoton valmiuksia, informaatiotulvassa selviämisen valmiuksia ja oman elämän hallinnan valmiuksia. Tietoyhteiskunnan kärkimaiden kontekstissa jokaisen on kyettävä seulomaan olennaisia sisältöjä, opittava lähdekriittisiksi ja muodostettava omat näkemyksensä usein hyvin pinnallisesti esitetystä informaatiosta. Usein tietoyhteiskunnan kansalaiselta vaaditaan myös jatkuvan sopeutumisen valmiuksia, sitoutumattomuuden valmiuksia ja loputtoman tehokkuuden valmiuksia, joita ei tietoyhteiskuntaohjelmissa mainita.

2.2.2 Tietotekniset pääsyn valmiudet

Suomalaiset ovat tilastollisesti maailman kärkijoukoissa muiden pohjoismaiden kanssa tarkasteltaessa yksilön valmiuksia hyödyntää uutta informaatioteknologiaa. Valmiustekijät sisältävät tässä medialukutaidot, verkkoon pääsyn ja verkottumisen asteen (World Economic Forum 2003). Myös Tilastokeskuksen viimeisin tutkimus tukee käsitystä, että tieto - ja viestintäteknikka on suomalaisilla hyvin hallinnassa (Nurmela ym. 2004). Samalla kuitenkin ruohonjuuritason hankkeet kertovat kokemuksista, joissa kansalaiset pitävät teknisiä laitteita ja ohjelmistoja kalliina, hankalina sekä huonosti heidän tarpeisiinsa suunniteltuina (Sirkkunen ym. 2004; Bäcklund 2003).

”Miks tietokoneet on niin äärimmäisen monimutkaisia? Että tuntuu että niiden käyttöön ja niiden ajantasalla pitämiseen ja asetuksiin täytyy olla joku IT-guru. Ja sitten ei oo olemassa semmosia helpejä, josta todella saisi esimerkiksi kotiin avun edullisesti, kun siellä joku pieni bitti on mennyt nurin tai joku asetus on muuttunut tai olet ostanut uuden ohjelman etkä osaa saada sitä pyörimään. Kyllä minusta se vaatii liikaa siihen hyötyyn nähden- -.”

(ICT-hankkeeseen osallistunut tamperelainen nainen. Kaivonen 2002, 71)

Tilastollisesti noin 70 prosenttia 15–74-vuotiaista suomalaisista käyttää Internetiä ja 61 prosentilla on oma sähköpostiosoite. Yhdysvalloissa Internetin käyttöaste PEW:n tilastojen mukaan on 63 prosenttia, mutta luku vaihtelee jyrkästi osavaltioittain. Demografiset erot, kuten etninen tausta, tulot ja koulutus, vaikuttavat korreloivan Internetin käytön ja käyttämättömyyden kanssa. Yhdysvalloissa erityisesti koulutus ja tulotaso näyttäisivät olevan erottelevia tekijöitä enemmän kuin esimerkiksi etninen tausta tai sukupuoli. Suomessa koulutus ja Internetin käyttö näyttävät korreloivan, mutta tulotaso ratkaisevampia ovat tarve ja motivaatio. (Nurmela ym. 2004; Pew Internet & American Life Project 2004; Katz & Rice 2002, 323). Tilastoilla voidaan kertoa teknisestä pääsystä Internetiin sekä jotakin teknisistä käyttövalmiuksista, mutta kovin syvällistä ymmärrystä taito- ja valmiuksista tai tietoyhteiskuntaan osallistumisen valmiuksista ne eivät tarjoa.

Tekniikkaan liittyvät tilastot ovat pinnallisia myös sikäli, että ne eivät juurikaan kerro käytön funktioista eli mihin tarkoitukseen uusia välineitä käytetään. Jos Internetiä käytetään etäopiskelun välineenä, on sen merkitys täysin toinen kuin jos sen pääasiallinen käyttötarkoitus on viihteellinen, kuten pelaaminen tai pornografisen aineiston selaaminen. Esimerkiksi tutkittaessa suomalaisnuorten Internetin käyttöä (ikäryhmässä 15–34 -vuotiaat)

pelikäyttö oli selvästi yleisempää alemman koulutuksen saaneiden keskuudessa, kun taas sähköpostin käyttö ja verkko-osallistuminen olivat suositumpia korkeamman koulutuksen saaneilla. ”Monille nykyajan työläisammateissa toimiville tai niihin kouluttautuville miehille tieto – ja viestintätekniikan harrastuskäyttö on lähes pelkkää pelaamista” (Melkas 2004, 43). Olisikin mielenkiintoista seurata mahdollista korrelaatiota viestintätekniikan erilaisten käyttötapojen ja nuoren myöhemmän menestymisen välillä. Tekninen pääsy ja käyttö kuvaavat vain vastaanottavaa käyttöä, eivät selektiivistä käyttöä tai merkitystä ihmisten kompetenssin lisääntymisen kannalta. Tietoteknisten valmiuksien tarkastelussa on hyödyllistä päästä myös tilastoja syvemmälle ja tutustua ihmisten Internetin käyttöön esimerkiksi ICT - projektien kautta.

Yhteisöllisissä ICT - hankkeissa on huomattu, että yleisimmät pääsyn ja osallistumisen esteet liittyvät liian vaikeaan tekniikkaan (Sirkkunen ym. 2004; Rantanen 2003, 108–109).

Yhteisöjen jäsenten kommentteista välittyy runsaasti kriittisiä viestejä niin teknisten laitteiden kuin ohjelmistojen suunnittelijoille sekä avunpyyntöjä teknisen tuen saamiseksi. Jatkuvat epäonnistumiset teknisten hankaluuksien edessä johtavat turhautumiseen ja mahdollisesti kokonaan käytöstä luopumiseen. Amerikkalaisten tutkijoiden selvityksen mukaan Internetin käytön suurimmat esteet liittyvät kustannuksiin, Internetiin pääsyyn sekä tekniseen vaativuuteen. Jos tekninen hankaluus ei käytön aikana vähene, turhautuminen jatkuu ja tekniikan potentiaalinen hyöty voi jäädä huomaamatta. (Katz & Rice 2002, 322-323) Näin ihminen voi päätyä luopumaan tekniikan käytöstä ennen kuin mitään kehitystä tai hyötyä ehtii tapahtumaan. Jos Internetiin ei ole pääsyä valmiiksi verkkoon liitettyltä koneelta, kuten työpaikalta tai oppilaitokselta, voi pelkkä verkkoyhteys olla niin taloudellinen kuin tekninen kuilu, jota on vaikea ylittää.

ICT- hankkeissa tutustutaan usein hyvin konkreettisiin tilanteisiin, joissa ihmiset turhautuvat teknisiin hankaluuksiin:

”Jos sulla on modeemi, sit alkaa oleen jo vaikeuksia, lataantuu niin hirveen kauan. Sit kun meillä on tää kiintee linja, niin sit meillä on ainainen ongelma, että kuka meidän koneella käy, että miten sinne pääsee, että toimiiko meidän palomuuuri oikein. Sit kun pistetään suuret palomuurit, sit me ei saada ite lähetettyä viestejä. - - ” (ICT-hankkeeseen osallistunut tampereläinen mies, Kaivonen 2002, 72)

Yhteisöllisissä hankkeissa, joissa ihmisten tarpeet ja toiveet nostetaan lähtökohdiksi, voi kehittyä sosiaalisia innovaatioita teknisiä esteitä helpottamaan. Esimerkiksi Helsingin Maunulan Nettimaunula – projektin aikana syntyi kansalaisten innovaationa

taloyhtiökohtainen laajakaistayhteys, joka mallina levisi taloyhtiöstä toiseen helpottaen asukasryhmien verkkoyhteyksien hankkimista (Mäenpää 2003, 98–100). Tämän tyyppinen toiminta edustaa eräänlaista hakkerietiikkaa, jossa ruohonjuuritasossa toimijat pyrkivät löytämään ratkaisuja markkinatalouden tarjonnan ohi.

Tietotuvat, kirjastot, CTC - keskuksat (Community Technology Center) ja muut tietoteknisiä laitteita sekä koulutusta järjestävät alueelliset yksiköt toimivat merkittävänä kansalaisten tietoteknisten valmiuksien parantajina. Suomen laaja kirjastoverkosto tarjoaa useimmille paikallisen mahdollisuuden tietokoneiden ja verkkoyhteyksien käyttämiseen. Tietotuvat, tietokonein varustetut infokioskit sekä erilaiset kansalaislähtöiset ICT –hankkeet ovat lisäksi täydentäneet kansalaisten verkkoon pääsyä sekä tehneet merkittävää työtä opastaessaan tietotekniikan käytössä. Yhdysvalloissa CTC - keskusten rooli on ollut tärkeä kansalaisten verkkoon pääsyn kannalta. CTC – keskus on laaja käsite, ja sillä voidaan tarkoittaa niin yksityisten kuin julkisten laitosten, organisaatioiden, seurojen, vanhainkotien, kirjastojen kuin erilaisten projektien tai ohjelmien järjestämiä tietoteknisiä yksiköitä, joissa on ilmainen tai edullinen pääsy verkkoon ja joissa yleensä tarjotaan ohjausta tietotekniikan käyttämiseen. CTC:t palvelevat erityisesti pienituloista väestöä kaupunkialueilla. Toisin kuin suomalaiset syrjäisille alueille perustetut teletuvat, CTC – keskuksat sijaitsevat suurimmaksi osaksi taajamissa. (Servon 2002, 45–76)

Tietotupien ja CTC – keskusten merkitys teknisen pääsyn mahdollistajana sekä teknisenä tukena ja oppimisympäristönä laajoille kansalaisryhmille digitaalisen tasa-arvoisuuden hengessä on tunnustettu, mutta koska näitä toimintapaikkoja ei ole yleensä integroitu hallinnollisiin instituutioihin, ne joutuvat jatkuvasti kamppailemaan taloudellisessa ahdingossa ja lopettavat toimintansa taloudellisen tuen päättyttyä. Teknisen infrastruktuurin tarjoaminen alueellisissa toimintakeskuksissa on kuitenkin merkittävää myös siihen liitetyn ohjauksen ja teknisen tuen vuoksi. Teknologia itsessään on merkityksetöntä, jos sitä ei kytkeä arkeen liittyvien toimintojen tai osallistumisvalmiuksien kehittämiseen ja parantamiseen. Kansalaisen osallistuminen tietotuvan yhteisölliseen ICT - projektiin on monesti tietoyhteiskuntavalmiuksien kannalta merkittävämpää kuin teknisten yhteyksien virittäminen jokaiseen yksityiskotiin. Tietotuvassa voidaan ylittää niin teknologian kustannuksiin kuin sen vaikeakäyttöisyyteen liittyviä esteitä, luoda virikkeellinen oppimisympäristö sekä toteuttaa yhteisöllistä hyvinvointia lisäävää toimintaa.

Tietotekniikkavetoinen yhteiskunta painottaa teknisiä valmiuksia, yksilöllistä suorittamista ja oppimista uuteen tekniikkaan sopeuttavassa merkityksessä. Toinen vaihtoehto olisi suunnitella teknologiaa sosiokulttuurisen yhteisön tarpeille ja yhteisön kanssa. Tällöin yhteisö olisi mukana suunnitteluprosessin alusta alkaen ideoimassa, innovoimassa ja toteuttamassa uusia käytäntöjä. Yhteisölähtöinen tietotekniikka lähtisi jo olemassa olevista tarpeista ja asenteellisista valmiuksista uutta teknologiaa kohtaan. Yleisempi käytäntöhän on, että tekniset sovellukset suunnitellaan ensin, jonka jälkeen vasta testataan, motivoidaan ja opetetaan käyttäjävalmiuksia.

2.2.3 Taitovalmiudet ja viestinnän kompetenssi

Tietoyhteiskuntaa kuvataan usein osaamisen ja oppimisen yhteiskunnaksi, jossa osaaminen nähdään yhteiskunnan keskeisenä voimavarana ja jossa täten systemaattisesti kehitetään kaikkien yhteiskunnan toimijoiden oppimisvalmiuksia. Osaamisyhteiskunnassa arvostetaan asiantuntijaosaamista ja elinikäistä oppimista. Oppimisessa voi olla kyse niin ihmisen omasta kehittämisestä kuin sopeutumisesta muuttuvaan ympäristöön (Heinonen ym. 2003, 31–33), ja tietoyhteiskunnassa yleensä painotetaan jälkimmäistä aktiivisen sopeutumisen päämäärää. Koska tietoyhteiskunta käsitetään dynaamisen muutoksen alaiseksi ympäristöksi, oppimisen on oltava jatkuvaa ja taitojen aina päivitettyjä. Erityisesti tekniikan käyttöön liittyvät taitovalmiudet vanhenevat nopeasti, joten erityisen tärkeää on oppimaan oppiminen.

Tietoyhteiskunnan taitovalmiuksiksi voidaan nimetä: tietotekniset käyttötaidot, medialukutaito, asiointitaidot, verkosto – ja viestintätaidot sekä osallistumisen ja vaikuttamisen taitovalmiudet. Näistä kolme ensimmäistä liittyvät vastaanottoon ja käyttämiseen, neljä jälkimmäistä vuorovaikutteiseen ja proaktiiviseen toimintaan. Vastaanottoon liittyvät taitovalmiudet ovat niitä perusvalmiuksia, joiden avulla ihminen osaa käyttää palveluiden edellyttämiä teknisiä laitteita, lukea informaation sisältöjä sekä käyttää tietoyhteiskunnan tarjoamia asiointipalveluita. Taitovalmiuksien tarkastelussa pääpaino on usein teknisissä ja vastaanottavissa valmiuksissa, mikä ei vielä yksinään riitä mahdollistamaan kokonaisvaltaista tietoyhteiskunnassa toimimista. Valmiudet olisi hyödyllistä suhteuttaa ihmisen elinympäristössä toimimisen ja osallistumisen tarpeisiin eikä tarkastella niitä irrallisina.

Tietokoneen käyttötaito rinnastetaan nykyisin lukutaidon kaltaiseen jokaiselle kansalaiselle välttämättömään valmiuteen (Inkinen 2004). Lukutaidon perusvalmius määritelläänkin tietoyhteiskunnassa kattamaan sekä painetun että sähköisen informaation haku- ja lukutaitoja. Tietoyhteiskunnassa menestyksellisen elämän ja opiskelun edellytyksenä pidetään vähintään ns. kolmannen vaatimustason lukutaitoa. Lukutaidoille on määritelty viisi tasoa, joista kolmas edellyttää tietojen yhdistämistä ja vertaamista, laajempien tekstikokonaisuuksien jäsentämistä, ehtojen, syiden ja seurausten huomaamista sekä päättelyä. Suomalaisesta aikuisväestöstä kaksi kolmasosaa selviää kolmannen tason haasteesta, mutta yhdellä kolmasosalla on vaikeuksia selvitä näistä vaatimuksista. Lisäksi kymmenesosalla on niin puutteellinen lukutaito, että se selvästi vaikeuttaa heidän arkielämäänsä ja työllistymistään. (Nurmela 2002, 44–46) Tietoyhteiskunnan lukutaitoa nimitetään medialukutaidoksi, joka kuvaa juuri erilaisten medianavien ja välineiden käyttämistä. Medialukutaidot vaativat melkoisesti uusia ja erilaisia valmiuksia välineiden perinteisestä poikkeavasta esitystavasta johtuen. Taidoissa yhdistyvät tekninen suoritus ja sisällön vastaanottoon liittyvät haasteet. Vaikka uudet medialukutaidot ovat strategiaohjelmissa keskeisessä asemassa, niiden levittäminen laajasti väestön keskuudessa on useinkin jäänyt projektien ja kansalaisten itsensä varaan (Castells & Himanen 2001, 99). Jos medialukutaitoja ei saada koulutuksen kautta demokraattisesti kansan keskuuteen, tilanne kasaa hyvinvointia jo ennestään osaaville.

Jaottelu informaatorikkaisiin ja informaatioköyhiin olisikin nähtävä paitsi tekniseen pääsyyn liittyväksi eriarvoisuuden ongelmaksi, myös medialukutaitoihin liittyvien valmiuksien eriarvoisuudeksi. Tällöin voi syntyä sisäpiirejä (insiders) ja ulkopuolisia (outsiders). Tietoyhteiskunnan sisäpiirit jakavat keskenään jo ennestään yhteisen kulttuurin, tietoperustan sekä symbolikielen (Britz 2004), joten heille informaation vastaanotto ja käsittely on luontevaa ja he pystyvät hallinnoimaan sitä parhaiten. Tästä kulttuuriperinteestä ja osaamisesta ulkopuolisiksi jääneet jäävät helposti ulkopuolisiksi myös tietoyhteiskunnan verkostoissa (vrt.luku 2.1.4).

Marja-Liisa Viherä esittää, että yhteisö hyötyy taidoistaan ja osaamisesta vain, jos se tarjoaa jäsenilleen mahdollisuuden vaihtaa informaatiota ja jos yhteisön jäsenillä on sosiaalisen kanssakäymisen taidot sekä motivaatio (Viherä 2002). Osaaminen siis leviää ja kumuloituu yhteisöllisen viestinnän avulla. Tätä vuorovaikutteista taitovalmiutta voidaan nimittää *viestintävalmiudeksi* tai *kommunikatiiviseksi kompetenssiksi* (Viherä 2002; Jääskeläinen 2000, 61). Viherä selittää viestintävalmiudet kolmen eri komponentin: liittymän, osaamisen sekä

motivaation avulla. Nämä komponentit avaavat mahdollisuudet viestinnälle ja yhdenkin puuttuminen on viestinnän este. Pirkko Jääskeläinen puolestaan määrittelee kommunikatiivisen kompetenssin kyvyksi tavoitteelliseen ja tulokselliseen kommunikointiin. Viestijä on tällöin aktiivinen toimija, joka pyrkii tavoitteisiin ja vaikuttamiseen.

Osaavan ja osallistuvan kansalaisen kannalta medialukutaidot eivät ole vielä riittävä valmius itsenäiselle kansalaisena toimimiselle. Medialukutaitoinen ymmärtää, tulkitsee ja ottaa vastaan erilaisia mediasisältöjä. Kompetentti viestintätaitoinen sen lisäksi lähettää sanomia eri viestintävälineillä, kommunikoi vuorovaikutteisissa verkostoissa ja hyödyntää niitä päämääriensä saavuttamiseksi. Nähdäkseni medialukutaitojen laajennus viestintätaidoiksi kuvaa paremmin aktiivisesti osallistuvan kansalaisen tavoitetta.

Tietoyhteiskunnan taitovalmiuksilla yleensäkin käsitetään melko kapea-alaisia kykyjä, joiden suosiminen voi vaarantaa kulttuurista monimuotoisuutta sekä ihmisenä toimimisen eri puolia. Jos esimerkiksi kulttuuriperinnettä opitaan tallentamaan yhä laajemmin digitaalisesti teksti – ja kuvataallenteina, taidot tallentaa perinnettä suullisesti tarinoilla ja lauluilla oletettavasti vähenevät. Tietoyhteiskunnan taitovalmiuksien korostuessa liikaa myös monet ihmisten fyysiseen toimintaan ja tasapainoiseen hyvinvointiin liittyvät valmiudet jäävät huomiotta. Taitovalmiuksien kapea-alaisuus johtuu ennen kaikkea kilpailutalouden vaatimuksista: ”Tietoyhteiskunta ei ole ollut kansalaisista tai heidän yhteisöistään lähtevä tavoite, vaan tehokkuuden jatkuvaa lisäämistä ja sen ulottamista uusille ihmistyön osa-alueille, - -” (Nurmela 2002).

Kaikki eivät tarvitse samoja taitovalmiuksia hyvään elämään. On yhä ammatteja ja ympäristöjä, joissa tietotekniikkaa ei välttämättä tarvitse käyttää tai se ei toisi elämään merkittävää hyötyä. Taitovalmiuksien sijaan voisi puhua myös elämönhallinnan valmiuksista, joka on ihmisen ulkoisten olojen ja sisäisen rakenteen vuorovaikutusta (Jääskeläinen 2000, 63). Elämönhallinta on autonomista oman elämän jatkuvaa luomista ja taitovalmiudet edesauttavat tätä kehitysprosessia. Taitovalmiuksilla ei tällöin pyritä vastaamaan ulkoisiin uhkiin, vaan paremminkin vuorovaikutukseen ulkoisten tilanteiden kanssa. Elämönhallinnan valmiudet edistävät tasapainoista yhdessä toimimista, ei alisteisissa valtasuhteissa kilpailemista. Valmiudet ovat myös sopusoinnussa kulloisenkin elämäntilanteen kanssa. Tällöin erilaiset taidot ovat arvokkaita yhteistoiminnan kannalta ja taidot palvelevat

yksilöllisten ja taloudellisten päämäärien lisäksi kulttuurisia, ekologisia ja sosiaalisia päämääriä.

2.2.4 Osallistumisen ja vaikuttamisen valmiudet

Jos kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiudet ymmärretään lähinnä asiointi – ja kuluttajavalmiuksina, yhteisölliseen elämään kuuluva sosiaalinen ja osallistuva ulottuvuus jäävät huomioimatta. Ihmisten demokraattiseen yhteistyöhön liittyvät taidot vähenevät ja osallistuminen voi olla yhä hankalampaa. Tietoyhteiskuntaa leimaavat kuitenkin juuri vuorovaikutteiset verkostot, jotka jakavat ja yhdistelevät tietoa, ihmisiä sekä osaamista. Jos osallistuminen näissä verkostoissa kasaantuu jo ennestäänkin osallistumista ja vaikuttamista hallinneille, heikompiosaiset jäävät entistä enemmän syrjään yhteisestä suunnittelusta ja päätöksenteosta.

Tietoyhteiskuntavalmiuksien tarkasteluun olisi hyödyllistä ottaa mukaan käsitteet *osallistuminen*, *osallisuus* ja *vaikuttaminen* sekä pohtia ihmisten valmiuksia näillä alueilla.

Osallistuminen on laajasti käsitettynä mukana olemista sosiaalisissa tilanteissa, ja kansalaisena osallistuminen viittaa ihmisten mukana olemiseen prosesseissa, joissa yhteisöjen tai toimijoiden kollektiivisia asioita käsitellään, suunnitellaan ja toimeenpannaan.

Osallistumista luonnehtivat sosiaalinen ja toiminnallinen ulottuvuus. Jos kansalaisena osallistuminen on ainoastaan äänestämistä annetuista vaihtoehdoista, se luokitellaan välilliseksi. Suoraan osallistumalla kansalainen voi olla mukana päätöksenteon eri vaiheissa kuten valmistelussa. Vaikka kansalaisilta saatetaan kysyä näkemyksiä asioiden käsittelyvaiheessa, varsinainen päätöksentekovaihe pidetään länsimaissa tiukasti hallinnon käsissä eli edustuksellisenä. (Anttiroiko 2003, 14–15)

Suomessa ihmisten osallistuminen vallan verkostoissa ei ole helppoa, sillä verkostopuhe on yksiaänistä ja yhteistyö autoritaarista. Ihmiset eivät määrity hallinnon perspektiivistä verkostojen toimijoiksi tai yhteistyökumppaneiksi, vaan heihin suhtaudutaan enemmänkin kollektiivina tai suhteessa johonkin instituutioon kuten opiskelijat oppilaitokseensa. (Lehtimäki 1999) Osallistuminen sallitaan lisäksi monesti liian myöhäisessä vaiheessa, jolloin

kansalaisen osallistuminen ei enää muuta ratkaisevasti jo tehtyjä suunnitelmia. Tällöin osallistuminen näyttäytyy pikemminkin valittamisena (Sassi 2003).

Tietoyhteiskunnan osallistumisen valmiudet ovat vaativia saavuttaa kansalaisen kannalta myös sikäli, että ne edellyttävät sekä yhteiskunnallisten prosessien hallinnollista ja poliittista tuntemusta että osallistumisen keinojen ja kanavien hallitsemista. Osallistuminen konventionaalisten kanavien kautta, kuten äänestämällä, puoluetoiminnassa tai hallinnollisten toimielimien sisällä, on yleensä hyväksyttävämpää mutta rajatumpaa kuin osallistuminen suoraan mielenosoituksissa tai kansalaisaktivistiryhmien toiminnan kautta, mikä helposti leimataan anarkiaksi.

Tutkimusten mukaan kuntalaiset haluavat entistä enemmän osallistua ja vaikuttaa muilla tavoin kuin perinteisin vaikuttamisen menetelmin, kuten äänestämällä. Tähän mennessä ei ole kuitenkaan selvitetty kattavasti miten ihmiset haluaisivat osallistua. (Bäcklund & Paavola 2003, 52). Tämä näkökulma olisi arvokas demokraattisen yhteiskunnan kehittämisen kannalta. Tällä hetkellä asiointivalmiuksien painotus ja osallistumisen hankaluus näyttävät vievän suuntaan, jossa osallistumisen valmiudet jäävät jatkossakin puutteellisiksi.

Vaikuttaminen tekee osallistumisesta mielekäästä. Vaikuttamalla kansalaiset voivat saada aikaan muutoksia yhteisöön ja yhteiskuntaan liittyvissä asioissa. Jos kansalaisille tarjotaan ainoastaan hallinnon yksisuuntaista tiedotusta, voidaan todeta kansalaisvaikuttamisen jääneen osallistumisen tikapuumallin ensimmäiselle askelmalle (Anttiroiko 2003). Todellista vaikuttamista voi tapahtua, jos kansalaiset voivat osallistua suunnitteluun, valmisteluun ja heidän vuorovaikutuksensa hallinnon kanssa on mahdollisimman tasavertaista. Kansalaisten osallistumisen ja vaikuttamisen valmiuksia on ajoittain pyritty lisäämään erilaisilla osallistavilla toimenpiteillä. Tällainen institutionaalinen ylhäältä alas osallistaminen voi tarkoittaa esimerkiksi asukkaiden mielipiteiden keräämistä kaupunkisuunnitteluun liittyvissä asioissa, kuntalaiskyselyjä ja sähköisiä keskustelufoorumeita. Usein mielipiteet ja verkon keskustelut jäävät kuitenkin huomioimatta todellisessa päätöksenteossa, sillä a) verkon kautta osallistumisella ei ole vakiintuneita pelisääntöjä eivätkä virkamiehet halua/pysty sitoutumaan verkkoviestintään, b) hallinnolle jää epäselväksi keiden näkemyksiä mielipiteet edustavat ja c) kansalaisilta tulevan informaatiovirran käsittelyyn ei ole resursseja. Koska monet osallistamistoimet esimerkiksi verkkofoorumeilla jäävät merkityksettömiksi, kansalaiset eivät usko sitä kautta vaikuttamiseen ja tulevat entistä epäilevämmiksi

vaikuttamisen mahdollisuuksiinsa. Verkko tarjoaa erinomaisen tilan kansalaisten osallistumiselle ja vaikuttamiselle, mutta jos kaikki osapuolet eivät sitoudu vuorovaikutukseen, viestintä jää kansalaisten keskeiseksi ja vaikuttaminen näennäiseksi. (Sassi 2003; Bäcklund 2003; Sirkkunen & Kotilainen 2004; Schuler 1996)

Osallisuus (inclusion) kuvaa ihmisten kiinnittymistä yhteisöön (Anttiroiko 2003, 16). Ihminen kokee silloin olevansa täysivaltainen yhteisön jäsen, jolla on mahdollisuus olla mukana yhteisten asioiden suunnittelu - ja päätöksentekoprosesseissa. Vastakohtana osallisuudelle on osattomuus (exclusion) eli ulkopuolisuus yhteisöä ja yhteiskuntaa koskettelevien asioiden suunnittelussa. Osallisuus on osallistumista laajempi käsite ja keskeistä siinä on enemmänkin tunne mukana olemisesta kuin toiminnallinen mukana oleminen.

Kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksien tarkastelussa vuorovaikutukseen ja osallistumiseen liittyvät valmiudet olisi saatava entistä merkittävämmälle sijalle. Kansalaisosallisuus, yhteisöllinen osallistuminen, sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteistoiminnallisuus eri osapuolten välillä ovat tietoyhteiskuntavalmiuksien tulevia haasteita, joiden huomiotta jättäminen lisää päätöksenteosta vieraantumista ja yhteiskunnan fragmentoitumista. Kilpailuasetelmaan ja yksilösuorituksiin liittyvien valmiuksien lisäksi olisi kehitettävä yhteistoiminnan ja jakamisen valmiuksia. Seuraavassa luvussa tarkastelenkin yhteistoiminnan ja yhteisöllisyyden merkitystä tietoyhteiskunnassa toimimiselle, ja sitä miten yhteisö voi tukea osallisuutta sekä vaikuttamista.

2.3 Yhteisön ja yhteistyön merkitys tietoyhteiskunnassa toimimiselle

Taloudellisesti-tekniinen vetovoimaisuus yhdistettynä hallinnollisiin strategioihin eivät vaikuta riittävästi kehityksen ohjaajilta koko tietoyhteiskuntaa ajatellen. Kansalainen on yhteisön sekä yhteiskunnan jäsen, mutta yksilöllisyyttä korostavassa kilpailutaloudessa näiden sidosten merkitys on vähentynyt ja sitä myötä motivaatio osallistua yhteisiin asioihin. Samalla kansalaisena vaikuttamisen keinot ovat kaventuneet ja vaativat enemmän asiantuntemusta. Kansalaiset ovat luovuttaneet vaikutusvaltaansa ylemmille auktoriteeteille ja tyytyneet vastaanottamaan palveluita osallistumisen ja yhteistoiminnan sijaan. (esim. Borg 2005; Sassi

2000) Tarjolla on enimmäkseen valmiita ratkaisuja ja palveluja, ei aktivoivia toimintoja, jotka saisivat ihmiset liikkeelle ja kykeneviksi myös itse ratkaisemaan ongelmia tai innovoimaan uutta. Asetelma vähentää ihmisten oman elämän kontrollia ja lisää ulkoa suuntautuvaa ohjautumista. Yhteisöllisten sidosten väheneminen puolestaan vierottaa ihmisen kollektiivisen yhteistyön taidoista sekä yhteisön kulttuurista ja etiikasta, jolloin hän on entistä osattomampi suhteessa elinympäristöönsä. Osallisuuden vahvistaminen vaatisi entistä enemmän toimijuuteen oppimista sekä kollektiivista yhteistyötä.

Yhteisöllinen toiminta ja yhteistyö ovat konkreettinen keino lisätä kansalaisten osallisuutta niin yhteenkuuluvuuden kuin subjektina ja vaikuttajana toimimisen merkityksissä. Seuraavassa luvussa tarkastelen lähemmin yhteisöllisyyden ja yhteistoiminnallisuuden merkitystä tietoyhteiskunnassa toimimiselle. Ehdotan aluksi hallinnollisen strategiatyöskentelyn kehittämistä prosessuaalisen ja analyysoivan yhteistyön suuntaan (2.3.1). Seuraavaksi hahmottelen subjektina toimivan kansalaisen roolin vaihtoehtona mekanistiselle vastaanottajan roolille (2.3.2). Tässä käytän mallina Jan Servaesin esittämää jaottelua poliittisessa toiminnassa mekanistiseen ja orgaaniseen vaihtoehtoon, joista jälkimmäinen voisi osoittaa suuntaa yhteistoiminnalliselle tietoyhteiskunnan suunnittelulle. Lopuksi kuvailen yhteisön merkitystä aktivoivana osallistajana (2.3.3). Yhteisön merkitystä voidaan kuvata esimerkiksi sosiaalisen pääoman muodostumisella, mitä puolestaan voidaan lisätä yhteisölähtöisillä toimintamuodoilla. Yhteisön vahvistuessa ja toimiessa kollektiivisena resurssien kokoajana sekä jakajana, se on entistä toimintakykyisempi tietoyhteiskunnan toimija, joka kykenee osallistumaan, vaikuttamaan ja innovoimaan uutta (2.3.4).

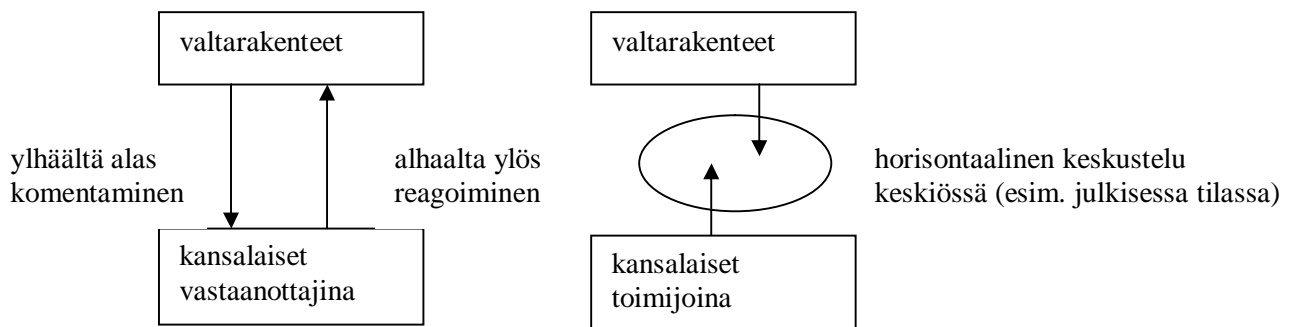
2.3.1 Moniäänisyyttä strategiapuheisiin

Tietoyhteiskuntakehitystä ei voida ottaa käskyttävällä strategialla yksisuuntaisesti hallintaan, vaan olisi hyödyllistä entistä pohdiskelevammin analysoida asioita ja huomioida eri osapuolten näkemyksiä. Strategiamallin toimivuutta tietoyhteiskunnan suunnannäyttäjä lisäisi vuorovaikutteisuuden tehostaminen ja eri osapuolten näkemysten mukaan ottaminen ohjelman laatimisen joka vaiheessa. Vallan ja asiantuntijoiden puheen lisäksi olisi saatava kuuluviin erilaisten sidosryhmien ja kansalaisten puhe sekä eri kollektiivien yhteistyöpuhe.

Verkostonomainen työskentely ja yhteistyöpuhe ovat keino saavuttaa päämääriä, jotka kaikki osapuolet kokevat omikseen.

Ylhäältä alas (top-down) strategiatyöskentelyn sijaan voidaan toteuttaa vaihtoehtoisia toimintatapoja. Kaupunkisuunnittelun tutkimuksessa on ehdotettu esimerkiksi keskiöstä lähtevää (middle-out) strategiamallia (Ferreira 2001, 177). Tämä keskiössä tapahtuva toimintamalli on kiinnostava, sillä siinä vältetään ylhäältä alas – suunnittelun yksinäinen autoritaarisuus sekä toisaalta alhaalta ylös (bottom-up) – toiminnan vaikuttamatta jäämisen vaara. Toimintatavan voisi toteuttaa esimerkiksi verkkosovelluksena, jossa esitettäisiin hallinnollinen näkökulma sekä ruohonjuuritason osapuolten näkemykset, jonka jälkeen strategia rakennettaisiin horisontaalisen keskivälin kompromissina.

Klassisen strategiajohtaminen mallissa (malli 1) viestintä tapahtuu ylhäältä alas komentavassa sävyssä. Kansalaiset vastaanottavat ja reagoivat, mutta informaatiovirrat ylhäältä alas ja alhaalta ylös kulkevat usein toistensa ohi rakentavaa dialogia tuottamatta. Horisontaalisen tason yhteistyössä (malli 2) tapahtuu moniäänistä keskustelua keskiössä prosessin aikana, jolloin voidaan esittää erilaisia perspektiivejä ja vaihtoehtoja yhteisesti puntaroitaviksi.

KUVIO 1: Klassisen strategiajohtamisen mallissa (vasemmanpuoleinen kuvio) viestintä on yksinäistä eikä helposti synnytä rakentavaa keskustelua. Keskiöstä lähtevä strategia (oikeanpuoleinen kuvio) on moniäänisempää ja se tapahtuu horisontaalisella tasolla yhteisesti pohtimalla.

Yhteistoiminnallinen strategia rakentuu luontevimmin prosessuaalisesti, jolloin esimerkiksi kaupungin toimijaryhmien ja organisaatioiden edustajat sekä kaupunkilaiset saavat esittää ja lisätä omat näkemyksensä ohjelmaan, joka kehittyy prosessin aikana lopulliseen ehdotuksista, näkemyksistä ja niiden kompromisseista seuraavaan muotoonsa. Prosessinomainen työskentely mahdollistaa ohjelmaan tehtävät muutokset myöhemminkin, jos jokin toimintatapa ei luonnistu. (Eriksson 1999, 32–52) Ohjelma on klassista strategiamallia joustavampi huomioimaan eri toimijoiden tarpeet ja kehittymään prosessin kuluessa. Osapuolet sitoutuvat ohjelmaan ottamalla osaa sen toteuttamiseen ja vastuunjakoon.

Tutkija Päivi Eriksson esittää myös vaihtoehdoisen strategiamallin, joka koostuisi osakokonaisuuksista, joissa kukin toimijataho voisi esittää tavoitteita omasta näkökulmastaan. Strategia-ohjelma olisi tällöin erilaisia tavoitteita sisältävä ja osin ristiriitainenkin. Strategiat voisivat syntyä myös eri toimijoiden (yrittäjät, koululaiset, perheenäidit, vanhukset, koulut, tutkimuslaitokset) vaihtoehtoisina strategioina. Näin rakentuvat strategiat toimisivat vuoropuhelun avaajina, eivät lopullisina ratkaisuuina. (Eriksson 1999). Useat muutkin tutkijat kaipaavat enemmän perspektiivejä strategiapuheisiin sekä ruohonjuuritasolta lähtevien näkemysten huomioimista (mm. Castells 2002; Karvonen 2001, 277; Aro 2001). Strategiapuheiden tarjoamien johdon näkemysten sijaan tarvitsisimme selvästi enemmän pohdiskelevaa ja erilaisia vaihtoehtoja tarjoavaa puhetta.

Yhteistyö eri sidosryhmien kanssa olisi hyödyllistä viedä konkreettiselle tasolle, jolloin kaikki näkemykset saisivat todellista vaikuttavuutta, eivät ainoastaan paikkaa retoriikassa.

Uusimmassa tietoyhteiskuntapuheessa on usein mukana pehmeämpiä arvoja kuten ns. kestävä kehitys linjauksia, mutta ne jäävät helposti vaille todellisia näyttöjä. Puheet kansalaislähtöisyydestä jäävät vain juhlapuheisiin, jos asiantuntijan perspektiivi ei kohtaa tavallisten ihmisten näkökulmaa. Esimerkiksi Turun kaupungin tietoyhteiskuntastrategia ”Kansalaisen tietoyhteiskuntaohjelma vuoteen 2006” on ottanut haastavaksi tavoitteekseen kääntää strategia alhaalta ylös: ”Turussa tietoyhteiskuntakehitys etenee uuden teknologian tukemana pienin askelin alhaalta ylös, ei teknologiavetoisesti ylhäältä alas.”

(Ihminen@turku.fi 2003) Ohjelman mukaan keskiössä ovat ihmiset ja lähiyhteisöt, ja pitkin matkaa painotetaan kansalaisnäkökulmaa. Työryhmästä ei kuitenkaan löydy kansalaisia. Ohjelman työryhmässä saavat äänensä kuuluviin parikymmentä henkilöä, jotka edustavat hallinnollisia johtajia, päällikkötason viranhaltijoita, asiantuntijoita, projektin suunnittelijoita ja akateemista eliittiä. Sen sijaan viidellatoista asukkaalla on pääsy ns. asiakas – ja yritysraatiin, jossa he voivat esittää mielipiteitään ja palautetta kaupungin www-palveluista. Osallisuus siis painottuu tässäkin tapauksessa vastaanottamisesta syntyneeseen reaktioon, ei proaktiiviseen ja suunnitteluprosesseihin osallistuvaan toimintaan.

Strategiatyöskentelyn sijaan voitaisiin kehittää myös täysin uudenlaisia suunnittelutyömuotoja. Vaikuttaa ristiriitaiselta, että samalla kun tietoyhteiskunnasta puhutaan globaalitalouden ja vuorovaikutteisten verkostojen merkityksessä, menestymistä haetaan strategialinjauksilla ja toinen toisensa voittamisella. Kun jokainen yksilö, yritys ja kansakunta ajaa vain omia etujaan, tästä voi seurata kokonaiskehitys jota kukaan ei halunnut

(Karvonen 2001, 270). Uudessa suunnittelukulttuurissa sen sijaan tietoyhteiskunta nähtäisiin ympäristönä, jossa on entistä monimuotoisempia tekniikan mahdollistamia toimintatapoja ja jossa eri osapuolten yhteistyöhön saattaminen olisi ensiarvoista. Kun perinteistä strategiatyöskentelyä kuvaavat adjektiivit: puolustautuminen, kilpailu, autoritaarinen yksinäisyys ja oman edun tavoittelu, uudenlaista työskentelytapaa kuvaisivat ilmaukset: yhteistyö, verkostopuhe, analysointi ja kestävä kehitys.

Tietoyhteiskuntaohjelmien laatiminen liittyy laajempiin kysymyksiin demokratiasta ja kansalaisten osallisuudesta tietoyhteiskunnassa. Epäluottamusta on molemmin puolin: kansalaiset eivät usko vaikuttamismahdollisuuksiinsa ja hallinto minimoi kansalaisvaikuttamisen keinot hyvin jäykästi toimiviksi mekanismeiksi (esim. Borg 2005). Uudella informaatioteknologialla, kuten Internetillä voidaan haluttaessa lisätä e-hallinnon läpinäkyvyyttä ja verkkodemokratiaa esittämällä päätöksentekoon liittyviä prosesseja verkossa ja ottamalla kansalaiset mukaan näihin prosesseihin. Olennaista ei kuitenkaan ole tekninen mahdollisuus toteuttaa uusia toimintatapoja, vaan niiden todellinen kytkeminen poliittiseen prosessiin ja päätöksentekoon (Anttiroiko 2003, 27). Osallistuvan e-demokratian toteuttaminen voisi perustua strategiapuheen sijaan moniääniseen kumppanuuspuheeseen. Kumppanuutta voisi osoittaa esimerkiksi siirtämällä tietoyhteiskuntasuunnitelmien painotusta ja resursointia hallinnon tasolta enemmän toteuttaville tahoille. Näin saataisiin sekä kustannussäästöjä että näkyvämpiä tuloksia myös kansalaisten arkeen.

2.3.2 Ihminen osalliseksi toimijaksi

Ihminen asemoidaan helpommin kuluttajan ja vastaanottajan kuin aktiivisen vaikuttajan rooliin (vrt. luku 2.1.3). Jos osallistuva kansalaisuus ja subjektina toimiminen eivät saa kannustusta, ihmisen onkin monin tavoin miellyttävämpää sopeutua palveluiden käyttäjäksi. Monet alkavat itsekkin ymmärtää itsensä kuluttajina ennemmin kuin kansalaisina, unohtavat oikeutensa vaikuttaa yhteisiin asioihin ja odottavat asiantuntijoiden hoitavan ongelmien ratkaisun. Näin hyväksymme meille tarjotut identiteetit, jolloin uusinnamme itse alisteista asemaamme (Sassi 2000, 6) Tilannetta voidaan nimittää opituksi riippuvaisuudeksi (learned dependence), joka on selvästi entisestään lisääntynyt tietoyhteiskunnassamme. (Servaes 1999, 202) Yleensä ei kuitenkaan puhuta riippuvaisuudesta, vaan päinvastoin korostetaan

lisääntyvää vapautta, joka määrittyy individualistisena vapautena huolehtia omasta menestymisestään kilpailutaloudessa.

Vastaanottava kansalaisuus ja siitä johtuva riippuvaisuus asiantuntijoiden tekemistä ratkaisuksista ovat yhteydessä autoritaariseen politiikkaan, kun taas osallistuva kansalaisuus edustaa ihmisten toimimista demokraattisesti johdetussa yhteiskunnassa. Jan Servaes jakaa päätöksenteon samanhenkisesti ”mekanistiseen” ja ”orgaaniseen” malliin. Konventionaaliset strategiat edustavat diffuusio-mekanistista mallia, kun taas osallistuvat toimintamuodot ovat Servaesin mukaan orgaanisempia, henkisesti orientoituvia ja humanimpia. Mekanistisen mallin mukaan esimerkiksi ihmiset nähdään politiikan kohteina eli objekteina, kun orgaanisen mallin näkökulmasta ihmiset ovat toimijoita eli subjekteja. Mekanistinen johtajuus on autoritaarista päätöksentekoa, orgaaninen painottaa yhteistyötä, valtuuttamista ja sovittelua. (Servaes 1999, 187–205)

Poliittinen hallintokulttuurimme on yhä suurelta osin mekanistinen, jolloin Servaesin esityksen mukaan kansalaiset nähdään avuttomina, holhottavina ja avun tarvitsijoina. Oletetaan, että ihmisillä ei ole kykyjä itsenäiseen kehittymiseen, ja projektien toteuttamiseksi tarvitaan poliitikkojen ja asiantuntijoiden ohjausta. Jos kuitenkin tavoitteena on osallinen ja toimiva kansalainen, ajattelutapa olisi muutettava Servaesin orgaanisen mallin suuntaan, jolloin kansalaiset nähdään kyvykkäinä, yhteistyökykyisinä ja itsenäisesti kehittyvinä. (Servaes 1999, 194–195)

Servaesin esityksessä nostetaan arvoonsa myös perinteinen tieto, joka voi edustaa yhteisön omaa kulttuuriperinnettä ja joka ei ole alisteinen länsimaiselle tiedolle. Yhteisöllisissä hankkeissa, kuten kehitysmaaprojekteissa, voi olla tarkoituksenmukaisinta nostaakin perinteinen tieto länsimaista tärkeämmälle sijalle.

Mekanistinen malli

Ihmiset tarvitsevat apua.
Hyväntekeväisyys.

Ihmisillä ei ole kykyjä eikä resursseja. itsenäiseen kehittymiseen. Ovat avuttomia.

Yhteistyön motiivina:

Olettamus kohderyhmästä:

Orgaaninen malli

Ihmiset voivat auttaa itse itseään. Voimistuminen

Ihmisillä on kyvyt itsenäiseen kehittymiseen. Kyvyt voidaan ottaa käyttöön.

Ongelmien ratkaisemista	<u>Asenne ongelmia kohtaan:</u>	Ongelmien esittämistä
Tavoitteena saavuttaa päämäärät	<u>Asenne osallistumista kohtaan:</u>	Päättymätön prosessi
Projektin päämäärien toteuttaminen	<u>Poliitikkojen/asiantuntijoiden tarkoitus:</u>	Tavoitella yhteistä näkemystä ja ymmärrystä kehityksestä
Opettaja-oppilas, holhoava	<u>Oppimisprosessi:</u>	Jokainen samalla opettaja ja oppilas, empaattinen
Länsimainen on muita parempi	<u>Tiedon arvo:</u>	Perinteinen tieto on yhtä relevanttia

KUVIO 2: Jan Servaes jakaa politiikan teon yleisellä tasolla mekanistiseen ja orgaaniseen (Servaes 1999, 194)

Klassinen strategiatyöskentely ja vastaanottavan kansalaisen rooli edustavat luonteeltaan Servaesin jaottelun mekanistista mallia, kun taas yhteistoiminnallinen suunnittelu ja osallistuva kansalaisen rooli sopivat orgaanisen mallin luokkaan. Mekanistinen malli on suoraviivaisuudessaan helpommin toteutettava ja tuloksia painottava, kun orgaanisen mallin toteuttaminen vaatii aikaa, resursseja ja kompromisseja. Orgaanisen mallin mukainen kansalaisuus vaatii mm. toimijuuteen oppimista.

Oppimista tietoyhteiskunnan kansalaisuuteen kutsutaan usein valmiuksien kehittämiseksi. Koska tietoyhteiskunnan valmiudet määritellään pääosin vastaanottamisen ja käyttämisen taidoiksi (kts. luku 2.2), ne eivät vielä riitä vaikuttavaan osallistumiseen. Kansalaisille tarjotuissa muodoissa, kuten erilaisina kansalaiskyselyinä, vaikuttaminen jää vähäiseksi ja pahimmillaan näennäiseksi. Osalliseksi toimijaksi oppiminen sisältää valmiuksien lisäksi subjektiksi oppimista, jolloin ihminen toimii tasavertaisessa vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Osalliseksi oppiminen ei ole siis ainoastaan individualistinen prosessi, jossa ihminen oppii hänelle hyödyllisiä valmiuksia, vaan sen lisäksi vuorovaikutteinen oppimisen tapahtuma oman yhteisön kontekstissa.

Ihmisen toimijuudessa voidaan nähdä eri muotoja ja asteita. Toimiminen voi tapahtua kansalaisryhmien ja organisaatioiden kautta, institutionaalisia kanavia käyttämällä tai pyrkimällä vaikuttamaan suoraan päätöksentekoon. Toimiminen voi olla luonteeltaan poliittista, johonkin asiaan liittyvää, yhteisöllistä aktiivisuutta omassa lähiympäristössä tai laajemmissa sosiaalisissa verkostoissa tapahtuvaa osallistumista. Toimijuuden ja osallistumisen vaativuudella on aste-eroja. Esimerkiksi Internet-ympäristössä helpoimmat

osallistumisen tavat liittyvät a) valmiiden palveluiden käyttämiseen (esim. kaupungin palvelut verkossa); hieman vaativammat tavat ovat b) vuorovaikutteisia toiminnan muotoja (esim. verkkokeskustelu kaupunkisuunnitteluun liittyvästä kysymyksestä) ja eniten osallistumisen valmiuksia edellytetään c) tiedon tuottamiseen liittyvissä toimimisen muodoissa (esim. asukkaan kirjoitus verkossa ko. kysymyksestä). Olennainen ero näiden välillä on muutos vastaanottavasta objektista itse näkemyksiään ilmaisevaksi subjektiksi.

Mitä enemmän ihmisillä on valmiuksia osallistuvaan toimijuuteen, sitä kykenevämpiä he ovat vaikuttamaan yhteisönsä asioihin ja kehittämään elinympäristöään. Toimijuuden asteet voivat luokitella ihmisiä, jolloin ainoastaan vastaanottavaan asemaan jääneet ovat heikoimmilla eivätkä saa ääntänsä kuuluville. Osallistumisen valmiudet vaativat niin teknistä osaamista kuin päätöksentekoprosessien tuntemusta eli vaikuttamisen kansalaistaitoja. Tutkija Seija Ridell tarkastelee ihmisen toimijuutta tietoyhteiskunnassa julkisena toimijuutena (Ridell 2002). Tällöin toimijuus kietoutuu kysymyksiin julkisesta tilasta, virtuaalisesta julkisesta tilasta ja kansalaisten osallistumisesta näissä toimintaympäristöissä. Julkinen toimijuus vaatii kansalaisilta hyviä osallistumisen valmiuksia.

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen edellyttää osallistumisen valmiuksien lisäksi yhteistoiminnallista ja verkostomaista työskentelyä. Yhteiskunnalliset liikkeet ja yhteisöt ovat hyödyntäneet Internetiä omien päämääriensä ajamisessa jo kymmenisen vuotta, ja nykyisin virtuaalitalassa muodostuu monia yhteisöjä, joilla on yhteiskunnallista vaikuttavuutta ilman paikkaan sidottua toimintaa. Esimerkiksi globalisaatiota vastustava liike edustaa nimenomaan online-verkoston toimivaa yhteiskunnallista aktiivisuutta. (Castells 2002, 142)

Yhteiskunnalliset liikkeet ja aktivistit ovat myös mukana yhä enemmän Internetin verkostoissa, vaikka niillä olisikin paikallinen konteksti. Paikallinen (yhteisöllinen) toimijuus yhdistyy näin kansainvälisiin verkostoihin ja voi saada niistä tukea omaan vaikuttavuuteensa. Yksilön toimijuus kanavoituu yhteisöjen verkostojen kautta, jolloin niihin liittoutumalla yksilö voi saada julki omia näkemyksiään pyrkiessään vaikuttamaan. Erilaiset verkostokontaktit ovat ihmisen toiminnan kannalta merkityksellisiä. Mikäli tarvittavia kontakteja ei ole, toimiminen voi vaikeutua tai olla mahdotontakin. Voidaankin puhua tietoyhteiskunnan tai verkostoyhteiskunnan jakautumisesta ”kontaktiköyhiin” ja ”kontaktirikkaisiin” (Peltola 2003, 59).

2.3.3 Yhteisöt osallistajina

Kontaktiverkostot ovat vaikuttavan toiminnan edellytys niin yksilön kuin yhteisön kannalta. Ne ovat sosiaalisen kanssakäymisen verkostoja, jotka usein hyödyntävät uutta informaatioteknologiaa toimintansa tukena tai perustavat toimintansa kokonaan virtuaaliseen ympäristöön. Verkostot muodostavat osaamiskeskittymiä ja solmukohtia, jotka ovat vetovoimaisia ja keräävät ympärilleen lisää kontakteja. Toisaalta muodostuu verkostojen laita-alueita, periferioita, jotka jäävät syrjään aktiivisesta toiminnasta. (Peltola 2003, 60) Usein kontaktiverkostojen vetovoimaisimpia solmuja ovat jo muutoinkin osaavat alueet ja yhteisöt, mutta vetovoimaisuutta voidaan myös lisätä yhteistyötä tehostamalla.

Yhteisö tarjoaa yksilölle kontaktiverkoston, johon hän voi tuntea kuuluvansa ja jonka kautta hän voi paremmin osallistua yhteiskunnalliseen suunnitteluun sekä päätöksentekoon. Yhteisöllä on kaksi yksilölle merkittävää ominaisuutta: 1) yhteisö muodostaa vaikuttamaan kykenevän verkoston yksilöiden välille, jossa suhteet risteilevät ja tukevat toisiaan ja 2) yhteisö kiinnittää yksilön yhteisiin arvoihin, normeihin, historiaan ja identiteettiin eli yhteisön kulttuuriin (Etzioni 2003, 227). Yhteisö siis liittyy yksilön sosiaaliseen kontaktiverkostoon, joka on yksilölle usein muita verkostoja merkittävämpi osallistaja, sillä yhteisö mm. lisää yhteiskunnallista vaikuttavuutta, jota yksilöllä ei yksinään olisi. Kulttuurinen yhteisöllisyys arvoineen on merkittävä sosiaalisen tuen, motivoinnin ja kehittymisen kannalta.

Yhteisölliset verkostot lisäävät siihen kuuluvien jäsentensä luottamusta, luottamus lisää yhteistyötä ja yhteistyö taas lisää luottamusta. Tätä voidaan kutsua *sosiaalisen pääoman* muodostumiseksi. (Katz & Rice 2002, 329; Sirianni & Friedland 2001) Sosiaalinen pääoma karttuu yhteisöllisessä vuorovaikutuksessa vaikuttaen yhteisön ja yksilön valmiuksiin vaikuttaa yhteiskunnassa. Yhteisöllinen aktiivisuus lisää siis yksilön mahdollisuuksia osallisena toimimiseen toisin kuin vallitseva individualistinen ja kuluttajalähtöinen toiminta. Yhteistoiminta vaikuttaa merkittävästi alueiden ja yhteisöjen hyvinvointiin. Sosiaalisen pääoman on todettu korreloivan muun muassa terveyden, alhaisen rikollisuuden ja taloudellisen menestymisen kanssa. Vastaavasti on huomattu alueellisten ristiriitojen synnyttävän pahoinvointia, kuten rikollisuutta. (Putnam 2000)

Yhteisöllinen aktiivisuus edesauttaa yhteisön kehittymistä merkitykselliseksi verkostoyhteiskunnan toimijaksi. Yhteisö jakaa keskenään tietoa ja osaamista, vaikuttaa

kollektiivina yksilöitä paremmin ja tukee jäseniään vuorovaikutteisesti. Mitä laajempia ja monitasoisempia verkostot ovat, sitä paremmin voidaan hyödyntää eri osapuolten osaamista ja näkemyksiä sekä johtaa niistä demokraattisia päätöksiä. Ihmisten mukaanotto esimerkiksi paikalliseen päätöksentekoon synnyttää asukkaissa enemmän sitoutumista paikallisiin asioihin ja tekee samalla yhteisöistä vahvempia ja toimintakykyisempiä (Sassi 2000, 6).

Sosiaalisen pääoman lisäksi yhteiskuntakriittisessä keskustelussa on noussut esiin ns. *kommunitaristinen ajattelumalli*, joka tarjoaa individualistisen kilpailuajattelun sijaan yhteisöllisiä arvoja korostavaa yhteiskuntaetiikkaa. Tämä erityisesti Yhdysvalloissa suosiota saanut näkökulma palauttaa hyvinvointivaltion jaon ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiä takaisin yhteisöille, jolloin yhteisöillä ja yksilöillä on keskinäinen yhteisvastuu sekä velvollisuus toimia aktiivisesti sekä itsensä että toinen toisensa hyväksi. Yhdysvalloissa kommunitarismi on sävyttynyt yksilökeskeisemmäksi kuin esimerkiksi eurooppalaisessa keskustelussa. Kollektiivisessa kulttuuriympäristössä, kuten Afrikassa kommunitarismi on ymmärrettävä täysin toisin kuin esimerkiksi amerikkalaisessa. (Hellsten 1999) Sosiologian professori Amitai Etzionin perustama kommunitaristinen verkosto (the Communitarian Network⁵) tutkii ja esittelee kommunitaristisia näkemyksiä yhteiskunnallisiin aiheisiin liittyen ja ajattelutapa on synnyttänyt yhteiskunnallis-filosofis-poliittista keskustelua.

Kommunitaristinen näkökulma kiinnittää huomiota yksilön ja yhteisön suhteeseen. Yhteisöön hyvin integroituneet yksilöt kykenevät yleensä toimimaan paremmin ja vastuullisemmin kuin ulkopuoliset yksilöt, mutta jos sosiaalinen yhdenmukaistumisen paine on liian suuri, se voi heikentääkin yksilöä. (Etzioni 2003, 226) Koska perinteinen, joskus tiukan yhdenmukainen ja moralistinen yhteisöllisyys ei edesauta yksilöllistä kehittymistä, ovat amerikkalaiset kommunitaristit nimenneet itsensä vastuuntuntoisiksi kommunitaristeiksi (responsible communitarians). Tällöin ei kaivata paluuta perinteiseen yhteisöllisyyteen, jota johdetaan autoritaarisesti, jossa jaetaan ihmisiä luokkiin ja jossa syrjitään vähemmistöjä tai naisia. Sen sijaan ihanteellinen yhteisöllisyys perustuu avoimeen vuorovaikutukseen, dialogiin ja arvojen jakamiseen. (Etzioni 2003, 228)

Tietoyhteiskunnan kontekstissa puhutaan usein uusyhteisöllisyydestä, joka yleensä ymmärretään sallivaksi ja avoimeksi, ei moralisoivaksi tai sulkevaksi. Uusyhteisöllisyys

---

⁵ <http://www2.gwu.edu/~ccps/>

hyödyntää informaatioteknologiaa, sillä sen avulla yhteisön kommunikointi ja informaation jakaminen tehostuvat. Uusyhteisö osallistuu verkostoihin ja kommunikoi myös muiden yhteisöjen kanssa. Se on siis luonteeltaan laajeneva enemmän kuin sulkeutuva. Yksilö voi olla jäsenenä myös useassa yhteisössä, jolloin kontaktiverkostot entisestään laajenevat ja yksilö pääsee osalliseksi erilaisiin ryhmiin arvoineen ja päämäärineen.

Muita yhteisöllisyyttä ja yhteisöllistä pääomaa korostavia ajattelu- ja toimintatapoja edustavat *yhteisölähtöinen näkökulma* sekä yhteisön *omiin voimavaroihin perustuva kehittäminen* (asset-based community development, ABCD). Yhteisölähtöinen toiminta tapahtuu ruohonjuuritasolla yhteisön jäsenten ehdoilla ja heidän tarpeistaan lähtien. Yhteisölähtöisyyttä voidaan toteuttaa esimerkiksi kaupunkisuunnittelussa ja alueellisessa tai yhteisöllisessä hankkeessa, jossa jäsenet kehittyvät yhteisöllisen oppimisen kautta. Yhteisöllinen oppiminen tapahtuu keskustelemalla ja tietoa jakamalla. Yhteisön voimavaroihin perustuva asset-based – näkökulma on ollut esillä Yhdysvalloissa viimeisen vuosikymmenen ajan, ja sitä on sovellettu erityisesti köyhien ja slummiutuneiden alueiden kehittämisessä. Toimintatavassa kartoitetaan yhteisön jo olemassa olevat resurssit: yksilöiden, yhdistysten, organisaatioiden sekä muiden toimijoiden kapasiteetti sekä muut alueen positiiviset ominaisuudet, minkä jälkeen voimavarat mobilisoidaan hyötykäyttöön mm. tehokkaammalla vuorovaikutuksella ja verkottumisella. Toiminta siis suuntautuu yhteisöstä ulospäin, ei ulkopuolelta sisään perinteisen avun tavoin. Toimintatapa kannustaa yhteisöä omaan aktiivisuuteen, omavaraisuuteen ja parantaa uskoa omiin voimavaroihin. Malli on vastakkainen tarpeisiin perustuvalla (need-based) lähestymistavalle, joka pohtii puutteita ja ongelmia. Voimavaroihin perustuva malli on osoittautunut onnistuneeksi lisäämään yhteisön jäsenten tietoisuutta ympäristönsä resursseista ja yhteisön verkostoihin osallistamisessa. (Sirianni & Friedland 2001, 63; Pinkett 2002) Toisaalta tässä näkökulmassa hieman arveluttavaksi jää tarpeiden ja ongelmien sivuuttaminen, jos ne ovat kuitenkin yhteisössä kriittisiä tekijöitä (esim. rikollisuus asuinalueella).

Kyselevän yhteisön malli (community of inquiry) edustaa yhteisölähtöistä toimintatapaa, joka kannustaa jäseniään kriittiseen ajatteluun, kyselemiseen, keskusteluun, näkemysten reflektointiin sekä näistä seuraavaan toimintaan. Kyselymallia kuvataan kiertävänä kehänä: kysyminen> tutkiminen> luominen> keskustelu-> reflektio-> kysyminen jne. (Bishop ym. 2004)

Kyselevän yhteisön kehä on jatkuvasti kehittyvä, sillä toiminnankin jälkeen voidaan palata kysymään uudelleen, keskustelemaan ja parantelemaan lopputulosta. Tutkijat Ann Bishop ja Bertram Bruce ovat luoneet mallista työväliseen Internet-ympäristöön, jota yhteisö voi käyttää ongelmallisen tilanteen ratkaisemisessa tai kehittääkseen yhdessä jotain uutta. (Bishop ym. 2004; Bruce & Bishop 2004) Toimintatapa on hyvin osallistava, sillä kehittäminen ja oppiminen tapahtuvat yhteisön jäsenten kontribuution kautta, ei vastaanottamisen kautta. Mallia voisi soveltaa myös esimerkiksi kaupunkisuunnittelussa, jossa asukkaat, viranomaiset ja asiantuntijat kokoontuisivat yhteen ”kyseleväksi yhteisöksi” keskustelemaan ja suunnittelemaan.

Yhteisöt ja yhteistyöverkostot ovat ratkaisevia vaikuttavan osallisuuden kannalta. Yhteisöllistä toimijuutta, jossa yhteisön jäsenet ovat aktiivisia osallistujia, edustavat esimerkiksi paikalliset mediat kuten kyläradiot, yhteisötelevisiot tai verkkosivustot. Koska Internet mahdollistaa moniäänisen mediapuheen, toisin kuin perinteiset kanavat, se toimii erinomaisesti yhteisöllisenä ja kollektiivisena osallistumista, suunnittelua ja päätöksentekoa tukevana toimintaympäristönä.

2.3.4 Individualistisesta kuluttamisesta kollektiivisiin innovaatioihin

Monet tutkijat näkevät elektroniset verkostot potentiaalisena demokraattisena ja rajattomana julkisena tilana, jota eivät sido säännöt, auktoriteetit eivätkä aika tai paikka. Tilan avoimuus ja julkisuus luovat täysin toisenlaisia mahdollisuuksia kollektiiviselle toiminnalle ja interaktiivisuudelle kuin perinteisten medioiden yksisuuntainen viestintä, joka merkitsee kansalaisille etupäässä mekanistista vastaanottamista. (esim. Heller 2001, 195) Koska markkinat määrittelevät hyvin pitkälle resurssien jakautumista ja koska kansalaisten on helpompi asettua kuluttajan rooliin verkossakin, julkisen verkkotilan käyttö osallistuvassa mielessä on vielä marginaalista. Toisaalta erilaisia kollektiivisen toiminnan ja innovaation ilmiöitä näyttäisi syntyvän jatkuvasti lisää. Olennaista ja mielenkiintoista onkin seurata miten merkittäviksi nämä kansalaislähtöiset toiminnan muodot nousevat ja millaisen painoarvon ne saavat yhteiskunnassa, jossa markkinateollisuudella on hyvin vahva asema.

Kansalaisten innovaatiot voidaan nähdä sosiaalisen pääoman liikkeelle saattamisen tuloksina (Sirianni & Friedland 2001, 13). Yhteistoimintakykyiset yhteisöt ovat valmiimpia

ratkaisemaan ongelmia ja kehittämään asioita kollektiiveina kuin yhteistoimintaan tottumattomat ja ristiriitaiset yhteisöt. Paikalliset yhteisöt, kuten asukasyhdistykset, seurakunnat tai urheiluseurat, ovat esimerkkejä tämän tyyppisistä sosiaalisen pääoman yhteisöistä. Sen sijaan tietoyhteiskunnan uusyhteisöt, kuten verkossa organisoituvat ympäristöaktiivit tai harrastus - ja intressiyhteisöt, voivat kokoontua kehittämään uusia innovaatioita ilman merkittävää keskinäiseen luottamukseen perustuvaa sosiaalista pääomaa. Tällöin kollektiivisen yhteistyön saattaa liikkeelle tarve kehittää tai ratkaista jotain, johon yksilö ei yksinään kykene. Tällaista yhteisöä kutsutaan praktiseksi yhteisöksi (community of practice) ja sen muodostamaa verkostoa tieto –tai innovaatioverkostoksi (knowledge networks, innovation networks). Nämä yhteiseen ongelmanratkaisuun ja suunnitteluun kokoontuvat verkostot ja yhteisöt ovat usein hetkellisiä ja voivat hävitä, kun yhteinen asia lakkaa olemasta.

Internet soveltuu hyvin tukemaan yhteisöllistä ongelmanratkaisua ja suunnittelua, koska se on luonteeltaan avoin ja vapaa (mikäli ko. valtio ei ole rajoittanut tätä vapautta). Internetin mahdollistamia vapauksia ovat esimerkiksi ilmaisullinen vapaus, sosiaalisen kanssakäymisen vapaus, tiedon saamisen ja tuottamisen vapaus sekä paikkaan sitoutumattomuuden vapaus.

Avoimen ja vapaan Internetin käytön perustalle on syntynyt kollektiivisia teknisiä innovaatioita, kuten avoimen lähdekoodin ohjelmistot ja vapaat ohjelmistot sekä sosiaalisia innovaatioita, kuten yhteisöllisiä verkkosivustoja ja keskusteluryhmiä. Teknisen julkaisemisen helpottuessa kansalaisaktiivisuus on selvästi lisääntynyt sisällöllisinä innovaatioina, kuten erilaisina weblogeina (päiväkirjanomaisesti rakentuvat verkkosivut), wikipedioina (vapaasti muokattavat tietosanakirjat) sekä kansalaisjournalistisina julkaisuina. Nämä sisällölliset kollektiivien tuotokset muodostavat alhaalta ylös sekä horisontaalisesti liikkuvia informaatiovirtoja, jotka saattavat tulla vähitellen merkittävämmäksi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vaihtoehtoiset medialähteet saavat entistä enemmän huomiota (Gillmor 2004). Kansalaisten julkaisemista verkossa käsitellään tarkemmin luvussa 4.

Avoimen lähdekoodin ohjelmistojen kehittämistä nimitetään hakkerismiksi, joka kuvaa intohimoista asennetta yhteisen asian kehittämiseksi. Tällöin kollektiivi jakaa voimavarojaan ja tietämystään yhteisen päämäärän hyväksi eikä toivo välitöntä materiaalista hyötyä työstään. Teknisen innovaation lisäksi kehityksen kohteena voi olla yhtä hyvin sosiaalinen innovaatio tai yhteiskunnallinen ongelma. (Feldman ym. 2004). Kyseessä on tällöin myös kollektiivinen

oppiminen, joka kumuloituu yhteisön sekä yhteisen innovaation hyväksi. Ajatuksessa on yhtymäkohtia em. kyselevän yhteisön ongelmanratkaisun ja oppivan yhteisön näkökulmien kanssa. Kyselevä ja yhteistä asiaa tavoitteleva kollektiivi kokoaa osaamisensa ja resurssinsa verkostoksi, jossa keskustellaan ja kehitetään innostuneesti jotain kaikille merkittävää. Alueelliset yhteisöt voivat soveltaa avointa innovaatioverkostoa ongelmien ratkaisuun sekä linkittyä muihin yhteisöihin, jotka pohtivat samoja asioita. Tällaisia voivat olla esimerkiksi kyläyhteisöt, jotka pohtivat terveydenhuoltoon liittyviä ongelmia ja voivat auttaa toinen toisiaan paremmin kuin ulkopuolelta tarjottu hallinnollinen apu.

Kollektiivisten verkostojen muodostumisen keskeinen syy on eri toimijoiden toisiaan täydentävän osaamisen ja resurssien yhdistämisen tuloksesta saatava etu (Miettinen ym. 1999). Mitä heterogeenisempi joukko verkostoon liittyy sitä monipuolisempia näkemyksiä, asiantuntemusta ja resursseja verkosto kokoaa. Erilaisuus (näkemysten, kulttuurien, osaamisen, ihmistyyppien, iän, sukupuolen, rodun jne.) on yhteisöllisen verkoston voimavara, sillä se johtaa todennäköisemmin uusiin innovaatioihin kuin homogeeninen ja yhtenäistä ajattelua edustava ihmisryhmä. Olennaista ei ole aina tietyn projektin onnistuminen, vaan ”menestyksenkäs innovaatio on sellainen, joka on onnistunut rakentamaan innovaation kehittämisen ja leviämisen turvaavan sosiaalisen verkon – ja näin ollen innovaation edellyttämän osaamisen ja resurssit” (Miettinen ym. 1999).

Yhteisölliset innovaatiot ja yhteistoiminta, jossa ihmisillä on aktiivinen rooli tarjoavat vielä käyttämättömiä mahdollisuuksia tietoyhteiskunnan kehittämisessä. Yhteisöllinen innovaatioverkosto voisi palvella alueellisessa suunnittelussa ja ongelmien ratkaisussa, samoin uuden teknologian kehittämisessä. Verkostot eivät tällöin toimisi ainoastaan samanhenkisiä kokoavina yhteisöinä, jotka sulkeutuvat omalle reviirilleen, vaan erilaisuutta kannustavina keskustelevina yhteisöinä, jotka ovat avoimia ja mahdollisia uusille ratkaisuille.

2.4 Yhteenvedo: Yksisuuntaisesta vastaanotosta kollektiivisiin innovaatioihin

Edellä olen pyrkinyt kuvaamaan tietoyhteiskunnan hallinnollisen kehittämisen puutteellisuuksia ihmisten yhteiskunnallisen osallisuuden kannalta sekä esittänyt vaihtoehtoisia tapoja suunnitteluun. Tietoyhteiskunnan kehitystyö on tähän asti ollut markkinavetoista, elitististä ja autoritaarista suunnittelua suosivaa. Tämän tyyppisestä

mekanistisesta mallista olisi aika siirtyä yhteistoiminnallisempaan ja osallistavampaan toimintakulttuuriin.

Ensimmäisessä alaluvussa (2.1) kuvasin yhteistoiminnallisen tietoyhteiskunnan esteitä: ulkoa ohjautuvaa determinististä ajattelua, hallitsematonta markkinavetoisuutta sekä kansalaisten vastaanottavaa sopeutujan roolia. Ylhäältä alas – ajattelusta ja markkinavetoisuudesta seuraa, että tietoyhteiskuntaa on toteutettu pääosin autoritaarisina strategioina, tuotteina ja palveluina. Tässä asetelmassa kansalaisille määräytyy käyttäjän ja kuluttajan rooli enemmän kuin toimijan ja osallistujan, eli objektin enemmän kuin subjektin. Teknologian käyttöön liittyvää digitaalista eriarvoisuutta suurempi kuilu voi seuraavaksi muodostua tietoyhteiskunnan osallisten ja osattomien välille, joista jälkimmäiset eivät tunne kykenevänsä osallistumaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja vaikuttamaan oman elämänsä hallintaan eli jäävät vastaanottavan kuluttajan rooliin. Heitä lisäksi jaottelee ostovoimaisuus.

Toiseksi (2.2) pohdin yhteistoiminnallisuuden ja osallisuuden edellytyksiä tietoyhteiskunnassa: kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksia, asenteellisia valmiuksia sekä sosiokulttuurisen kontekstin merkitystä uuden viestintäteknologian käyttämisessä. Koska tietoyhteiskuntavalmiuksia kuvataan yleensä määrällisin mittarein ja keskittyen viestintäteknikan käyttämisen mahdollisuuksiin sekä taitoihin, huomioimatta jäävät ihmisten asenteelliset valmiudet sekä sosiokulttuurisen ympäristön merkitys. Näin esimerkiksi suomalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksien indeksi on korkea, mutta se ei kerro mitään kansalaisten motivaatiosta tai tarpeista käyttää uutta teknologiaa. Asenteellisiin valmiuksiin liittyvä tietoisuus on myös tärkeä, mutta unohdettu elementti. Tietoisuus syntyy sosiokulttuurisessa kontekstissa pohdittaessa uusien välineiden tarpeellisuutta. Vasta riittävän tietoisuuden saavutettuaan ihmisillä voi syntyä kiinnostus ja motivaatio hankkia muita tarvittavia valmiuksia, kuten taitoja.

Ehdotinkin edellisessä luvussa asenteellisten valmiuksien liittämistä tietoyhteiskuntavalmiuksien tarkasteluun sekä valmiuksien tarkastelua kansalaisten sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Lisäksi yhteistoiminnallisen tietoyhteiskunnan kehittäminen vaatisi käsitteiden: osallistuminen, vuorovaikutus ja vaikuttaminen entistä aktiivisempaa mukaan ottamista ja pohtimista ihmisten valmiuksia näillä alueilla.

Kolmannessa alaluvussa (2.3) esitin kehitysehdotuksia yhteistoiminnallisen ja osallistavan tietoyhteiskunnan edistämiseksi: moniäänisempiä strategioita, ihmisten huomioimista osallisina toimijoina, yhteisölähtöisiä toimintatapoja ja kollektiivisten innovaatioiden tukemista. Klassisen strategiajohtamisen tietoyhteiskuntaohjelmat eivät palvele nykyistä kehitystä, vaan tilalle olisi otettava yhteistoiminnallisia strategiamalleja, jotka suosivat horisontaalista viestintää ja rakentuvat prosessuaalisesti. Kun perinteistä strategiatyöskentelyä kuvaavat adjektiivit: puolustautuminen, kilpailu, autoritaarisuus ja oman edun tavoittelu, niin uutta työskentelytapaa kuvaavat ilmaukset: yhteistyö, horisontaaliset verkostot, analysointi ja kestävä kehitys tavoittelu.

Ihmisten huomioiminen osallisina toimijoina merkitsee asennetta ja toimintamalleja, joissa ihmiset ovat mukana suunnittelussa ja päätöksenteossa subjekteina, kyvykkäinä yhteistyökumppaneina sekä merkittävänä vaikuttajina. Tästä esitin esimerkkinä Jan Servaesin jaottelun mekanistiseen ja orgaaniseen johtamismalliin, joista jälkimmäinen edustaa yhteistoiminnallista subjekteina toimimisen mallia. Yhteisölähtöiset toimintatavat sekä kollektiivinen suunnittelu ja ongelmanratkaisu ovat hyviä esimerkkejä osallistavasta tietoyhteiskunnasta. Nähdäkseni selviä merkkejä tämän suuntaisesta kehityksestä on jo olemassa esimerkiksi Internetin vapaassa julkaisutoiminnassa, mutta näiden sosiaalisten verkostojen mahdollisuudet ovat vielä käyttämättömiä tietoyhteiskunnan kehittämisen kannalta.

Tähän mennessä olen pyrkinyt osoittamaan yhteistoiminnallisemman ja osallistavan tietoyhteiskunnan kehittämisen tarpeita ja joitakin vaihtoehtoisia näkökulmia tämän suuntaiselle kehitystyölle. Seuraavissa luvuissa tarkennan aihealueen käsittelyä lähemmäs menetelmiä, joilla osallisuutta voidaan lisätä ns. voimistavassa prosessissa ja lopuksi käytäntöjä, joilla erityisesti uutta viestintä – ja informaatioteknologiaa voidaan soveltaa tukemaan osallistavaa voimistamista.

3 VOIMISTUMINEN OSALLISTAVANA PROSESSINA

3.1 Yksilön ja yhteisön voimistuminen

Kuten edellä olen esittänyt, tietoyhteiskunnan osallistuvan demokratian toteutumisen kannalta kansalaisten tulisi toimia subjekteina, jotka ovat kykeneviä oppimaan ja toimimaan itsenäisesti. Subjekteina toimiminen vaatii *power with* – tyyppistä valtaa sekä taitoja erotuksena *power over* – tyyppiselle vallalle (Sirianni 2001, 23). Tämä valta on interaktiivista, horisontaalista ja moniäänistä. Osallistuvan demokratian kansalaisilla on omia henkilökohtaisia intressejään laajempi näkemyshorisontti yhteiskuntaan ja he näkevät oman roolinsa myös muutosten tekijänä. He kykenevät kriittiseen ja avoimeen dialogiin vallanpitäjien kanssa.

Koska kansalainen on kuitenkin valtaosin vastaanottavan objektin roolissa, tarvitaan osallistavia keinoja ja työvälineitä. Tässä luvussa ehdotan ns. *voimistumisen* (empowerment) prosessia keinoksi vahvistaa yksilöitä ja yhteisöjä huomaamaan omat toimintakykynsä ja kehittämään mahdollisuuksiaan osallistua ja toimia kriittisinä sekä aktiivisina tietoyhteiskunnan subjekteina pelkän vastaanottamisen ja reagoimisen sijaan. Voimistumista tarvitaan myös yhteiskunnan marginaaliryhmien omien voimavarojen kehittämiseen.

Empowerment – käsite on tunnettu kasvatustieteissä, sosiologiassa, psykologiassa ja taloustieteissä. Käsite on hankalasti suomennettava, ja se on käännetty muun muassa voimaantumiseksi, vahvistamiseksi, valtautumiseksi ja väkevöitymiseksi. Empowerment – termi ei sisällä eroa asioihin kykenevyyden (*power in*) ja asioiden hallinnan (*power over*) välillä, joten suomennokset ovat jakautuneet näihin kahteen suuntaan (Antikainen 1996). Myös vallan integraatio (*power with*) sisältyy empowerment – termiin, joten käsite on melko laaja yhdellä suomennoksella korvattavaksi.

Olen valinnut empowerment -prosessia tässä parhaiten kuvailevaksi suomennokseksi voimistumisen, joka merkitsee melko laaja-alaisesti *empowerment-as-enablement* – tyyppistä mahdollistavaa kehitystä. Tämä *mahdollistava voimistuminen* sisältää sekä yksilöllistä kasvua ja kompetenssin lisääntymistä että osallistumiseen liittyvää toimintakykyisemmäksi

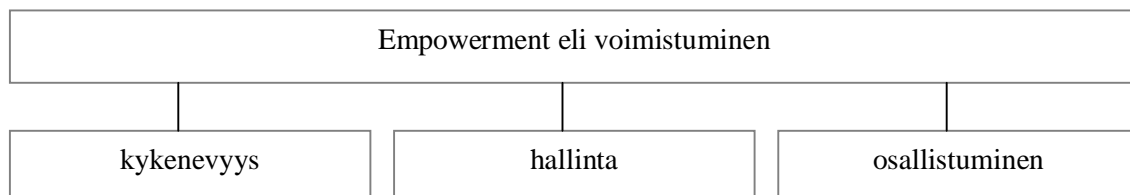
kansalaiseksi kehittymistä. Voimistuminen ei tässä ensisijaisesti merkitse valtamuutosta suhteessa auktoriteetteihin (empowerment-by-authorization), koska monesti valta sinänsä ei ole tavoiteltava päämäärä, vaan ennemminkin mahdollisuus parempaan tiedonhankintaan, terveyteen, taitoihin, koulutukseen tai osallistumiseen yhteisistä asioista päättämiseen. (Zimmerman 1995, 593; Siitonen & Robinson 1998). Voimistuminen mahdollistaa niin henkilökohtaiseen kuin yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen hyvinvointiin liittyvää kasvamista.

Seuraavissa alaluvuissa kuvailen voimistumisen prosessia yksilöiden ja yhteisöjen kannalta, mitä mahdollisuuksia prosessiin sisältyy, miten voimistumista voidaan edistää ja miten se voi edesauttaa osallisena tietoyhteiskunnan jäsenenä toimimista. Käytän apunani voimistumisesta tehtyä tutkimusta kasvatustieteiden, psykologian ja sosiologian aloilta.

3.1.1 Voimistuminen on mahdollistamista

Tutkimukseni keskiössä on kansalaisten osallistuminen ja kykeneviksi tuleminen tietoyhteiskunnan kansalaisina; miten se tapahtuu ja miten sitä voidaan tukea. Nimitän tätä mahdollistavaa tapahtumasarjaa empowerment -prosessiksi, jonka tässä siis suomennan voimistumiseksi.

Jaan aluksi voimistumisen mahdollisuudet karkeasti luokitellen kolmeen ulottuvuuteen: kykenevyyteen, hallintaan sekä osallistumiseen. Kykenevyys merkitsee tietoja, taitoja ja osaamista; hallinta kuvaa mahdollisuuksia suhteessa valtaan ja osallistuminen sisältää toiminnallisia mukana olemisen tapoja.

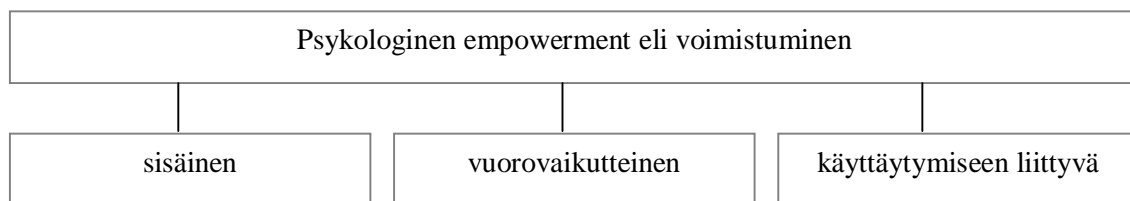

KUVIO 3: Voimistumisen kolme ulottuvuutta

Nämä ovat mahdollistavia elementtejä, eli kehittyminen kykenevyyden, hallinnan ja osallistumisen osa-alueilla lisää ihmisen mahdollisuuksia niin henkilökohtaisessa kuin

yhteiskunnallisessa toiminnassa. Jaottelu on kuitenkin vielä yleisluonteinen, joten syvennän näkökulmaa psykologisella voimistumisen määritelmällä.

Marc Zimmerman luonnehtii ihmisen psykologista voimistumista kontrollin tunteeksi ja kriittiseksi tietoisuudeksi ympäristöstään sekä aktiiviseksi sitoutumiseksi siihen (Zimmerman 1995, 592). Tämä kuvaa hyvin sitä sisäistä muutosta, jota yhteiskunnassa toimiminen kansalaisilta edellyttää. Zimmermanin kuvaama yksilön voimistuminen koostuu kolmenlaisesta komponentista: sisäinen (intrapersonal), vuorovaikutteinen (interactional) ja käyttäytymiseen liittyvä (behavioral). Sisäinen voimistuminen antaa uskoa siihen, että kykenee toimimaan ja vaikuttamaan tietyssä kontekstissa. Ihminen esimerkiksi käsittää tiettyjen taitojen tärkeyden ja osaa hankkia näitä valmiuksia. Vuorovaikutteinen komponentti merkitsee ymmärrystä siitä miten kontekstissa olevat järjestelmät toimivat, miten asiat ja ihmiset vaikuttavat toinen toisiinsa, ja mitä vaaditaan päämäärien saavuttamiseksi. Käyttäytymisen komponentti liittyy sitoutumisen ja yhteisöllisen osallistumisen kautta tapahtuvaan toimintaan ja vaikuttamiseen. (Zimmerman 1995, 588).

KUVIO 4: Psykologisen voimistumisen kolme komponenttia

Zimmerman tähdentää, että psykologinen voimistuminen on enemmän kuin vain ihmisen sisäinen konstruktio ja vaatii myös vuorovaikutteisen ja behavioristisen komponentin tarkastelua. Koska kyseessä ovat avoimet konstruktiot, joissa ihmisten elämäntilanteet ja olosuhteet vaihtelevat, on huomioitava näiden olosuhteiden sekä kulttuurin vaikutus voimistumista arvioitaessa. Erityisesti vuorovaikutteinen ja käyttäytymiseen liittyvä komponentti toteutuu eri konteksteissa eri tavoin. Tämä on huomioitava esimerkiksi työskenneltäessä eri kulttuuriympäristöissä. Zimmerman ottaa esiin myös komponenttien toisiinsa vaikuttamisen, mutta ei pohdi sitä sen pidemmälle omassa tutkimuksessaan.

Juha Siitonen on käsitellyt laajasti sisäistä voimantunnetta luokanopettajiksi opiskelevien ammatillista kasvua tutkivassa väitöskirjassaan ja kuvaa sitä ”omia voimavaroja ja

vastuullista luovuutta vapauttavaksi tunteeksi”. Sisäisen voimantunteen saavuttanut haluaa yrittää parhaansa, on positiivisesti latautunut ja ottaa vastuuta myös muiden yhteisön jäsenten hyvinvoinnista. (Siitonen 1999, 61) Siitosen mukaan sisäinen voimantunne on yhteydessä seitsemään kategoriaan: vapaus, vastuu, arvostus, luottamus, konteksti, ilmapiiri ja myönteisyys. Ne ovat toisiinsa kytkeytyneinä ja ratkaisevat puutteet yhdessäkin kategoriassa voivat estää sisäisen voimantunteen rakentumista. Vaikka Siitonen liittyy kategoriat sisäisen voimantunteen syntymiseen, ne nähdäkseni kuuluvat leimallisesti myös ryhmässä toimimiseen eli vuorovaikutteiseen voimistumisen alueeseen. Lisäisin sisäiseen voimistumiseen myös henkilökohtaiseen kasvuun liittyviä alueita kuten: päämäärätietoisuus, tasapainoisuus, itsearvostus, erilaisten taitojen hallitseminen, luovuus, rohkeus ja toiveikkaus.

Psykologiset voimistumisen komponentit kuvaavat sisäiseen, vuorovaikutteiseen ja käyttäytymiseen liittyvää mahdollistavaa kehitystä. Aluksi esittämäni yleisluokitus kykenevyyden, hallinnan ja osallistumisen alueisiin puolestaan kuvaa ulkonaisempaa sosiaalis-yhteiskunnalliseen toimintaan mahdollistavaa kehitystä.

Voimistuminen voidaan luokitella myös reaktiiviseen ja proaktiiviseen, joista edellinen viittaa esimerkiksi yhteisön mahdollisuuksiin reagoida uhkaavaan vaaraan ja jälkimmäinen kykyyn ponnistella kohti valittuja tavoitteita ja aktiviteetteja. Tutkittaessa yhteisöjen reaktiivista voimistumista esimerkiksi suhteessa ympäristön muuttuviin tilanteisiin tutkijat ovat löytäneet neljä voimistumisen ulottuvuutta, jotka ovat tarpeellisia yhteisön kehittymisen kannalta. 1: muodollinen voimistuminen, joka merkitsee virallisia vaikuttamisen tapoja vaikuttaa päätöksentekoon. 2: sisäinen voimistuminen, joka viittaa (kuten Zimmermankin on esittänyt) tunteeseen omista kyvyistä ja tilanteiden hallinnasta. 3: instrumentaalinen voimistuminen, joka merkitsee sitä kapasiteettia, jota osallistuminen päätöksentekoprosesseihin edellyttää (kuten tieto, materiaaliset resurssit, kyvyt, lailliset oikeudet) sekä 4: substantiivinen voimistuminen, joka viittaa todelliseen voimistumisen mahdollisuuteen eli siihen miten kansalaiset voivat löytää ratkaisuja, jotka otetaan huomioon päätöksenteossa. (Rich ym. 1995, 667) Nämä neljä ulottuvuutta vaikuttavat yhdessä yhteisölliseen voimistumiseen ja sen mahdollisuuksiin vastata tehokkaasti kollektiivisesti vaikuttaviin asioihin. Tietoyhteiskunnan kontekstissa voisi esimerkiksi olla hyödyllistä mitata mahdollisuuksia ja puutteita näillä alueilla.

Mahdollistava psykologinen ja toiminnallinen voimistuminen voisi tarjota keinoja pohdittaessa yhteiskunnan ylhäältä alas suuntautuvan vallankäytön puutteita ja tietoyhteiskunnan kansalaisten vähäistä osallistumisaktiivisuutta. Voimistuminen voisi siis toimia mallina edistää tietoyhteiskunnan kansalaisten osallistuvaa roolia. Voimistuminen toimii hyvinvointia lisäävänä kierteenä, joka vahvistaa itse itseään kierros kierrokselta ja auttaa suhtautumaan toiveikkaasti tulevaisuuteen. Seuraavassa tarkastelenkin voimistumisen luonnetta jatkuvana oppimisen ja vuorovaikutuksen prosessina.

3.1.2 Voimistuminen on oppimisen ja vuorovaikutuksen prosessi

Keskeisimpiä voimistumista kuvaavia ominaisuuksia ovat voimistumisen prosessiluonne ja kontekstiriippuvuus. Voimistumisen prosessi käynnistyy ihmisestä itsestään eräänlaisena heräämisenä entistä tietoisemmaksi omasta ympäristöstään ja mahdollisuuksistaan.

Tapahtumasarjan näyttämönä on ihmisen oma elämämaailma ja konteksti, josta sitä ei voida irrottaa ja toistaa sellaisenaan toisessa kontekstissa. Konteksti sisältää ihmisen sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön sekä senhetkisen elämäntilanteen tavoitteineen. Konteksti olosuhteineen voi vaikuttaa voimistumista helpottavasti tai jarruttavasti.

Voimistumista tutkittaessa voi olla hyödyllistä erottaa prosessi sen lopputuloksista (Zimmerman 1995, 583). Prosessissa ihminen kasvaa kriittisesti tiedostavammaksi sekä oppii kehittymään ja toimimaan tarkoituksenmukaisesti. Tätä tapahtumasarjaa voisi kuvata keskiöstä ulospäin kasvavalla spiraalilla, jossa erilaiset osaprosessit (taitojen oppiminen, kompetenssin kasvu, itsenäinen elämäntilanteen hallinta) vaikuttavat toinen toisiinsa ja sysäävät liikkeelle uusia muutoksia. Tämän spiraalin uudet pyörähdykset vain lisäävät voimistumisprosessin vahvuutta. Samoin voisi kuvitella veteen heitettyä kiveä pintaan muodostuvine renkaineen, jotka kasvavat jatkuvasti ulospäin laajeneviksi alueiksi tapahtuman seurauksena.

Myös Zimmerman kuvaa voimistumista prosessiksi, jossa ihmiset oppivat hallitsemaan elämäänsä, osallistumaan demokraattisesti yhteisöissään ja ymmärtämään kriittisesti ympäristöään (Zimmerman 1995, 570). Lopputuloksina on hänen mukaansa seurauksia, kuten yksilöllisiä taitoja tai yhteisön resurssien parempaa saavutettavuutta, joita voidaan tutkia voimistumisen prosessin onnistumista mitattaessa. Nähdäkseni voimistumisessa olennaisinta

on kuitenkin itse prosessi, jonka aikana tapahtuu kuvailtavissa olevaa laadullista kehitystä enemmän kuin määrällisesti mitattavia muutoksia. Tällainen kuvailtava muutos voi olla esimerkiksi yksilön parempi kykenevyys kehittää omaa elinympäristöään.

Siitonen mainitsee voimistumis – ja motivaatioprosessien tutkimuksissa usein käytetyn kolmijaon 1: päämäärien asettaminen, 2: päämääriin suuntautuminen ja 3: toiminnan seurauksena saavutettu tila. (Siitonen 1999, 97) Vaikka Siitonen täsmentää kolmijaon osioiden olevan ennakoimattomalla tavalla yhteydessä toisiinsa, pidän luokittelua melko mekanistisena. Näinhän luonnollisesti usein toimitaan esimerkiksi yhteisöllisissä kehityshankkeissa, joissa marginaalisia ryhmiä pyritään voimistamaan kolmijakomallin periaatteella. Kriittisin kohta on ”toiminnan seurauksena saavutettu tila”, joka pitäisi saada kestäväksi ja jatkuvaksi tilaksi.

Voimistumiskierre vaatii sen liikkeessä pitämistä, mikä merkitsee valmiutta muutoksiin, niihin reagoimista ja muutokseen osallistumista. Jos yksilö tai yhteisö voimistuu ja vahvistuu kerran esimerkiksi yhteisöllisen kehitysprojektin tukemana, tilanne antaa valmiuksia kehittymiseen jatkossakin, mutta on myös mahdollista että kerran voimistunut myöhemmin taantuu prosessin pysähtyessä.

Voimistumisen osaprosesseja on luokiteltu kategorioiksi, mutta nämä pätevät vain kohteena olevassa kontekstissa, kuten opettajiin liittyvässä tutkimuksessa (esimerkiksi Siitonen 1999, 117: luokittelu päämääriin, kykyuskomuksiin, kontekstiuskomuksiin ja emootioihin liittyviksi osaprosesseiksi). Omassa tutkimuksessani kategoriat taas tulevat liittymään yhteisöjen digitaaliseen voimistumiseen, joten ne on luotava uudelleen siihen kontekstiin soveltuviksi.

Vaikka tutkijat käsittelevät voimistumista nimenomaan yksilöstä itsestään lähtevänä prosessina, voimistumisen käsitteen vuorovaikutteinen (interactional) komponentti vaikuttaa vahvasti kietoutuvan koko voimistumisen tapahtuman määrittelyyn. Tutkimuskirjallisuudessa yleensä tapahtumasarja edellyttää ja siitä seuraa yksilöllisiä muutoksia, mutta kaikki tapahtuu sosiaalisissa tilanteissa kuten yhteisöissä, koululuokissa tai työorganisaatioissa.

Voimistumista ei juurikaan kuvata vain yksilön kasvutapahtumana. Sosiaalinen ympäristö tukee voimistumista tai on sille haasteena.

Yhteisö on hyvin merkittävässä roolissa voimistumisen tapahtumassa. Voimistunut yhteisö ei merkitse vain joukkoa voimistuneita yksilöitä, vaan yksilö voimistuu yhteisön tuella ja voi puolestaan edesauttaa koko yhteisön voimistumista. Vaikka voimistuminen on yksilöstä lähtevä prosessi eikä siihen voida ulkopuolelta pakottaa, sitä voidaan tukea esimerkiksi yhteisön taholta. Jos yhteisö on kannustava ja voimistumista tukeva, yksilö sitoutuu helpommin tähän yhteisöön. Voimistuminen siis korreloi yhteisöön sitoutumisen kanssa, mikä taas parantaa koko yhteisön hyvinvointia. Monesti ihmiset voimistuvat ja auttavat toisiaan voimistumaan huomaamatta miten se tapahtuu tai edes että se tapahtuu (Siitonen & Robinson 1998).

Koska tietoyhteiskunnan yhteisö on perinteistä helpommin vaihdettavissa, yksilö voi lähteä toiseen yhteisöön, jos nykyinen ei tarjoa riittävää kannustusta ja hyvinvointia. Voimistumattomassa yhteisössä ja kontekstissa (disempowering) on yksilöiden kannalta kaksi vaihtoehtoa kehittymiselle: A: yksilöt (joilla on riittävä tietoisuus tilanteesta) vaihtavat voimistavampaan ympäristöön ja yhteisöön. Tällöin yksilöt voimistuvat, mutta yhteisö vuotaa ulos vähäisimmätkin voimavaransa. B: luodaan kannustava ympäristö nykyisessä yhteisössä, jolloin koko yhteisöllä on paremmat edellytykset voimistumiselle. Tässä tutkimuksessa käsittelemme erityisesti jälkimmäistä vaihtoehtoa.

Voimistumisprosessissa olisi tärkeää päätyä yhteisön itsenäiseen toimintaan suhteessa olosuhteisiin ja niihin vaikuttamiseen. Tämä pätee niin yksilön kuin yhteisön voimistumisessa. Erityisillä ”voimistavilla” projekteilla voidaan hyvinkin kannustaa voimistumiseen, mutta niiden päämääränä tulisi olla ihmisten oppiminen voimistumaan edelleen omin avuin. Hankkeiden riskinä on uusien riippuvuussuhteiden luominen projektiin, ulkopuolisiin auttajin tai ulkoa tuotuun teknologiaan (esim. Servaes 1999, 116). Siksi voimistumisen konsepti luodaan yhdessä ihmisten kanssa heidän kontekstissaan.

Yhteisöjen ja yksilöiden voimistuminen on oppimisprosessi, johon kuuluu vuorovaikutteinen tietojen ja taitojen jakaminen. Seuraavassa tarkastelen sitä, miten voimistumisprosessiin voi vaikuttaa ja miten kannustaa yhteisöjä sekä yksilöitä saavuttamaan itsenäisen voimantunteen, jolloin myös horisontaalinen viestintä ja osallistuminen tietoyhteiskunnassa lisääntyisivät.

3.1.3 Yhteisöjen kehittäminen ja voimistava pedagogiikka

”Viestinnän säännöt ovat avaintekijä voimistamisessa tai sen estämisessä” (Shor 1992, 14) Ira Shor viittaa tässä opiskelutilanteeseen, jossa olisi päästävä opettajakeskeisestä puheesta dialogiin subjektien välillä. Viestintävirtojen monisuuntaistaminen ja heikkojen viestien vahvistaminen ovat ratkaisevia myös marginaalisten yhteisöjen ja yksilöiden voimistamisessa.

Toinen voimistamisen avaintekijä on yhteisölähtöisyys (community driven), ei ainoastaan osallistuva kehittäminen (community participation). Yhteisölähtöisyys merkitsee sosiokulttuurisen kontekstin kunnioittamista, yhteisön tarpeiden, vahvuuksien ja heikkouksien kartoittamista sekä yhteisön jäsenten osallistumista voimistumisprosessin joka vaiheeseen suunnittelusta toteuttamiseen ja arvioimiseen. Yhteisölähtöinen voimistaminen ei tarjoa valmiita ratkaisumalleja ulkoapäin, vaan edistää jo yhteisön hyviksi koettuja toimintatapoja ja kehittää uusia yhdessä yhteisön jäsenten kanssa hyödyntäen heidän omia kokemuksiaan ja asiantuntemustaan. (esim. Foster-Fishman ym. 1998; Freire 2001) Näin pyritään välttämään myös liika riippuvaisuuden syntyminen kehittäjän ja kohdeyhteisön välille.

Yhteisölähtöisesti toteutettua kehittämisprojektia tai ohjelmaa, jolla pyritään yhteisön parempaan hyvinvointiin, terveyteen, turvallisuuteen, työllistämiseen tai muuhun yhteisön kehittämiseen, voi hyvin nimittää voimistamisprojektiksi, joka käynnistetään ulkopuolisin avuin. Tässä tutkimuksessa käsittelemäni tietoyhteiskunnan aktiivinen kansalaisuus ja osallistumisen kannustaminen voivat samoin olla voimistamisen keskiössä. Prosessissa tapahtuvat muutokset yleensä myös edistävät muita positiivisia muutoksia, jolloin esimerkiksi taitojen lisääntyessä myös työllisyysnäkymät paranevat tai turvallisemmaksi koetussa ympäristössä on helpompi osallistua.

Hyvänä apuna yhteisölähtöiseen voimistamiseen on oppimisteorioista lähtöisin oleva *konstruktivistinen näkökulma*. Tällöin todellisuus ymmärretään pluralistisena, kontekstiriippuvaisena ja sosiaalisesti rakentuneena. Konstruktivistit pitää tärkeänä yksilön näkemystä omasta todellisuudestaan sekä paikallisen elinympäristön ymmärtämistä. Tieto on historiallisesti ja kontekstuaalisesti muotoutunut tiettyssä ajassa ja paikassa, joten ihmisten kokema todellisuus myös vaihtelee ajassa ja paikassa. Niinpä konstruktivistit ei kanna huolta objektiivisuudesta tai yleistettävyyksistä, vaan pitää tärkeämpänä autenttisuutta ja luotettavuutta. (Foster-Fishman ym.1998). Voimistamista kannustavassa toiminnassa

konstruktivistinen näkökulma merkitsee yhteisön todellisuuden kunnioittamista ja sen mukaan toimimista, jolloin voimistuminen merkitsee eri konteksteissa eri asioita.

Sosiokulttuurinen konstruktivismi on konstruktivismiin yksi suuntaus, joka ottaa huomioon erityisesti yksilön sosiaalisen ja kulttuurisen yhteyden tiedon konstruomisessa. Näkökulma tähdentää, että yksilön ja yhteisön kehittymiseen vaikuttavat oleellisesti sekä sosiaalinen ympäristö toimintoinen että yksilöiden ja yhteisön kulttuuri. Tämä on erityisen merkittävää toimittaessa monikulttuurisissa tai projektin käynnistäjille vieraisissa yhteisöissä. Kulttuuristen seikkojen huomiotta jättäminen voimistumisprosessin edistämässä tarkoittaa samalla merkittävän tuen puuttumista. Kehityksen pitäisi olla luonteeltaan sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä ja kannustettava, ei vain talouden tai politiikan sanelemaa (Foster-Fishman ym.1998; Pinkett 2002).

Taloustieteistä sovellettu innovaatioiden ja kehityksen diffuusio – malli, jolla on pyritty esittämään innovaatioiden leviäminen ja käyttöönotto uusissa ympäristöissä, on hieman kapea-alainen edistämään voimistumisen prosessia, koska se ei huomioi sosiaalista ja kulttuurista kontekstia. Diffuusio – malli edustaa vertikaalista ylhäältä alas – prosessia, jonka vaarana ovat länsimaisen kulttuurin ja teknologian ylivalta ja siitä johtuva riippuvaisuussuhteiden ylläpitäminen. Kulttuurin ja viestinnän kannalta diffuusio voi vähitellen parantaa kulttuurista demokratisaatiota, jolla tavoitellaan määrällistä kasvua ja kansan pääsyä kulttuurin kuluttajiksi, mutta se ei johda kulttuuriseen demokratiaan, jossa tuetaan monimuotoisuutta ja kansalaisten osallistumista kulttuurin luomiseen. (Servaes 1999, 17–47; Kurki 2000, 57)

Voimistumista voidaan tukea esimerkiksi hakemalla oppia kasvatustieteistä sekä *sosiokulttuurisen innostamisen* sosiaalipedagogiikasta. Voimistuminen on eräänlaista ”opittua toiveikkuutta” (learned hopefulness). Kasvatustieteilijä, opettaja ja aktivisti Paulo Freiren ”vapautuksen pedagogiikan” lähtökohtana on ihmisten arkipäiväinen elämä. Tietoisuuden herättyä ihmiset huomaavat ja oppivat miten arkipäivän toiminta liittyy laajempiin yhteyksiin. Tiedostamisen kautta he myös ryhtyvät parantamaan tilannettaan. Freire hylkää jyrkästi vertikaalisen opetuksen ja viestinnän sekä korostaa ihmisen mahdollisuutta muuttaa epäkohtia niihin sopeutumisen sijaan.

Jos koululaitoksista lähtien opetetaan yksisuuntaista tiedon vastaanottoa, ihmiset eivät sisäistä subjektin roolia vastuullisina yhteiskunnan jäseninä. Auktoriteetteja kunnioittava asenne vahvistaa perinteisiä valtasuhteita eikä kannusta luovuuteen tai kriittisyyteen. Freire puolestaan peräänkuuluttaa kriittisiä ja autenttisia oppilaita, jotka konstruoivat ja rekonstruoivat opetettua asiaa yhdessä opettajan rinnalla. Freireläistä pedagogiikkaa yhdistettynä sosiokulttuurisen konstruktivismiin näkökulmaan voidaan mielestäni hyvin soveltaa myös yhteisöjen ja niiden oppimisen sekä voimistumisen edistämässä.

Sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteena on elämän laadun parantaminen, ns. sosiaalinen transformaatio, ja sitä toteutetaan käytännöillä, jotka kasvattavat ihmisiä aktiivisiksi toimijoiksi yhteisöissään. Innostamisen pedagogiikan juuret ovat jo toisen maailmansodan jälkeisessä Ranskassa ja Freiren vapautuksen opit olivat merkittäviä erityisesti latinalais-amerikkalaisessa keskustelussa 60–70 –luvuilla. Innostaminen sosiaalisena toimintana kansainvälisemmin sai jalansijaa vasta myöhemmin (Kurki 2000, 36). Ensimmäinen suomalainen, Leena Kurjen oppikirja julkaistiin vasta vuonna 2000.

Sosiokulttuurisen innostamisen keskeiset asiat: yhteisöllisyys, osallistuminen, dialogi, luovuus ja toimintaan sitoutuminen ovat hyvin keskeisiä myös käsittelemäni voimistumisen kannalta. Innostaminen suuntautuu sosiaalisen kommunikaation edistämiseen ja subjekti-subjekti – suhteen kehittämiseen. Demokratisaation sijaan pyritään kulttuuriseen demokratiaan eli ihmisten itse toimimiseen myös kulttuurin tuottajina.

Sosiokulttuurisen konstruktivismiin näkökulman ja sosiokulttuurisen innostamisen pedagogiikan lisäksi ehdotan voimistumisen edistämiseen osallistuvan toimintatutkimuksen menetelmää (participatory action research). Näin voimistaminen palvelee parhaiten kohdetta itseään. Voimistamisprojekti on tietenkin mahdollisuuksiltaan rajallinen ja haastava (esimerkiksi ulkopuolisen/tutkijan roolin osalta), mutta silti kelvöllinen tapa käynnistää voimistumisen prosessi, tutkia sen onnistumista ja tuottaa toiminnallisia malleja toteuttamiskelpoisiksi käytännöiksi. (Kuula 2001; Servaes 1999)

3.1.4 Voimistuminen edellyttää tietoisuuden ja motivaation

Tietoisuus ja motivaatio ovat voimistumisprosessin psykologisia edellytyksiä, joita tarvitaan prosessin käynnistämiseen. Tietoisuuden ja tiedostamisen (awareness) herääminen on voimistumisprosessin ensimmäinen askel. Kyseessä on eräänlainen oivallus omasta itsemäärittelystä, omasta roolista yhteiskunnassa ja mahdollisuuksista vaikuttaa elämänsä kulkuun.

Tietoisuus tarkoittaa sekä ulkoisen maailman tiedostamista että myös sisäisten pyrkimysten ja voimien tiedostamista ja esittämistä. Tietoisuus on siis sekä sisäisen kasvun asia että sosiaaliseen elämään ja kommunikaatioon liittyvä asia. Kansalaisen tietoisuuden/oivaltamisen herääminen tietoyhteiskunnassa voi käytännössä merkitä esimerkiksi teknologian tarjoamien mahdollisuuksien ymmärtämistä oman elämänlaadun parantamisessa (vrt. asenteelliset valmiudet 2.2.1).

Paulo Freire määrittelee kolme askelta kriittiseen tietoisuuteen lähtien alkeellisimmasta tietoisuuden muodosta: 1: intransiivinen tietoisuus: kaikki tapahtuu korkeamman auktoriteetin tahdosta, joten ihmisen ei itse kannata yrittää tehdä muutoksia 2: semi-transitiivinen tietoisuus: syy-seuraus – periaatteella toimiva todellisuus, joka on lyhyen tähtäimen ajattelua syvällisempiä pohtimatta ja 3: kriittinen tietoisuus, jolloin ihminen on tietoinen asioiden perimmäisistä syistä ja haluavat vaikuttaa sekä kyseenalaistaa. Voimistumisessa voidaan puhua juuri kriittisen tietoisuuden kasvattamisesta.

Kriittisen tietoisuuden herääminen liittyy ennen kaikkea voimistumisen henkilökohtaiseen (intrapersonal) komponenttiin. Tietoinen ihminen asennoituu itseensä kykenevänä subjektina, ymmärtää asemansa suhteessa ympäristöönsä ja voi asettaa itselleen tietoisia päämääriä. Hän kykenee arvioimaan tilanteita ja muutostarpeita kuten uuden oppimisen tarpeita muuttuvassa yhteiskunnassa tai työpaikalla. Samalla hän on tietoinen omasta kontekstistaan ja kulttuuritaustastaan.

Koska tietoinen ihminen näkee muutostarpeet ja asettaa päämääriä, hän on orientoitunut ja motivoitunut toimintaan päämäärien saavuttamiseksi. Ihmisen on yleensä saavutettava perustarpeet tyydyttävä hyvinvointi ennen kuin hän kiinnostuu sisäisestä kehittämisestä ja voimistumisesta. Näin voidaan suhtautua esimerkiksi kehitystyöhön: ihmisten perustarpeet,

kuten ruoka ja terveydenhuolto, on ensin turvattava ja vasta sen jälkeen kehitettävä sekundaarisia asioita kuten teknologiaa tai hallintomallia. Toisaalta perustarpeiden tyydyttämisen asteelle jäämistä voidaan arvostella sillä, että vasta sekundaaristen tarpeiden toteuttaminen on todellinen keino vapautua köyhyyden kierteestä ja saavuttaa kestäviä toimintatapoja jatkuvan kehityksen kannalta.

Motivaatio kuvaa voimistumisprosessin suuntaa eli mihin pyritään ja sitä emotionaalista tilaa, joka ihmisellä on oltava toimintaan ryhtyäkseen. Motivationaaliset prosessit ovat 1: ihmisen eivätkä kontekstin ominaisuuksia, 2: ne suuntautuvat tulevaisuuteen ja 3: ne ovat luonteeltaan evaluatiivisia pikemmin kuin instrumentaalisia (Siitonen, 110). Siitosen lainaaman Martin Fordin motivoivien järjestelmien teorian mukaan motivaatio koostuu päämääristä, emootioista ja henkilökohtaisista toimintauskomuksista. Jos mikään näistä komponenteista puuttuu, ihminen ei motivoitu aloittamaan toimintaa, vaikka muut elementit olisivat kunnossa.

Motivaatiota voidaan kasvattaa joissakin tilanteissa, mutta siihen ei voida pakottaa. Ihmistä ei voida pakottaa suuntautumaan johonkin päämäärään, välittämään jostakin tai uskomaan optimistisesti omiin mahdollisuuksiinsa. Motivaattorina voi tosin toimia esimerkiksi haluttava päämäärä (yliopistotutkinto), sosiaalinen ympäristö (kannustava ilmapiiri) tai henkilö (projektin koordinaattori). Toisten ihmisten läsnäolo usein motivoi ihmistä esimerkiksi yrittämään enemmän (Munro ym. 1997, 36)

Koska motivaatio on keskeinen elementti voimistumisen käynnistymisessä, sitä pitäisi pyrkiä lisäämään kannustamalla siihen liittyvien komponenttien toteutumista. Motivaatiota lisäävät henkilökohtaiset päämäärät ovat ”ajatuksia toivotuista tai ei-toivotuista tiloista tai tuloksista, jotka ihminen haluaisi saavuttaa tai välttää” (Siitonen 1999, 111). Motivaation kasvattaminen voi tapahtua esimerkiksi keskittymällä lyhyen tähtäyksen päämääriin, jotka ovat yksilön kykyjen ja kontekstin sisällä mahdollisia. Päämäärien ryhmittäminen siten, että kontekstissa saavutetaan mahdollisimman monia tavoitteita, on myös tehokas keino kasvattaa motivaatiota (Siitonen 1999, 112). Päämäärät voivat edustaa myös toivottuja seurauksia ihmisten ja heidän ympäristönsä välisessä suhteessa. Tällöin olisi parasta, jos mahdollisimman monet yhteisön jäsenet voisivat motivoitua yhteisten toivottujen tilojen saavuttamiseksi. Positiivinen ja kannustava ilmapiiri voivat edesauttaa motivoivien emootioiden syntymistä.

Motivaation kannalta ei riitä, että ihmisellä on tarvittavat kyvyt ja taidot, vaan hänen on myös uskottava saavuttavansa niiden avulla päämääränsä. Kykyuskomuksia voidaan kasvattaa ympäristössä, jossa on saatavilla tukea ja neuvontaa. Kykyuskomukset ovat arvioivia ajatuksia ja sisältävät vertailun toivottujen seurausten (ts. joidenkin päämäärien) ja ennakoitujen seurausten (ts. sen mitä ihminen odottaa tapahtuvan, jos hän tavoittelee päämäärää) välillä”(Siitonen 1999, 113).

Voimistumista kannustavassa toiminnassa on syytä huomioida, että motivaatio on kulttuurisidonnainen eli arvot ja päämäärät, osittain myös emootiot ja kykyuskomukset, ovat erilaisia eri kulttuureissa. Motivaatioprosessiin vaikuttaa esimerkiksi se elääkö ihminen individualistisessa vai kollektivistisessä kulttuurissa, eli liittyvätkö toivotut tilat henkilökohtaisiin vai yhteisöllisiin päämääriin. Länsimaisissa kulttuureissa päämääränä ovat usein menestymiseen, tuottavuuteen ja tehokkuuteen liittyviä arvoja kun taas harmoniaa korostavissa kulttuureissa tärkeämpää voivat olla tasapainoisuus, rauha ja hengelliset päämäärät. Motivaation synnyttäminen ulkopuolisen kulttuurin (usein länsimaisen) mallin mukaan on haasteellista, koska ulkopuolisen on vaikeaa toimia arvovapaasti. Esimerkiksi kehitysyhteistyössä siirrettävä apu sisältää usein auttajamaan tuomaa kulttuuria arvoineen, mikä voi muuttaa sivutuotteena vastaanottajan käsityksiä toivotuista tulevaisuuden tiloista. (Munro ym 1997; Servaes 1999) Tätä pyritään välttämään edellä mainitussa yhteisölähtöisessä sosiokulttuurisen konstruktivismin lähestymistavassa, jossa kulttuuriset tekijät ja konteksti ovat voimistumisen prosessin lähtökohtana.

3.1.5 Voimistumisen mahdollisuudet ja merkitys osallistumiselle

Voimistumisen prosessissa yksilö ja yhteisö voivat kasvaa erilaisten osaprosessien (taitojen oppiminen -> kompetenssin kasvu -> itsenäinen elämänhallinta) kautta entistä paremmin itsensä ja ympäristönsä tiedostavaksi ja siinä osallistumaan kykeneväksi. Koska tapahtumasarja on itsessään merkityksellinen ja palkitseva (sillä prosessi vaatii jatkuvaa uusiutumista eikä varsinaisesti pääty), sen varrella tapahtuvat muutokset ovat kaikki tärkeitä osia voimistumisessa.

Yksilön kannalta voimistumisen prosessissa voi tapahtua monenlaisia osamuutoksia: 1: Muutos tiedostamisessa: tällöin ihminen *oivaltaa* paremmin itsensä ja roolinsa suhteessa

ympäristöön. 2: Muutos motivaatiossa: ihminen *suuntautuu* johonkin positiivisella emotionaalisella latauksella. 3: Muutos päämäärien asettamisessa: ihminen *asettaa* päämääräksi toivottuja nykyisistä oloista poikkeavia tulevaisuuden tiloja, jotka hän kokee arvokkaiksi. 4: Muutos kykyuskuksissa: ihminen *arvioi* päämäärän suhteessa omiin kykyihinsä ja kontekstiin. 5: Muutos taidoissa: ihminen *opettelee* tarvittavia uusia taitoja päämäärien saavuttamiseksi. 6: Muutos kompetenssissa: ihminen *kykenee* hallitsemaan paremmin omaa elämäänsä suhteessa ympäristöön ja tietää miten yhteiskunta toimii. 7: Muutos vapaudessa: ihminen *ajattelee, valitsee ja toimii* vapaasti. Hän asettaa itsenäisesti päämääriä, luo suunnitelmia, kokeilee, yrittää ja erehtyy vapaasti ja omalla vastuulla. 8: Muutos itsetunnossa ja luottamuksessa: ihminen *tuntee* hallitsevansa omaa elämäänsä ja luottaa kykyynsä saavuttaa asettamiaan päämääriä. 9: Muutos kontrollissa: ihminen *kontrolloi* itse elämäänsä sen hetkessä kontekstissa. 10: Muutos osallistumisessa: ihminen *vaikuttaa* asioihin osallistumisen kautta yhteisössä ja yhteiskunnassa.

Useiden tutkijoiden mukaan kehittyminen vaikuttaa katalyytin tavoin osallistumiseen ja sitoutumiseen. Osallistuminen ja ihmisten välinen vuorovaikutus voivat olla sekä avain voimistumiseen että voimistumisen seuraus. (Shor 1992; Siitonen 1999; Antikainen 1996; Servaes 1999). Avoin ja tasa-arvoinen vuorovaikutus subjekti-subjekti – tasolla (speak with, ei speak to) mahdollistavat parhaiten yksilön ja yhteisön osallistumisen ja sitä kautta voimistumisen.

Yhteisön kannalta voimistumisen aikana tapahtuvia muutoksia voi kuvailla esimerkiksi sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman lisääntymisellä. Sosiaalinen pääoma viittaa siihen luottamukseen, normeihin ja verkostoihin, joita ihmiset voivat käyttää arkipäivän ongelmien ratkaisemisessa. Esimerkiksi yhteisölliset ja yhdistysten verkostot ovat sosiaalisen pääoman edustajia. Sosiaalinen pääoma on yhteisöllistä hyvinvointia tuottava ja akkumuloituva. (Sirianni 2001, 13; Putnam 2000).

Voimistumisen prosessissa edellä mainitut yksilölliset muutokset lisäävät myös yhteisön sosiaalista pääomaa ja käänteisesti korkean sosiaalisen pääoman omaava yhteisö on yksilölle parempi elinympäristö voimistumiskehityksen kannalta. Perinteistä naapuriapua edustavat paikalliset yhteisöt ovat monissa länsimaissa häviäviä sosiaalisen pääoman ympäristöjä, kun sen sijaan erilaiset yhdistykset, aktivistiryhmät ja harrastuskerhot ovat uudentyypisiä tapoja kerryttää sosiaalista pääomaa. Sosiaalisen pääoman käsitteellä on pyritty muun muassa

selvittämään alueellisen hyvinvoinnin eroja; sen heikkous on kuitenkin käsitteen väljyys ja erilaiset suuntaukset.

Osallistumaan ja vaikuttamaan kykeneväksi tuleminen ovat voimistumisen tapahtumasarjan keskeisimpiä mahdollisia seurauksia. (esim. Antikainen 1996, 253; Fetterman 2001, 13) Tämä merkitsee lisääntyvän itseymmärryksen, taitomuutosten ja kompetenssin kautta seuraavaa kykyä osallistua tietoyhteiskuntaan täysivaltaisen subjektin roolissa. Osallistuminen merkitsee aktiivista osallisuutta yhteisistä asioista päättämiseen, mutta yhtä hyvin myös aktiivista osallisuutta oman elämän kontrollointiin, vapautta valita ja toimia yhteiskunnassa sekä osallisuutta tietoon, koulutukseen ja yleiseen hyvinvointiin. Voimistunut ihminen tai yhteisö on osallinen tietoyhteiskunnan jäsen.

Ehdotan voimistumisen kehitysprosessia toiminnalliseksi keinoksi vahvistaa aktiivisen ja osallistuvan kansalaisen sekä yhteisön roolia tietoyhteiskunnassa, jossa ihmisen rooli on nykyisellään valtaosaltaan vastaanottamista ja sopeutumista. Voimistuminen voi toteutua missä hyvänsä kontekstissa, mutta toimintatapa ja tavoiteltavat päämäärät ovat aina sidoksissa kulttuuriin ja olosuhteisiin. Voimistumista voidaan hyvin kannustaa ulkopuolelta esimerkiksi sosiokulttuurisen innostamisen pedagogiikalla ja yhteisölähtöisesti toimien. Voimistumisen prosessin päämääränä on oman elämän kontrolli, jolloin yksilö ja yhteisö voivat toimia vapaasti ja kykenevinä yhteiskunnan jäseninä. Voimistumisen tukena voidaan käyttää viestintävälineitä, teknologiaa, yhteisöllistä toimintaa ja koulutusta. Yksilö ja yhteisö voimistuvat rinnakkain ja osallistumisen mahdollistamiseksi voimistaminen painottuu yhteisölliseen toimintaan.

Voimistumisesta seuraa ihmisten suurempi autonomia ja vapauksien laajeneminen valinnan ja toiminnan mahdollisuuksien kannalta. Autonomia merkitsee ihmisten ja erilaisuuksien kunnioittamista ja kommunikaatiota subjekti-subjekti – tasolla. Tietoa ei silloin siirretä, vaan sitä jaetaan molempiin suuntiin ja myös konstruoidaan uudelleen. Vapaus ei ole ainoastaan vapautta valita vaihtoehtoista, vaan pikemminkin mahdollisuus luoda ja kehittää uutta omista lähtökohdista.

Seuraavassa kappaleessa tarkastelen erityisesti informaatio – ja kommunikaatioteknologian merkitystä ja mahdollisuuksia osallistavassa voimistamisprosessissa. Käsitelen

informaatioteknologian mahdollisuuksia yksilöiden ja yhteisöjen tietoyhteiskunnan subjekteina toimimisen kannalta sekä tasapainoisemman viestinnän kannalta.

3.2 Digitaalinen voimistuminen eli ICT mahdollistajana

Tietoyhteiskuntakehitys sisältää syvenevään eriarvoistumiseen liittyviä uhkia, mikä ilmenee lisääntyvänä hyvinvoinnin kahtiajakautumisena. Lisääntynyt tiedon digitalisointi ja siitä seuraava informaatiotalous näyttäisi joiltain osin vain entisestään kärjistävän ihmisten välistä eriarvoisuutta, vaikka samalla teknologia lupaa kaikille yhdenvertaisen pääsyn avoimen tiedon ja hyvinvoinnin verkostoihin. Jo ennestään menestyvät hyötyvät informaatiotaloudesta ensimmäisinä.

Eriarvoisuus tietoyhteiskunnassa liittyy sekä a) mahdollisuuksiin tai niiden puutteeseen käyttää teknologiaa ja sisältötuotteita että b) mahdollisuuksiin tai niiden puutteeseen vaikuttaa ja osallistua täysivaltaisesti tietoyhteiskuntaan. Lisää huomiota kaivattaisiin erityisesti jälkimmäiseen, jota kutsun myös osattomuudeksi tietoyhteiskunnassa (luku 2.1.4.).

Edellisessä luvussa kuvasin voimistumisen prosessin mahdollisuuksia ja merkitystä ihmisten kykeneviksi tulemiselle ja osallisuudelle. Esitin miten voimistumisen prosessissa voidaan edesauttaa oman elämän hallintaa ja osallistumisen valmiuksia. Yhteisöissä voidaan myös soveltaa erityistä voimistavaa pedagogiikkaa, joka parhaimmillaan toteutetaan yhteisölähtöisesti ja sosiokulttuurisen kontekstin ehdoilla. Yhteisön voimistamisessa pyritään autonomiaan ja itsenäiseen subjektina toimimiseen.

Seuraavaksi pohdin miten uutta viestintäteknologiaa voi soveltaa voimistamista edistävänä välineenä, ja miten tämä digitaalinen voimistuminen edesauttaa kansalaisten osallistumista tietoyhteiskunnassa.

Digitaalinen voimistuminen perustuu positiiviseen ja samalla kriittiseen asenteeseen suhteessa teknologian mahdollisuuksiin. Digitaalinen voimistuminen voi osaltaan edesauttaa demokraattisempaa tietoyhteiskuntakehitystä yhteisöjen ja ihmisryhmien välillä sekä

osallistaa ihmisiä enemmän toimiviksi kuin vastaanottaviksi kansalaisiksi. Tällöin teknologian käyttömuotojen pitää palvella nimenomaan osallistuvaa ja vaikuttavaa, ei vain vastaanottavaa soveltamista.

Määrittelen digitaalisen voimistuminen, kuten aiemmin voimistumisen määrittelyssä (luku 3.1), *digital empowerment-as-enablement* -tyyppiseksi *mahdollistavaksi kehittymisprosessiksi*, joka sisältää sekä yksilöllistä kompetenssin lisääntymistä että osallistumiseen liittyvää toimintakykyisemmäksi kansalaiseksi oppimista. Digitaalisuus lisää voimistumisen prosessin tueksi ICT - teknologian ja Internetin julkisen viestintä - ja julkaisu ympäristön. Digitaalinen voimistuminen ei merkitse vain voimistumista suhteessa informaatioteknologian käyttämiseen, vaan ennen kaikkea voimistumista sen avulla paremman kontrollin saavuttamiseksi tietoyhteiskunnassa toimimiseen.

Käsittelen aluksi uuden viestintä – ja informaatioteknologian mahdollisuuksia syrjäytymisen vähentämiseen ja osallistumisen lisäämiseen liittyvillä osa-alueilla kuten: digitaalisten siltojen rakentamisessa (3.2.1), kansalaisten verkko-osallistumisessa (3.2.2), interaktiivisissa toiminnoissa (3.2.3) ja yhteisöjen kehittämisessä (3.2.4). Näillä osa-alueilla teknologialla jo edistetään osallista tietoyhteiskunnan kansalaisuutta.

3.2.1 ICT digitaalisena silloittajana

Informaatioteknologialla on ambivalentti vaikutus yhteiskunnan hyvinvointiin; yhtäältä se mahdollistaa yhä useamman pääsyn tietoyhteiskunnan hyvinvointia edistäviin verkostoihin, mutta toisaalta syntyy ns. digitaalisia kuiluja eli eriarvoistavaa kehitystä. Digitaalinen kuilu merkitsee ihmisten välistä eriarvoisuutta ICT -teknologian mahdollistaman tiedon saannin, käytön ja vuorovaikutteisen viestinnän suhteen. Laajemmin ymmärrettynä kuilut viittaavat myös yhteisöjen, maantieteellisten alueiden ja kokonaisten kansakuntien tietoyhteiskunnan mahdollisuuksien ulkopuolelle jäämiseen. Samalla kun informaatioteknologian käyttö leviää hyvää vauhtia, eriarvoistuminen joiltain osin entisestään syvenee liittyen pääasiassa ihmisten taloudelliseen eriarvoisuuteen ja teknologian leviämisen alkuvaiheen elitistiseen luonteeseen.

Digitaalisen eriarvoisuuden ongelmiin voidaan vastata paitsi taloudellista tasa-arvoisuutta lisäämällä, myös ns. digitaalisia siltoja rakentamalla ja digitaalisesti tasapainoista yhteiskuntaa kehittämällä. Digitaalisten siltojen ja tasapainon käsitteet ovat kuiluja positiivisempia käsitteitä, jotka ohjaavat aktiiviseen toimintaan ongelmien etsimisen sijaan (Heinonen ym. 2003). Informaatioteknologiaa voidaan hyödyntää tasa-arvoa lisäävänä silloittajana, mikä puolestaan mahdollistaa digitaalisen voimistumisen käynnistymisen.

Digitaalisia siltoja voidaan rakentaa koulutuksilla, teknisillä laitteilla, teknologian käyttöä helpottavilla sovelluksilla ja palveluilla tai erilaisilla voimistavilla hankkeilla, jotka kohdistuvat esimerkiksi marginaalisten yhteisöjen teknologian käyttämiseen. Digitaalisin silloin voidaan ylittää esimerkiksi teknisiä kuiluja, taitokuiluja, sosiaalisia kuiluja, taloudellisia kuiluja, maantieteellisiä kuiluja, sisällöntuotannon kuiluja ja muita yksilön tai yhteisön hyvinvointia ja kehittymistä haittaavia kuiluja. Siltojen rakentamiseksi tarvitaan lähinnä yhteistyöhön halukasta asennetta.

Tasapainottavia siltoja tarvitaan globaalisti kahdella suunnalla:

- 1: tietoyhteiskuntakehityksestä jälkeen jääneissä, yleensä kolmannen maailman maissa.
- 2: tietoyhteiskunnan kärkimaiden sisällä vähentämään alueellista ja ihmisryhmien välistä eriarvoisuutta.

Kehitysmaissa informaatioteknologian avulla on saatu aikaan esimerkiksi kyläyhteisöjen voimistumista tiedon saantia helpottamalla ja maataloustuotteiden kaupankäyntiä tehostamalla. Teknologian avulla kolmannen maailman asukkaat pääsevät esimerkiksi osallisiksi globaalin talouden verkostoista ja informaatiovirroista. Digitaalisten siltojen luominen tietoyhteiskunnan kärkimaista kehitysmaihin on kuitenkin riskialtista ja vaatii sosiokulttuurista tuntemusta sekä kehitystoiminnan kohteena olevien yhteisöjen aktiivista osallistumista prosesseihin. Valmiin teknologian ja toimintamallien siirtäminen kulttuuriympäristöstä toiseen ei yleensä riitä itsenäisen kehityksen takaamiseksi. Sen sijaan kehitystä voivat tukea paremminkin yhteisölähtöiset hankkeet sekä avoimet vuorovaikutuksen ja innovaatioiden verkostot.

Tietoyhteiskunnan kärkimaissa, kuten Suomessa ja Yhdysvalloissa digitaalisten siltojen avulla voimistetaan eriarvoisia yksilöitä ja yhteisöjä esimerkiksi luomalla käyttäjäystävällisempää tekniikkaa, demokraattisempia palveluja ja osallistumista helpottavia

verkkosovelluksia. Näissä maissa digitaalisia siltoja tarvitaan erityisesti polarisoituneen väestön sosiaalisten ja taloudellisten kuilujen ylittämiseksi. ICT – hankkeilla onkin aikaansaatu merkittäviä tuloksia marginaalisten ihmisryhmien ja syrjäisten alueiden voimistamisessa (kts. esimerkit luvussa 3.2.4).

Digitaalisen tasapainon käsitteeseen kuuluu myös demokraattinen sisällöntuotanto. Niin kauan kuin informaatioyhteiskunnat ovat pääosin kapean valtaeliitin ja taloudellista etua tavoittelevien toimijoiden tuottamia eivätkä vastaa käyttäjien todellisia tarpeita ja kulttuurista kontekstia, teknologia palvelee valtarakenteita ja ylläpitää sisällöllisiä kuiluja.

3.2.2 Toimijuus e-kansalaisena

Osallistuvan demokratian toteutuminen edellyttää kansalaisten toimimista subjekteina (power with), ei vain valtapolitiikan kohteina (power over). Osallistuvat kansalaiset toimivat myös muutosten tekijän roolissa ja kykenevät dialogiin vallanpitäjien kanssa (kts. luku 2.3.) Toimiminen tietoyhteiskunnan kansalaisena sisältää kyllä potentiaalisia aktiivisen osallistumisen keinoja, kuten julkaisemiseen ja vuorovaikutukseen liittyviä mahdollisuuksia, mutta samalla kansalainen on joutunut uusien vaatimusten eteen. Kansalaisen on omattava riittävät tekniset taidot, viestintävalmiudet sekä kansalaisvaikuttamisen formaalit tavat, ja vaikka osallistumisen muotoja on lukuisia, osallistumisen kynnyks on usein entistä korkeampi.

Aktiivisesti toimivien kansalaisten joukko onkin pieni ja elitistinen; useimmille toimijuuden muoto on hallinnollisesti määritelty palveluiden käyttäjän rooli, tai kuten Sinikka Sassi kuvailee, valitsijan ja valittajan rooli. Vaikka sekä valitsemisella että valittamisella on todellisia vaikutuksia, ne ovat lähinnä korjaavia eivätkä rakentavia ja päätöksentekoprosesseihin osallistuvia toimintamuotoja (Sassi 2000).

Kansalaisyhteiskunnan ja osallistuvan toiminnan kannalta verkon merkittävimpiä ominaisuuksia ovat toimijoiden yhteen kytkevä sekä avoin vuorovaikutus – ja näkemysten julkaisuustila. Yhteen kytkevä mahdollistaa samanhenkisten aktiivien liittoutumisen ja toiminnan tehostamisen (Sassi, 10), mutta se voi tarkoittaa myös yhteyksien luomista kansalaisten ja hallinnollisten toimijoiden välillä. Jälkimmäisen lajin kytkennät toteutuvat jossain määrin formaalin hallinnon puitteissa, kuten kuntalaisille tarjotuissa

verkkopalveluissa, mutta sen ulkopuolella tehtyinä kansalaisten aloitteina ne ovat haasteellisia. Kansalaisten osallistumisen lisäämiseksi olisi tarvetta aktiivisten nettiä käyttävien kansalaisten ja hallinnollisten instituutioiden paremmalle kytkeytymiselle.

Yhteen kytkeytyneet kansalaistoimijat muodostavat verkossa yhteisöjä, jotka käyttävät teknologiaa toimintansa tukena tai ne ovat kytkeytyneet yhteisöiksi verkkotilassa. Nämä edustavat tietoyhteiskunnassa tapahtuvaa uudenlaista osallistumista, ja niitä kutsutaan myös uusyhteisöiksi. Internetin avulla on syntynyt kulttuurisia, harrastuksellisia, poliittisia, vakaumuksellisia, ammatillisia ja alueellisia online-yhteisöjä. Toiminta voi toteutua postituslistoin, päiväkirjamaisina verkkosivuina (weblogit), erityisillä julkaisujärjestelmillä tai tavallisina www-sivuina. Verkon yhteisöllisyys vaatiikin yhteisö - käsitteen uudelleen määrittelyä. Perinteiseen yhteisöllisyyteen verrattuna online- ja uusyhteisöllisyys on helposti vaihdettavissa olevaa, paikkaan sitoutumatonta ja heimojen kaltaisten ryhmien toimintaa.

Aktiivinen kansalaistoiminta verkossa syntyy usein kansalaisten omista ideoista ja innovaatioista. Kansalaiset toimivat, mutta eivät välttämättä e-hallinnon määrittelemänä e-kansalaisina. E-hallinnon määrittelemä kansalaisuus on lähempänä kansalaisena olemista (nauttii kansalaisoikeuksiaan) kuin kansalaisena toimimista (käyttää näitä oikeuksia). Yhteen kytkeytyneet kansalaiset taas liittoutuvat usein juuri toimiakseen paremmin yhdessä.

Verkko on uuden tyyppinen julkisuustila. Vastaanottavan käytön lisäksi se mahdollistaa kansalaisen toimimisen myös julkisuuden tuottajana. Jürgen Habermasin ajatus julkisesta tilasta (public sphere), jossa kansalaiset voisivat tasa-arvoisesti keskustella ja argumentoida sekä siten vaikuttaa päätöksentekoon innoitti aikanaan vaihtoehtoista mediaa ja sittemmin Internetin aktivisteja. Julkisen kansalaisvaikuttamisen tilan idea on kuitenkin usein kaatunut mahdottomana, ja erityisesti median kohdalla kehitys on kulkenut täysin vastakkaiseen, yksisuuntaiseen, kapea-alaiseen ja valtamedioiden määräämään viestintään, jossa lukija on kuluttaja ja jossa pienet mediatuottajat karsiutuvat. Internetin julkisuustilassa habermasilaisia foorumeita syntyy, mutta ne kohtaavat myös monia haasteita, kuten foorumin elitistisyys, yhdenmukaistuminen ja päätöksentekijöiden puuttuminen keskusteluista, jolloin vaarana on niiden jääminen pienten aktivistiryhmien hetkelliseksi ponnistukseksi. (Heller 2001; Slevin 2000, 77)

Julkinen kansalaiskeskustelun ja vaikuttamisen verkkotila on toimiessaan ihanteellinen osallistuvan kansalaisen kannalta. ”Verkon osajulkisuuksien merkitys on siinä, että ne voivat toimia herätteiden antajina, poliittisesti tärkeiden kysymysten esiin nostajina, uusien diskurssien alullepanijoina ja symbolisten hierarkioiden kyseenalaistajina.”(Sassi 2000, 7) Yhteiskunnan voimakkaimpien toimijoiden, taloudellisten ja hallinnollisten vaikuttajien hylkimänä toimintamallina sen onnistumismahdollisuudet ovat kuitenkin rajallisia (esim. Heller 2000). Internetissä nykyisellään toimivia aktivistiryhmien verkkosivuja voisi nimittää mikrojulkisuustiloiksi. Monien tutkijoiden mielestä julkinen verkkotila on fragmentoitunut ja hierarkkinen, vaikka se voisi olla yhteistoiminnallinen ja tasa-arvoisuutta suosiva.

Verkkotila palvelee myös ns. kolmantena paikkana, jossa ihmiset voivat oleilla ja jutustella kuten paikallisessa kahvilassa. Kolmas paikka on avoimen vuorovaikutuksen tila, jossa interaktiivisuus tapahtuu vapaamuotoisesti ja tasa-arvoisesti. Useimmilla ihmisillä on jokin kolmas paikka, jossa he voivat tavata muita ja joka on kodin (ensimmäinen paikka) ja työn (toinen paikka) ulkopuolinen ympäristö. (Schuler 1996, 41) Virtuaalisesti tällaisissa tiloissa oleskelu voi tapahtua myös simultaanisesti tai asynkronisesti, jolloin ihminen verkottuu yhtä aikaa moniin paikkoihin ja seurailee kunkin kuppikunnan keskustelua tai osallistuu niihin omalla ajallaan.

Verkkotila kansalaislähtöisen vaikuttamisen paikkana vaatisi paljon nykyistä tiiviimpää yhteistyötä toimijoiden kesken sekä uusia innovatiivisia ratkaisuja, jotka eivät ainoastaan toistaisi entisiä vaikuttamisen tapoja uusien välinein. Tällaisia innovaatioita voivat olla päätösten valmisteluprosessien seuranta, aloitteentekojärjestelmä, vaalikoneet tai mobiilit sovellukset, jotka tuovat uusia keinoja vaikutustapoihin. Ratkaisevaa olisi toimijoiden: hallinnon, asiantuntijoiden, tekniikan kehittäjien, yritysten ja kansalaisten voimien yhdistäminen luovien sovellusten kehittämiseksi. Julkisuustila verkossa on vapaata ja mahdollistaa kansalaisten näkemysten julkaisemisen ainutlaatuisella tavalla, mutta monesti kansalaislähtöinen julkisuus jää huomaamattomaksi ja poliittista vaikutusta ei tapahdu, koska päätöksentekijät eivät osallistu vuorovaikutukseen.

Oleellinen puoli verkon julkisen käytön mielekkyyttä on, että paikallisen julkishallinnon edustajat antautuvat – hallinnon julkisuusperiaatteen hengessä – avoimeen vuorovaikutukseen verkossa kaupunkilaisten kanssa (Ridell 2000, 88). Toinen selvä haaste kohdistuu itse kansalaisiin: kansalaislähtöiselle julkisuudelle on selkeä tarve, mutta verkon osittainen vieraus

ja kansalaisen roolin vaatavuus asettavat vielä kansalaislähtöisen verkkojulkisuuden laajenemiselle suuria haasteita (Hokka ym. 2004, 215).

Verkolla sinänsä ei tutkimusten mukaan ole suoraa vaikutusta kansalaisten yhteiskunnallisen osallistumisen aktiivisuuteen, mutta sen käyttö näyttäisi liittyvän lisääntyvään yhteiskunnalliseen tietoisuuteen (Katz & Rice 2002). Verkon avulla on mahdollista kokeilla ja lujittaa itsenäisen toimijan identiteettiä, vastustaa kategorisoivia viranomaiskäytäntöjä ja osoittaa ”pienen ihmisen” kaltaisten määritysten alistavuus (Sassi 2000, 10). Verkkosivut eivät luonnollisesti riitä valtasuhteiden muuttamiseen, vaan kansalaisen rooli on uudistettava muuta kautta.

3.2.3 Vuorovaikutteiset verkostot

Informaatioteknologian ansiosta tietoa sekä viestintävirtoja siirtyy nopeasti paikasta toiseen luoden vaikutelman supistuvasta maailmasta. Verkostomaisesti toimivassa yhteiskunnassa, jossa tiedolla on merkittävä vaihtoarvo, tietopakettien ja yhteyksien saavutettavuus on tärkeää yhteistoiminnan ja hyvinvoinnin kannalta. Manuel Castells kutsuu suuntausta informaatiokapitalismiksi, eli tietoyhteiskunnan taloudellisenä perustana on yhä enemmän globalisoituva informaatiopääoma (Castells 1997). Toinen teknologian mahdollistama suuntaus on ihmisiä globaaliin vuorovaikutukseen yhdistävät kommunikaatioverkostot. Tietoyhteiskuntaa kutsutaankin vaihtoehtoisesti paitsi informaatioyhteiskunnaksi, myös vuorovaikutusyhteiskunnaksi ja Internetiä vuorovaikutustilaksi.

Tekninen tietoverkko luo puitteet vuorovaikutukselle ja monisuuntaiselle viestinnälle. Teknologia palvelee yhteiskunnallisia ja sosiaalisia verkostoja, jotka ovat usein hierarkkisia ja muodostuvat voimakkaista ja heikoista informaatiovirroista. Informaatioverkostot kytkevät parhaiten yhteen verkoston vahvimpia osapuolia eli solmuja, jolloin muodostuu informaatiovirtojen dominoivia keskittymiä ja toisaalta vähemmän suosittuja periferioita. Marginaaliset alueet ja ihmisryhmät ovat usein digitaalisen vuorovaikutuksen saavuttamattomissa. Internet siis tukee osaltaan jo olemassa olevia valtarakenteita, joten verkko ei sinänsä demokratisoi ilman erityisiä osallistumista aktivoivia ja voimistavia pyrkimyksiä.

ICT - teknologiaa ja Internetiä voidaan soveltaa voimistavassa ja osallistavassa tarkoituksessa vahvistamalla horisontaalisia informaatiovirtoja, kuten kansalaisverkostojen viestintää ja avaamalla uusia informaatiovirtoja ns. digitaalisin silloin marginaalisille alueille ja ihmisryhmille. Tällöin marginaaliset ryhmät pääsevät helpommin osallisiksi informatiivisesta, sosiaalisesta ja usein myös taloudellisesta pääomasta.

Yhteisöjen ja yksilöiden osallistumisen kompetenssia voidaan parantaa viestinnän ja vuorovaikutuksen alueilla teknologian avulla. Tällöin olennaista on monimuotoisen ja monisuuntaisen viestinnän sekä kulttuurisen vuorovaikutuksen huomioiminen. Voimistumista voi tapahtua tukemalla seuraavia vuorovaikutteisen verkkoviestinnän alueita:

- 1: informaatiota jaetaan, ei vain lähetetä yksisuuntaisesti
- 2: kannustetaan erilaisten näkemysten julkaisemista
- 3: edistetään tasa-arvoista keskustelua verkossa
- 4: lisätään vaikuttamisen mahdollisuuksia verkossa

Verkkoteknologian avulla voidaan helposti jakaa informaatiota monisuuntaisesti. Avoimessa verkostossa informaatio karttuu, sitä voidaan korjata ja sitä voi potentiaalisesti käyttää ilman että se samalla vähenee keneltäkään. Monisuuntainen informaation jakaminen mahdollistaa myös ruohonjuuritaso ja yhteisöjen osallistumisen informaation tuottamiseen, jolloin vältetään verkkosisältöjen yksipuolistuminen.

Erilaiset näkemykset pääsevät verkon kautta julkisuuteen, mikä on mahdollistunut vasta uuden teknologian aikana. Esimerkiksi aktiiviset kansalaisryhmät ja yhteisöt voivat näin tuoda esiin mielipiteensä heitä koskettaviin asioihin. Jos nämä informaatiovirrat jäävät huomiotta, niiden julkisuusarvo ei kuitenkaan ole merkittävä.

Verkkokeskustelu mahdollistaa eri osapuolten osallistumisen näkemysten vaihtamiseen tasa-arvoisella areenalla. Vuorovaikutteinen viestintä on edellytys demokraattiselle päätöksenteolle, joten kansalaisella pitäisi olla mahdollisuus esimerkiksi keskustelujen kautta osallistua häntä koskettavien asioiden päätöksentekoprosesseihin niiden eri vaiheissa.

Verkkokeskustelujen haasteena on saada kaikki relevantit asianosaiset keskustelun piiriin, jotta siihen osallistuminen voimistaisi eri osapuolia.

Vaikuttaminen vuorovaikutuksen kautta verkkoympäristössä mahdollistuu silloin, kun eri osapuolet ovat valmiita hyväksymään esimerkiksi Internetin vaikuttamisen kanavana. Yksisuuntainen yritteliäisyys ei tuota tulosta, vaan vaikuttaminen edellyttää suotuisaa ilmastoja näkemysten vaihtamiselle ja hyväksytyjä toimintamalleja vaikuttamisen keinoiksi. Näitä voi edustaa esimerkiksi aloitejärjestelmä kaupunkilaisten aloitteiden tekemiseksi ja niiden seuraamiseksi (Hokka ym. 2004).

Voimistuminen ja sosiaalisen pääoman kasvu tapahtuvat verkossa erityisesti juuri kollektiivisen interaktion kautta (Katz & Rice 2002, 2003). Vuorovaikutteisuuden tarpeesta on syntynyt erilaisia online-yhteisöjä, postituslistoja, yhteisöllisiä verkkojulkaisuja ja toimintatapoja, joissa kansalaiset käyttävät verkkoa mielipiteiden ilmaisemiseen ja vaikuttamiseen. Osallistuminen näihin interaktion muotoihin usein lisää digitaalisen voimistumisen positiivisia seurauksia: tietoa, kompetenssia ja valmiutta toimia kriittisenä tietoyhteiskunnan kansalaisena. Suurimpia esteitä vuorovaikutuksen tiellä ovat alussa mainitut viestintävirtojen keskittyminen, markkinavoimien dominoivuus ja kansalaisten viestien marginaaliin jääminen todellisen vaikuttamisen kannalta.

3.2.4 Internet yhteisöjen kehittämisessä

Paikallisten yhteisöjen luonne on muuttunut tietoyhteiskunnassa perinteisestä yhteisöstä individualistisempaan suuntaan. Yhteisöt eivät ole tyystin kadonneet yksin keilaaviksi yksilöiksi, (Putnam 2000, *Bowling Alone*), vaan uusia yhteisöjä luonnehtii a: yhteinen intressi ja b: vaihdettavuus. Ihmiset haluavat yhä kuulua yhteisöihin, mutta yhteisöt valitaan vapaasti ja yksilöllisin perustein. Yhteisöllisyys ei ole yleensä perittyä ja pysyvää, vaan ihmiset kokoontuvat mieltymystensä mukaisiin ryhmiin. Jos ryhmä ei miellytä, se jätetään. Jos yhteisö puolestaan täyttää yksilön tarpeet, yksilö on myös valmis työskentelemään sen hyväksi. Claude Fischerin mukaan yhteisöä luonnehtii lisäksi c: vapaaehtoisuus. Koska yhteisöihin ei sitouduta, ne voivat myös hajota koska hyvänsä. (Fischer 2003)

Vaikka paikan merkitys yhteisöllisessä toiminnassa (door-to-door relations) on selvästi vähentynyt ja ihmiset keilaavat useiden valitsemiensa sosiaalisten ryhmien kanssa (person-to-person relations) tai seurustelevat nettiyhteisöissä (role-to-role relations), asuinpaikalla

naapurustoineen on yhä merkitystä. Ihmiset haluavat asua turvallisella alueella, jossa lapset voi lähettää huoletta kouluun ja jossa on tarjolla riittävästi palveluita ja toimintaa. Myös naapureiden tunteminen ja heihin luottaminen ovat merkittäviä asuinpaikassa viihtymiseen liittyviä tekijöitä.

Paikalliset yhteisöt hyötyvät uudesta viestintäteknologiasta käyttämällä sitä yhteistoimintansa tehostamiseen ja valmiuksiensa parantamiseen. Yhteisö kehittyy tieto-taitoja opiskelemalla, informaatiota jakamalla, viestintävirtoja lisäämällä ja monisuuntaistamalla sekä vuorovaikutusta ja osallistumistapoja lisäämällä. Erityisen selviä muutoksia on saatu aikaan köyhien ja syrjäisten asuinalueiden projekteissa, joissa teknologia on tukenut yhteisön valmiuksia. Korkean elintason alueilla muutokset yleensä liittyvät enemmän viestinnälliseen kehittämiseen ja asukkaiden osallistumistapojen lisäämiseen.

ICT - teknologia kuten Internet voimistaa yhteisöä esimerkiksi:

- 1: *informaatiovarantona*, jota yhteisön jäsenet voivat hyödyntää ja jakaa
- 2: *tiedotuskanavana* yhteisöllisistä asioista
- 3: *keskusteluforumina*
- 4: *osallistumispaikkana* yhteisistä asioista päätettäessä
- 5: *julkaisupaikkana* omille/yhteisön näkemyksille

Internetin potentiaali on ennen kaikkea verkossa tapahtuvassa sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tiedonsaannin ja vuorovaikutuksen kasvu lisäävät yhteisön sosiaalista pääomaa⁶. Koska online-verkosto kytkee hyvin yhteen ihmisiä resursseineen, Internet voi toimia teknologiana, jonka kautta sosiaalista pääomaa lisätään. Internet tukee perinteisen sosiaalisen pääoman muotoja, kuten kontaktiverkostoja, käytännön tiedon saavuttamista sekä uudelleen luomista, ystävyysuhteiden verkostoja, yhteisöllisyyttä sekä poliittista organisoitumista. Internet-ympäristön vahvuuksiin kuuluu, että se kokoaa kollektiivista pääomaa, jota kuka tahansa voi potentiaalisesti käyttää ja joka ei ole pois keneltäkään.

---

⁶ Sosiaalisen pääoman käsite on suosittu, mutta epämääräinen ja venyvä. Robert Putnam popularisoi käsitteen amerikkalaisia yhteisöjä käsittelevässä teoksessaan *Bowling Alone* (2000). Muun muassa UC Berkeley'n sosiologian professori Claude S. Fischer kritisoi sekä teoksen väittämää yhteisöjen häviämisestä että sosiaalisen pääoman käsitteen käyttämistä. Omassa tutkimuksessani sosiaalisen pääoman käsite kuvaa yhteisöllistä hyvää, mutta se ei ole keskeisessä asemassa.

Hyviä esimerkkejä yhteisöllisistä voimistumista lisäävistä ICT- hankkeista ovat köyhillä asuinalueilla Yhdysvalloissa toteutetut *Computer Clubhouse*, *MUSIC*, *HarlemLive* ja *Camfield Estates*-projekti. Suomessa esimerkiksi hankkeet *Oppiva Vaara-Karjala* ja *Oppivat Seutukunnat* pyrkivät osaltaan ehkäisemään alueellista taantumista ja syrjäytymistä tietotekniikan keinoin. Suomalaiset hankkeet kohdistuvat etupäässä maantieteellisesti syrjäisiin asuinalueisiin, kuten kuntiin, jotta nämäkin pääsisivät osallistumaan tietoyhteiskunnan verkostoihin.

Computer Clubhouse on vuodesta 1993 toiminut MIT Media Laboratoryn ja Bostonin Museum of Sciencen yhteistyöhanke, joka pyrkii erityisesti köyhien asuinalueiden nuorten kompetenssin lisäämiseen. Clubhouse - mallin päämääränä on tukea yhteisöllistä kehittymistä tarjoamalla ICT – välineitä ja opetusta sekä kannustamalla nuoria menestymään ammatillisesti, toimimaan yhteisönsä hyväksi ja ottamaan ohjaket oman elämänsä hallinnassa. (www.computerclubhouse.org; Resnick ym. 2001, 263–287)

Clubhousen voimistumisen tavoite, teknologinen sujuvuus, perustuu yhteisölliseen oppimiseen uutta luovalla tavalla. Clubhousen nuoret oppivat tietotuotteiden suunnittelijoiksi ja tuottajiksi, eivät vain kuluttajiksi. He luovat taideteoksia, animaatioita, simulaatioita, multimediaesityksiä, virtuaalimaailmoja, musiikkiesityksiä ja www-sivuja. Oppiminen tapahtuu konstruktivistisin periaattein, eli nuoret luovat uusia asioita omia kokemuksiaan hyödyntäen, mikä antaa merkitystä heille itselleen tai muille heidän ympäristössään. (Resnick ym. 2001) Nuoret oppivat hankkeessa ilmaisemaan itseään teknisten välineiden avulla, mikä edistää voimistumisprosessia ja valmistaa nuoria erilaisiin haasteisiin. Clubhouse – konsepti on levinnyt maailmanlaajuisesti.

Camfield Estates on Bostonissa sijaitseva asukashanke, jossa 136 asunnon kunnostusprojektin jälkeen (vuodesta 2000 alkaen) ryhdyttiin määrätietoisesti MIT Media Laboratoryn tutkijoiden toimesta kehittämään asukasyhteisön sosiaalista verkostoitumista. Suurin osa Camfieldin asukkaista on mustia ja valtaosa pienituloisia. Toimintatutkijan hypoteesina oli, että sosiokulttuurisen konstruktivismiin ja yhteisön omiin voimavaroihin (asset-based) perustuvan lähestymistavan avulla voidaan teknologiaa hyödyntämällä vaikuttaa positiivisesti yhteisölliseen kehittämiseen ja lisätä yhteisön sosiaalista sekä kulttuurista pääomaa siten, että asukkaat myös osallistuvat aktiivisesti tähän kehitysprosessiin (Pinkett 2002, 100). Projektin ensimmäisessä vaiheessa järjestettiin tiedotuskampanjoita, tietotekniikka – koulutuksia ja

osallistujille lahjoitettiin tietokoneet Internet-yhteyksineen omiin talouksiin. Toisessa vaiheessa rakennettiin yhteisöllinen verkosto, jonka tarkoituksena oli koota verkkoon paikallista hyötytietoa, yhteystietoja ja lopuksi myös identifioida asukkaat taitokuvauksineen.

Camfieldin yhteisön ICT -hankkeen ideana oli keskittyä mahdollisten puutosten sijaan yhteisön omiin voimavaroihin ja kartoittaa ne teknologian avulla kaikkien saataville. Yhteisölähtöisen ja sosiokulttuurisen konstruktivismiin periaatteiden mukaisesti tavoitteina olivat: 1) yksilöiden, perheiden ja yhteisön voimistaminen; 2) ihmisten osallistaminen aktiivisina tuottajina, ei kuluttajina sekä 3) hyvinvointiin liittyvien päämäärien, kuten koulutuksen, terveydenhoidon ja työllisyyden korostaminen teknologian sijaan. (Pinkett 2002)

Merkittävimmät voimistumisprosessin muutokset Camfieldissä liittyivät sosiaalisten verkostojen laajentumiseen ja parantuneisiin informatiivisiin resursseihin. Asukkaiden tietoisuus yhteisöllisistä asioista, ihmisistä ja resursseista lisääntyivätkin merkittävästi. Projektin kuvauksesta voi päätellä, että horisontaalisten informaatiovirtojen määrä monipuolistui ja vahvistui. Opiskelun kautta yhteisön jäsenten kompetenssi ja itseluottamus oppijana paranivat. Toisaalta tavoite yhteisön omasta informaation tuottamisesta koettiin haasteelliseksi. (Pinkett 2002)

Yhteisöllistä Internetin käyttöä voi tarkastella hieman eri näkökulmista riippuen siitä ollaanko kiinnostuneita a: teknologian hyödyntämisestä erilaisten yhteisön toimintojen tehostamisessa, jolloin luodaan digitaalinen yhteisöverkosto eli infrastruktuuri vai b: yhteisöllisestä julkaisemisesta, jolloin luodaan yhteisöllinen media. Edellisessä tapauksessa yhteisöllä voi olla käytössään esimerkiksi järjestelmä, joka tarjoaa pääsyn paikallisiin tietolähteisiin ja yhteisöllisen vuorovaikutuksen välineitä. Tällöin olennaista on pääsy järjestelmään, tietoihin ja palvelun käyttämiseen. Jälkimmäinen näkökulma painottaa enemmänkin yhteisön omaa osallistumista tiedon tuottamiseen ja koko julkaisutilan luonteeseen. Tällöin olennaista on mahdollisuus vaikuttaa teknologian soveltamiseen, siinä julkaisemiseen ja sen kautta osallistumiseen.

Kun halutaan vahvistaa yhteisön roolia osallistuvana tekijänä vastaanottavan aseman sijaan, kuten tässä tutkimuksessa on tarkoitus, yhteisö/kansalaislähtöinen julkaisutoiminta edistää nimenomaan tätä subjektina osallistumista. Seuraavassa luvussa tarkastelenkin erityisesti yhteisöllistä julkaisemista osallistavana ja voimistavana käytäntönä.

3.3 Uusin viestintävälinein julkaisevat yhteisöt osallistavina käytäntöinä

Kansalaisten uusilla viestintävälineillä luoma julkisuus on luonteeltaan interaktiivista, horisontaalista sekä usein yhteisöllistä ja mukaan ottavaa. Tässä luvussa tarkastelen kansalaisia julkaisijoina, kansalaisten luoman julkisuuden muotoja ja yhteisöllistä mediaa erityisesti Internet-ympäristössä. Koska yhteisöllinen julkaiseminen näyttäytyy selvästi osallistavana ja kansalaisaktiivisuutta lisäävänä toimintana, pohdin julkaisutoiminnan käyttämistä yhteisöjen hyvinvoinnin edistämiseksi. Tässä luvussa tarkoitukseni on siis lähentyä käytäntöjä, joilla edistetään yhteisöjen voimistumista uutta teknologiaa soveltaen osallistuvassa viestinnässä.

Käsittelen tässä yhteydessä paikallisia yhteisöjä, jotka käyttävät uusia viestintävälineitä toimintansa tukena. Tietoyhteiskunnan kontekstissa näitä voidaan kutsua myös uusyhteisöiksi, jotka ovat luonteeltaan avoimia ja voivat viestintäteknologian avulla kytkeytyä osaksi laajempia informaatio – ja kommunikaatioverkostoja. Tarkennan aluksi hieman yhteisön määritelmää tässä tutkimuskentässä, koska yhteisön käsite voidaan ymmärtää hyvinkin laajasti (kts. johdanto 1.3).

3.3.1 Verkkoyhteisöt ja yhteisöt verkossa

Yhteisö ja yhteisöllisyys ovat runsaasti esillä tietoyhteiskunta-alan tutkimuksessa, mutta yhteisön määritelmä on epävakaa ja näkökulmasta riippuvainen. Tutkijat puhuvat siitä melko vapaasti omaa tutkimustaan palvelevassa tarkoituksessa tai sitten välttelevät koko termin käyttämistä. (Etzioni 2003, 226–228). Yhteisöllisyys nähdään usein perinteitä ylläpitävänä ihanteena, ja tämä perinteinen yhteisöllisyyden käsitys liitetään myös tietoyhteiskunnan yhteisöihin. Tällöin olisi kuitenkin huomioitava, että entisajan yhteisöt olivat usein suljettuja, monopolista valtaa harjoittavia ja jäsentensä toimintaa rajoittavia; kun taas tietoyhteiskunnan yhteisöille on yleensä tyypillistä avoimuus, vuorovaikutus ja helposti vaihdettavuus (poikkeuksena esimerkiksi autoritaariset ja suljetut aatteelliset yhteisöt).

Amitai Etzioni luonnehtii yhteisöä kahdella ominaisuudella: 1) se on vaikuttavuutta sisältävä suhdeverkosto yksilöiden kesken, missä suhteet risteilevät ja vahvistavat toinen toisiaan sekä

2) sitoutumista yhteisiin arvoihin, normeihin, historiaan ja identiteettiin, eli tiettyyn kulttuuriin. (Etzioni 2003, 226). Etzionin määritelmästä seuraa kaksi huomionarvoista seikkaa käsiteltäessä yhteisöjä tietoyhteiskunnassa: ensinnäkin tietoyhteiskunnan kontekstissa korostettu teknis-sosiaalinen verkostoituminen palvelee mainiosti yhteisöllisyyttä ja toiseksi yhteisöllisyys on nähtävä kulttuurisidonnaisena.

Tässä yhteydessä on hyödyllistä myös erotella verkkoyhteisöt verkkoa hyödyntävistä yhteisöistä, sillä vaikka niillä on yhtäläisyyksiä, niiden yhteisöllisyys on luonteeltaan erilaista. Paikallinen yhteisöllisyys on kehittynyt konkreettisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen tuloksena. Virtuaalinen yhteisöllisyys taas on heimojen kaltaista, usein symbolista, hetkellistä ja yhteisiin intresseihin perustuvaa yhteen liittymistä sekä vuorovaikutusta. Verkkoa hyödyntävät paikalliset yhteisöt, jotka ovat tämän tutkimuksen ensisijaisena kohteena, käyttävät verkkoa infrastruktuurina esim. yhteydenpitoon ja informaation vastaanottoon tai ne voivat hyödyntää sitä median, itseilmaisun ja vaikuttamisen välineenä. (Sassi 2003; Jankowski 2002).

Tietoyhteiskunnan kontekstissa voi olla selkeämpää puhua *uusyhteisöllisyydestä* erotuksena perinteiseen yhteisöllisyyden käsitteeseen. Sitä luonnehtivat avoimuus, vaihdettavuus, uuden teknologian käyttö ja ympäröivän globaalin kontekstin selvempi vaikutus paikallisen yhteisön elämään. Samalla on muistettava, että uusyhteisöllisyys ei kosketa läheskään kaikkia paikallisyhteisöjä, vaan monet niistä toimivat yhä hyvin perinteisesti.

Douglas Schulerin mukaan merkittävin ero vanhassa traditionaalisessa ja uudessa yhteisöllisyydessä on uuden yhteisön tietoisuus. Uusyhteisöllä on oltava menestyäkseen entistä korkeampi tietoisuuden taso sekä itsestään että ympäröivästä miljööstä (sisältäen fyysisen, poliittisen, taloudellisen, sosiaalisen ja muut olosuhteet). Perinteistä yhteisöä luonnehtivat eksklusiivisuus, joustamattomuus, eristyneisyys, muuttumattomuus, monoliittisuus ja homogeenisuus; uusyhteisöllä on puolestaan täysin vastakkaisia piirteitä ja sen pitäisi toimia demokraattisen ongelmanratkaisun periaattein. Schulerin mukaan uuden yhteisön on kyettävä tietoisuutensa pohjalta asettamaan hyviä periaatteita (toisten huomioiminen) sekä tavoitteita, joita kohti pyritään aktiivisella toiminnalla. Uusyhteisö ei siis voi jättäytyä esimerkiksi valtiovallan tuen varaan. (Schuler 1996, 8-22)

Tietoyhteiskunnan kontekstissa itsestään ja miljööstään tietoinen uusyhteisö merkitsee siis jonkinlaista tavoiteltavaa mallia, mihin yhteisön tulisi pyrkiä voidakseen hyvin ja menestyäkseen. Schuler ehdottaa uuden yhteisön rakennusaineiksi: yhteisön voimavarojen kehittämistä, osallistuvaa kansalaistoimintaa, kansalaislähtöisiä projekteja, yhteistoiminnan lisäämistä sekä yhteisöllisen verkoston rakentamista tukemaan yhteisön kommunikointia ja yhteistoimintaa. Mallia voi luonnollisesti kritisoida eikä uusyhteisöllisyys todellisuudessa välttämättä toimi näin ihanteellisesti.

Yhteisöllisessä verkostossa olennaista on sosiaalinen kanssakäyminen. Tutkija Barry Wellman määrittelee yhteisön ihmissuhteiden verkostoksi, joka tarjoaa sosiaalisuutta, tukea, tietoa, yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä sosiaalisen identiteetin (Wellman 2001, 228). Ihmisen paikka yhteisön verkostossa puolestaan vaikuttaa siihen millaisiin resursseihin hänellä on mahdollisuus. Wellman näkee teknisen verkoston, kuten Internetin nimenomaan sosiaalisten yhteyksien rakentajana. Yhteisöjen kanssakäymisen muuttumista hän kuvaa paikkaan sidotun vuorovaikutuksen (place-to-place) kehittymisenä enemmän henkilökohtaiseen (person-to-person) ja roolien väliseen (role-to-role) vuorovaikutukseen. (Wellman 2001) Uusyhteisöllisyys on siis entistä henkilökohtaisempaa ja usein paikasta riippumatonta.

Yhteisöjen tutkija Howard Rheingold käsittelee yhteisöjä erityisesti virtuaalisessa ulottuvuudessa, ns. kolmannessa paikassa ja elektronisella torilla, jossa virtuaaliset heimot jakavat kokemuksiaan, tunteitaan ja tietojaan. Rheingoldille virtuaalinen yhteisö näyttäytyy humanin kansalaistoiminnan tilana niin kauan kunnes ”politiikan ja talouden isot pojat valtaavat sen, sensuroivat sen ja myyvät sen sitten meille takaisin” (Rheingold 1998, 4). Tämä vaikuttaa ainakin osin jo tapahtuneen. Yhteisöllisyyttä myydään yhä aktiivisemmin mobiilivälineiden, pelien, ohjelmistojen ja erilaisten palvelujen muodossa.

Vaikka Rheingold puhuu erityisesti virtuaalisesta yhteisöllisyydestä ja mobiilien laitteiden kokoamasta yhteisöllisyydestä, hänen havaintonsa pätevät myös trendeihin, joita tapahtuu paikallisissakin yhteisöissä. Yhteistyötä ja kommunikaatiota parantaakseen paikalliset yhteisöt ottavat käyttöönsä esim. verkkojulkaisemisen välineitä ja yhteisöllisyys muuttuu avoimemmaksi, joustavammaksi ja saa myös paikasta riippumattomia piirteitä, kuten vaikkapa kuvien lähettäminen ulkomailta matkapuhelimella naapurustolle tai entisen kaupunginosan asukkaan liittyminen asukasverkkoon toiselta asuinalueelta. Onkin

mielenkiintoista, miten paikallisuus saa näin uusia laajempia ulottuvuuksia, mutta säilyttää samalla paikallisuuden yhdistävänä tekijänä.

Paikallisuutta voi verrata muihin yhteisöllisyyttä synnyttäviin tekijöihin, kuten yhteisiin intresseihin, mutta samalla paikallisuus sisältää voimavaroja, kuten turvallisuuteen, identiteettiin ja muutoksen aikaansaamiseen liittyviä mahdollisuuksia, joita useimmat virtuaalisen yhteisöllisyyden muodot eivät tarjoa. Paikallisen yhteisöllisyyden on todettu vaikuttavan niin aineelliseen menestymiseen kuin esim. asukkaiden terveyteen (Sassi 2003; Sampson 2003, 205) Paikallisuus ei siis ole korvattavissa virtuaalisella yhteisöllisyydellä. Paikallista yhteisöllisyyttä ei yleensä myöskään onnistuta siirtämään verkkoon (esim. Mäenpää 2003, 102), vaan teknologia ja verkko on tuotava yhteisölle sen toiminnan tueksi. Yhteisö voidaan nähdä tällöin myös hybridinä, jolloin interaktiota tapahtuu vaihtelevassa määrin sekä verkossa (online) että kasvokkain (offline) (Cheng & Ngok 2003, 224). Samalla on tyypillistä, että ihmiset liittyvät intressiensä ja asuinpaikkansa mukaan moniin yhteisöihin samanaikaisesti. Usein urbaani ympäristö ja elämäntapa kannustavat paikkaan kiinnittymättömyyttä ja liittymistä yksilön intressien mukaisiin hajautuviin ryhmiin (Sassi 2003, 35)

Jäsenyys uusiyhteisöissä on mukaan ottavaa ja mahdollisuuksia tarjoavaa, monijäsenisyys useissa yhteisöissä päästää osaksi vieläkin laajempia verkkoja. Jos yhteisön jäsenyyteen kuuluu ilmaisemisen mahdollisuus, ihminen voi saada näkemyksensä kuuluville laajemmissa sosiaalisissa verkostoissa kuin koskaan aikaisemmin. Internet ja mobiili viestintäteknologia tukevat tätä erinomaisesti kansalaisviestinnän, itseilmaisun ja monisuuntaisen julkaisemisen välineinä.

Seuraavissa luvuissa tarkastelen lähemmin kansalaisia ja yhteisöjä julkaisijoina tietoyhteiskunnassa. Syntykö uuden viestintäteknologian käytön kautta uutta aktiivisempaa ja vaikuttavampaa kansalaisuutta? Nouseeko kansalaisten journalismista valtamedioille kilpailevia uutislähteitä? Tuleeko meistä vaihtoehtoisten näkemysten esilletulon myötä kriittisempiä suhteissa valtamedioihin sekä meille toisista kulttuureista ja ihmisistä tarjottuun, usein yksipuoliseen todellisuuteen? Vai onko julkaisuteknologian käyttö vain uusi elitistinen trendi, jota kaupallisuus lopulta ohjailee?

3.3.2 Kansalaisten tuottama julkisuus ja digiajan sovellukset

Kansalaisten julkaiseminen ei ole mikään uusi keksintö. 1800-luvulla lennätin oli vallankumouksellinen väline yksityisten ihmisten uutisten ja tarinoiden julkaisemisessa, ja jo sitä ennen levisivät kansalaisaktivistien poliittiset pamfletit kritisoiden vallanpitäjiä ja antaen aiheita kansalaiskeskusteluun. Ensimmäiset sanomalehdet edustivat selvästi taustajoukkojensa näkemyksiä eivätkä pyrkineetkään objektiivisuuteen. Näin julkaisutoiminta oli avointa monenlaisille yrittäjille ja kansalaisaktiiveille. (Standage 1999; Gillmor 2004)

Asetelma muuttui viime vuosisadalla, kun journalismi alkoi saada liiketoiminnan piirteitä. Pienet julkaisijat eivät enää menestyneet markkinatalouden kilpailussa, ja media alkoi keskittyä yhä harvempien ja suurempien yhtiöiden hallintaan. Kansalaisten osaksi tuli median kuluttaminen, mikä oli yksisuuntaista ja vaihtoehdotonta. Koska ihmisillä oli yleensä varaa vain esim. yhden sanomalehden tilaamiseen, näkökulma yhteiskunnallisiin asioihin kaventui vain tämän julkaisijan esittämään. Journalistien piirissä saatettiin puhua objektiivisuuden tavoitteesta, mutta toimittajien näkökulmien lisäksi julkaisupolitiikkaa määräisivät ennen kaikkea median omistajat ja sitä kautta taloudelliset tavoitteet. Tämä medioiden muuttuminen yksipuolisesti voittoa tavoitteleviksi suuriksi liikelaitoksiksi (esim. Yhdysvalloissa) vaikutti siis sekä yksipuolistaen mediasisältöjä myyntiarvon ehdoilla että vähentäen vaihtoehtojen näkemysten julkaisumahdollisuuksia. (Gillmor 2004, 2-7; Heller 2001, 183-217) Tätä voidaan kutsua kapean joukkoviestinnän ajaksi (the era of limited mass media), mikä kuvaa julkisuuden tuottamisen olevan harvojen hallussa (Heller 2001, 183).

Paikallisissa yhteisöissä vaihtoehtoinen julkisuus saattoi elää pienimuotoisesti paikallislehtien, radion ja kaapelitelevisiion avulla. Esimerkiksi radiolla on ollut merkittävä rooli yhteisöjen viestinnässä niin länsimaissa kuin kehitysmaiden paikallisten yhteisöjen julkaisuvälineenä edustaen usein myös vähemmistöjen näkemyksiä. (Jankowski 2002)

Vaikka median monikanavainen aikakausi toi uusia viestintävälineitä ja julkaisukanavia, kansalaiset jäivät pääosin kuluttajan rooleihinsa suhteessa valtamedian luomaan julkaisuuteen. Sen sijaan mediatuotanto fragmentoitui, erikoistui ja personoitui enemmän kunkin kuluttajan intresseihin sopivaksi. (Heller 2001, 184–193) Myös viihteellinen funktio pysyi vahvana, koska sillä myytiin parhaiten. Nykyisin voidaan nähdä viihteellisyyden ulottuvan yhä

enemmän koko mediatarjontaan, myös uutisten valintaan. Kansalaisten kriittiset näkemykset eivät juuri näy julkisuudessa, ellei niihin liity sensaation omaista elementtiä.

Uusien interaktiivisten viestintävälineiden kybermedian aikakausi (Heller 2001, 193) on tuonut runsaasti valtajulkisuudelle vaihtoehtoista kansalaisten luomaa julkisuutta, tosin valtajulkisuuteen verrattuna nämä uudet julkisuustilat (public spheres) ovat vielä harvojen käytettävissä. Osa tutkijoista haluaa nähdä aikakautemme rajoittamattoman julkisuustilan aikana, jossa kuka tahansa voi ryhtyä julkaisijaksi. Toiset taas uskovat vain pienen eliitin pystyvän julkaisutoimintaan uusien välineiden avulla valtaväestön jäädessä yhä enemmän kaupallistuneen median kuluttajan rooliin (Heller 2001; Castells 2001). Kansalaisten luoma julkisuus uusilla viestintävälineillä on kuitenkin kasvussa ja sen luoma julkisuus on toisenlaista kuin valtajulkisuus eikä varsinaisesti kilpaile samassa sarjassa.

Kansalaisten uusilla viestintävälineillä luomat julkisuustilat ovat leimallisesti 1) interaktiivisempia kuin aiempien aikakausien mediajulkisuus. Julkisuustila on usein 2) yhteisöllinen keskustelufoorumi tai se ainakin kannustaa muita osallistumaan vuorovaikutukseen. Tyypillistä ovat hetkelliset yhteisöllisyyden muodot, joita syntyy jonkin asian tai intressin ympärille. Kansalaisten luoma julkisuus on yleensä myös 3) horisontaalista, eli keskustelu tapahtuu vertaisverkoston hengessä välttämättä hierarkkisia asetelmia ihmisten välillä. Tätä avointa ja vapaata kehityssuuntaa ehkäisevät digitaalinen eriarvoisuus sekä viestintämuotojen kaupallistaminen esim. luomalla liiketoiminnallista hyötyä tuottavia yhteisöformaatteja, jotka ovat luonteeltaan suljettuja ja maksullisia.

Internetin ensimmäisiä läpimurto-sovelluksia julkaisutoiminnan kannalta olivat uutisryhmät (newsgroups) ja postituslistat, jotka muodostivat sekä moderoituja että vapaita keskusteluryhmiä eri aihepiirien ympärille. Sittemmin 90-luvun alussa käänteen tekevä uudistus oli Internetin www-pohjainen selain sekä html-koodi, jolla kuka tahansa koodausta opetellut saattoi luoda hypertekstisivustoja. Tuolloin erityisesti nuorten keskuudessa oli trendikästä luoda omat kotisivut ja irkkailla reaaliaikaisilla keskustelukanavilla (Internet Relay Chat). Samalla syntyi ensimmäisiä virtuaalisia yhteisöjä ja esimerkiksi monen käyttäjän MUD – peliyhteisöjä (Multi-User-Dimension). Vapaan lähdekoodin ohjelmistojen kehittäminen, kuten Linux- käyttöjärjestelmä, olivat myös merkittäviä kansalaisten osallistumisen kannalta.

2000-luvun alussa syntyi mm. vapaaseen muokattavuuteen perustuva Wikipedia eli Internetin vapaasti editoitava tietosanakirja, joka on kasvanut erityisesti englanninkielisenä merkittäväksi kansalaisten toimittamaksi julkaisuksi (www.wikipedia.org). Wikipedia on kuitenkin luonteeltaan informatiivinen eikä niinkään keskustelevalta tai mielipiteitä ilmaisevalta, joten sitä ei voida pitää varsinaisena kansalaisnäkemysten julkaisukanavana. Se ei myöskään kannusta luovaan itseilmaisuuksiin, vaan sitä hallinnoiva organisaatio (The Wikimedia Foundation) toivoo osallistujien pyrkivän mahdollisimman neutraaliin informatiiviseen sisällöntuotantoon tietosanakirjan hengessä.

Web Logit sen sijaan ovat tulleet muutamassa vuodessa kansalaisten itseilmaisun välineeksi melkoisella ryminällä (arviolta n. 15 miljoonaa blogia toukokuussa 2005) ja kasvu näyttää jatkuvan (www.pewinternet.org). Web Logit eli Blogit toimivat päiväkirjamaisina kronologisesti etenevinä verkkosivustoina, joita päivittää yksi tai useampi henkilö yleensä hyvin vapaamuotoiseen tyyliin. Yksinkertaisimmillaan blogi toimii henkilökohtaisena päiväkirjana, jota on helppo päivittää omaksi ja lähipiiriin iloksi. Blogit voivat toimia myös yhteisöjen julkaisualustana, oppimisympäristönä tai innovaatioiden kehittävävälineenä.

Bloggauksesta on syntynyt myös mielenkiintoista vaihtoehtoista journalismia, joka esimerkiksi Yhdysvalloissa saa jo melkoisesti huomiota osakseen valtajulkisuuteen kriittisesti suhtautuvana ja usein hyvinkin poliittisesti arkaluonteisia kannanottoja ilmaisevana foorumina. Esimerkiksi Joshua Marshallin TalkingPointsMemo.com (www.talkingpointsmemo.com) ja Dan Gillmorin blogit (bayosphere.com) edustavat vaihtoehtoista ja uutisvirtaa kommentoivaa journalismia. Blogin takana voi olla toimittaja tai kolumnisti, jolloin sivusto tarjoaa uuden mahdollisuuden keskusteluun myös yleisön kanssa, mutta tekijä voi olla kuka tahansa aktiivinen yhteiskunnallisia asioita seuraava kansalainen tai ryhmä kansalaisia. Blogit ovat myös tulossa osaksi yritysten pr-toimintaa. Keskusteluihin osallistuva yritys tai organisaatio osoittaa avoimuutta ja halua kuunnella asiakkaita, mikä on osa kehittyvää yrityskulttuuria. Yritykset avaavat myös omia weblogeja asiakaspalautteen saamiseksi. Tämä voisi olla askel kohti osallistuvaa tuotekehitystä, jossa asiakkaat ovat mukana suunnittelussa ja arvioinnissa.

Informaatio – ja viestintävälineiden kehitys näyttäisi suuntautuvan mobiiliin teknologiaan, joka on samanaikaisesti yhä tehokkaampaa ja huomaamattomammin arkeen sulautuvaa, kuten pienet kämmentietokoneet, kolmannen sukupolven matkapuhelimet ja pukeutumisen osaksi

suunnitellut viestintälaitteet. Esimerkiksi japanilaisten keitait, paikalliset ”kännykät” ovat jo pitkään sisältäneet i-mode – palvelun eli Internetin (Rheingold 2002, 1-28), kun eurooppalaisten wap – selain on jäänyt vähemmälle suosiolle. Internetin ja mobiiliteknologian, kuten matkapuhelimen yhdistyminen oletettavasti tulee muuttamaan viestintäkulttuuriamme ja toimintatapojamme vielä merkittävästi.

Mobiiliviestintä, kuten sms -tekstailu, blogit ja wikit tuottavat täysin uudenlaista viestintäkulttuuria ja julkisuutta verrattuna aiempaan kansalaisten julkaisutoimintaan. Avoin ja vapaa julkaisutoiminta mahdollistaa monenlaista yritteliäisyyttä ja ilmaisunvapautta. Voidaan pohtia millaista julkisuutta ja sisältöä näin tuotetaan. Onko mielekästä kutsua kaikkea uusien viestintävälineiden avulla vapaasti tuotettua sisällöksi? Ja onko tämän sisällön jakaminen esimerkiksi eri kulttuurien rajojen yli aina tarpeellista?

Digitaalisen sisällöntuotannon suhde kulttuuriin on merkittävä kysymys, johon ei tässä yhteydessä ole mahdollisuutta paneutua syvällisemmin. Tämän tutkimuksen valossa voidaan kuitenkin esittää, että kulttuuristen yhteisöjen olisi itse päästävä hallitsemaan omaa sisällöntuotantoaan. On varottava länsimaisen ajattelutavan ja arvojen yleistämistä kaikille sopivaksi. Esimerkiksi vapaan ja rajoittamattoman julkaisemisen ihanne ei sovellu kulttuureihin, joissa perinnetieto ja rituaalit ovat vain oman yhteisön omaisuutta (Kupiainen 2004, 23). Internetin digitaalinen kolonialismi voi vaarantaa esimerkiksi pienten kieliryhmien tulevaisuuden ja marginaalisten kulttuurien jatkuvuuden. Toisaalta Internetin ja uusien viestintävälineiden soveltaminen kulttuuriyhteisön ehdoilla mahdollistaa näiden vähemmistöjen asioiden käsittelemisen totuudenmukaisemmin kuin valtamediassa, joka tarkastelee niitä usein yksipuolisesti, negatiivisesti tai ei lainkaan.

3.3.3 Jokainen voi olla journalisti

Eteläkorealainen OhMyNews (www.ohmynews.com) on mittava kansalaislähtöinen journalistinen verkkojulkaisu, jonka sisällöistä suurin osa on peräisin kansalaisilta (20.5.05 mukana oli 38 000 korealaista ja 600 kansainvälistä kansalaisreportteria). Maassa, jossa toimittajan positio on kunnioitettu ja perinteisesti akreditoitu, OhMyNewsin periaate ”jokainen kansalainen voi olla reportteri” uudisti räväkästi koko journalistisen konseptin. OhMyNewsilla riittää myös lukijoita niin Koreassa kuin kansainvälisesti. ”Jopa

taksinkuljettajat, jotka eivät juuri lue lehtiä, tuntevat OhMyNewsin” (Gillmor 2004, 126). On mielenkiintoista seurata syntykö vastaavia konsepteja enemmänkin. Suomessa hieman samantyyppinen yritys, Vaikuttava Tietotoimisto, joutui lopettamaan resurssipulan vuoksi (www.vaikuttava.net).

Kansalaisjournalismi (civic journalism, public journalism) viittaa suuntaukseen, jota johtivat journalismin ammattilaiset, tutkijat sekä kansalaisryhmät, jotka halusivat uudistaa perinteistä uutisointia. Nimitystä alettiin käyttää 1980-luvun lopulla, jolloin tutkijat määrittivät kansalaisjournalismin professionaalisten normien uudistamiseksi, joka pyrkii saamaan kansalaiset esiin ja vaikutusvaltaisiksi yhteiskunnan jäseniksi (Gillmor 2004; Jankowski 2002).

Kansalaisten journalismi, ns. kansanjournalismi (citizen journalism, public’s journalism) puolestaan edustaa kansalaisten tai yhteisöjen itse tuottamaa epäprofessionaalista julkaisuutoimintaa. Paikallinen yhteisö, kuten kylä, kaupunginosa tai lähiö, on usein kansalaislähtöisen journalismin voimavara ja todennäköisin toiminnallinen yksikkö, josta aktiivisuus lähtee liikkeelle. Julkaisutoiminta liittyy usein yhteisölliseen kehittämiseen, mikä tapahtuu sekä yhteisen liikkeelle lähtemisen kautta että näkemysten julkittuomisen avulla. Yhteisölähtöinen journalismi pyrkii usein myös ongelmien ratkaisemiseen eikä ainoastaan niiden esittämiseen (Schuler 1999, 222).

Yhteisöjen journalismi eroaa joukkoviestinnästä paitsi ”monelta monelle” –tyyppisenä viestintänä, myös viestinnän osapuolten roolien luonteen suhteen. Yhteisöjen viestinnässä sekä viestien lähettäjä että vastaanottaja kuuluvat samaan yhteisöön; viestintä on siis enemmänkin asioiden ja näkemysten keskinäistä jakamista (sharing) kuin joukkoviestinnän edustamaa ylhäältä alas levittämistä (distribute). Yhteisöjen viestintä on luonteeltaan osallistuvampaa, eli avoimempi interaktiiviselle vuorovaikutukselle kuin yksisuuntainen joukkoviestintä (Hollander ym. 2002).

Yhteisön media (community media) edustaa kansalaisten journalismia, jossa julkaisuvälineenä voi olla paikallinen lehti, radio, televisio, Internet tai mobiilit laitteet. Esimerkiksi paikallisradiot ovat toimineet yhteisöjen julkaisukanavana jo pitkään ennen kuin puhuttiin varsinaisesta kansalaisten journalismista. Usein näitä nimitetään myös vaihtoehtoiseksi journalismiksi, joka tuo julki erilaisten vähemmistöryhmien näkemyksiä.

(Schuler 1999; Jankowski 2002) Yhteisön mediaa voi luonnehtia muutamien ominaisuuksien kautta (Jankowski 2002, 7-8):

- 1) tavoitteet: julkaista yhteisön jäsenten kannalta relevanttia tietoa, osallistaa yhteisön jäsenet mukaan viestintään ja voimistaa yhteisöä poliittisena vaikuttajana.
- 2) omistajuus ja kontrolli: yleensä yhteisön jäsenet ja organisaatiot
- 3) sisältö: paikallisesti orientoitunutta ja tuotettua
- 4) mediatuotanto: ei-professionaalista ja vapaaehtoista
- 5) jakaminen: jokin julkaisuväline, kuten painotuote, radio, televisio tai Internet-verkko
- 6) yleisö: useimmiten melko suppea maantieteellisesti määriteltävä alue kuten kaupunginosa
- 7) rahoitus: yleensä ei-kaupallista, julkisesti tuettua tai sponsoroitua

Erityisesti uusien viestintävälineiden käyttöön sovellettuna voisi yhteisön median luonnehdintaan lisätä vuorovaikutteisuuden, keskusteleavuuden sekä paikasta ja ajasta riippumattoman osallistumisen. Yhteisöllisen verkkomedian tavoitteisiin voidaan lukea: informaation tuottaminen ja jakelu, kasvatus sekä ihmisten saaminen liikkeelle (Kurki 2000,144) Sen avulla jaettu informaatio on tarpeen ihmisten toimimiselle aktiivisina, vastuullisina ja tiedostavina kansalaisina ja kompetenssille muuttaa ympäristöään. Kasvatuksellinen tehtävä liittyy vastuun ottamisen kykyyn omasta elämästään. Oppiessaan teknologian käyttämistä, toimitustyöhön liittyviä tehtäviä sekä ilmaistessaan itseään artikkeleiden kirjoittamisen kautta, ihmiset jäsentävät ajatuksiaan ja muodostavat mielipiteitään. Liikkeelle saaminen merkitsee niin mielipiteiden ilmaisua kuin tavoitteiden ja muutosten eteen työskentelemistä. (Kurki 2000) Yhteisössä yhdessä työskenteleminen saa aikaan joukkovoimaa: ryhmä saa aikaan muutoksia yksilöä helpommin ja tukee toinen toistensa pyrkimyksiä. Liikkeelle saattaminen, oppiminen ja informaatioresurssien jakaminen ovat keskeisiä osallistavan voimistumisen kannalta. Kun näihin lisätään kansanjournalismissa toteutuva itseilmaisun funktio, tavoitteet palvelevat hyvin ihmisten aktivoitumista toimiviksi subjekteiksi tietoyhteiskunnassa.

Samalla kun viestintä – ja julkaisuteknologia tulee entistä helppokäyttöisemmäksi, kansalaisten omien julkaisuforumien syntyminen mahdollistuu yhä useammalle (esim. blogit). Kasvava suuntaus ruohonjuuritason tuottamaan julkisuuteen asettaa uusia haasteita myös julkishallinnolle, liiketoiminnalle ja perinteiselle journalismille, joiden toiminta saa osakseen entistä julkisempia kriittisiä kannanottoja ja tulee väistämättä läpinäkyvämmäksi.

Dan Gillmor, San Jose Mercury Newsin entinen toimittaja jätti työnsä ja isännöi teknologia-aiheista blogia San Franciscon alueella (bayosphere.com). Gillmor ei usko monoliittisen valtamedian kykyyn yksinään tuottaa kattavaa uutissisältöä. Koska yleisö tietää aina enemmän kuin yksittäinen toimittaja, kansalaisia tarvitaan täydentämään syvällisempää uutisointia. Gillmor puhuu avoimesta journalismista ja avoimesta politiikasta (open source journalism, open source politics), joilla hän tarkoittaa horisontaalisen yhteistoiminnan ja läpinäkyvyyden vaatimusta niin journalistisissa kuin poliittisissa käytännöissä. (Gillmor 2004, 100–113) Kansalaisten journalismi lisääkin väistämättä julkisuuden läpinäkyvyyttä ja avoimuutta julkaisuvälineiden ja kanavien lisääntyessä. Kun jokaisesta kansalaisesta tulee julkisuutta luova reportteri, on vaikea kuvitella minkään pysyvän pimennossa julkisuudelta ja kritiikiltä. Julkisuuden voisi ajatella rakentuvan näin wikipedian tapaan, lisäten ja korjaillen kunkin osallistujan näkökulman mukaan.

Pulaa ei olekaan enää kanavista vaan relevanteista sisällöistä (Schiller 1996). Tällöin yleisö joutuu entistä vaativampien valintojen eteen esim. suhteessa uutislähteiden luotettavuuteen. Erityisesti uusien medioiden käyttäjä on usein itse vastuussa niin kuluttajana kuin tuottajana. Vaativuudesta huolimatta suuntausta voi pitää sikäli toivottavana, että julkisuus voi näin rakentua kulloisessakin kulttuurisessa ja henkilökohtaisessa kontekstissa, jolloin siihen sisältyy sen kulttuuriympäristön todellisuus. Yhteisöjen luoma julkisuus monipuolistaa mediajulkisuutta antaen siihen vaihtoehtoisia ja autenttisia perspektiivejä.

Tarkastelen paikallisten yhteisöjen journalistisia verkkojulkaisuja lähemmin voimistumisen prosessin valossa luvuissa 4.2.1- 4.2.3, joissa käsitelen esimerkkeinä tamperelaista Mansetori – konseptia ja siihen kuuluvaa romaninuorten verkkojulkaisua sekä brasilialaisten lähiöiden verkkojulkaisua. Sitä ennen kuvailen digitaalista voimistumista ja kehitän voimistumista havainnollistavan spiraalimallin yhteisöllisten hankkeiden analysoinnin välineeksi.

3.4 Yhteenveto: Voimistuminen ja uudet viestintävälineet

Edellä olen esittänyt, miten uutta viestintä – ja informaatioteknologiaa voidaan soveltaa yhteisöjen ja kansalaisten voimistamiseen osallistuvammiksi tietoyhteiskunnan toimijoiksi. Tämä digitaalinen voimistuminen merkitsee ihmisten mahdollistavaa oppimista ja

kehittymistä kriittisiksi subjekteiksi vastaanottavan roolin sijaan. Voimistumista voi tapahtua erilaisin välinein, vaikka tässä työssä olen keskittynyt erityisesti uuden viestintäteknologian soveltamiseen.

Edellisissä luvuissa olen ensinnä kuvannut voimistumista oppimisen ja vuorovaikutuksen prosessina, jota voidaan analysoida niin psykologisena kuin toiminnallisenakin tapahtumana (3.1). Psykologisessa mielessä voimistuminen on sisäinen, vuorovaikutteinen ja käyttäytymiseen liittyvä prosessi; toiminnallisesti siinä voidaan nähdä kykenevyyteen, asioiden hallintaan ja osallistumiseen liittyviä elementtejä. Voimistumista voidaan tukea yhteisölähtöisillä toimintatavoilla ja voimistavalla pedagogiikalla, kuten sosiokulttuurisen innostamisen keinoin.

Koska voimistuminen näyttäisi edistävän hyvin tietoyhteiskunnan osallistuvammaksi kansalaiseksi kehittymistä, tarkastelin seuraavaksi voimistumista tästä perspektiivistä eli soveltaen tietoyhteiskunnan uusia viestintävälineitä voimistumiskehitykseen. Aluksi erittelin digitaalisen voimistumisen muotoja eli miten teknologia nykyisellään palvelee eriarvoisuuksien silloittajana, kansalaisten osallistumisen lisääjänä, vuorovaikutteisena ja yhteisöllisenä julkaisuvälineenä (3.2). Seuraavaksi tarkensin näkökulman erityisesti uusin viestintävälinein julkaiseviin yhteisöihin, koska nämä edustavat hyvin niitä osallistavia käytäntöjä, joilla voidaan lisätä subjekteina toimimisen mahdollisuuksia (3.3). Verkossa julkaisevat yhteisöt edustavat uudenlaista yhteisöllisyyttä ja niiden toiminnalle ovat tyypillisiä: interaktiivisuus, horisontaalisuus ja monisuuntainen julkaiseminen. Tämän tyyppisen avoimen ja vapaan kehityssuunnan esimerkkejä ovat wikipedia, web logit ja yhteisöjen verkkojulkaisut.

Tarkastelen seuraavassa muutamia yhteisöjen verkkojulkaisuja voimistumisen prosessin näkökulmasta. Analysointia varten kehittelen ensin digitaalista voimistumista kuvaavan mallin, joka toimii apuna yhteisöllisiä hankkeita tarkasteltaessa.

4 VERKOSSA JULKAISEVAT YHTEISÖT DIGITAALISEN VOIMISTUMISEN SPIRAALISSA

4.1 Digitaalisen voimistumisen spiraali

Edellä kuvasin, miten uutta informaatio – ja viestintäteknologiaa voidaan soveltaa edistämään demokraattisempaa tietoyhteiskuntakehitystä ja kansalaisten osallistuvampaa roolia yhteiskunnassa. Kutsun tätä ihmisiä voimistavaksi eli mahdollistavaksi kehitykseksi, jota voi tapahtua eri osa-alueilla, kuten osallistumiskäytännöissä, vuorovaikutuksessa ja yhteisöjen kehittämisessä. ICT:a voidaan soveltaa voimistumisprosessin tukemisessa tai sen käynnistämässä. Teknologian avulla lisätään kompetenssia nimenomaan tietoyhteiskunnassa kykenevänä toimimiseksi.

Tässä luvussa tarkoitukseni on yhdistää voimistumisen osallistavat mahdollisuudet (luku 3.1.) ICT:n soveltamiseen tietoyhteiskunnan kontekstissa, jolloin saamme käytännön työvälineitä osallisen kansalaisuuden kehittämiseen, eriarvoisuuden vähentämiseen sekä voimistumista mittaavan mallin, jota voidaan käyttää yhteisöllisten ICT – hankkeiden analysoimiseen. Digitaalisen voimistumisen spiraalimallissa tiivistyvät tähänastisesta pohdinnasta seuraavat tarpeet ja päämäärät, joiden kärjessä on edistää subjektina toimivaa kompetenttia kansalaisuutta. Digitaalisen voimistumisen spiraali voi siis käytännössä toimia osallisena toimimisen edistäjänä esimerkiksi yhteisöissä. Lisäksi spiraalin läpi voi tarkastella jo toteutettujen yhteisöllisten hankkeiden onnistumista, mihin ei ennestään juuri ole välineitä. Spiraalimallilla voidaan kuvata prosessin etenemistä ja siihen vaikuttavia tekijöitä, mikä jää usein määrällisiä tuloksia mitattaessa pinnalliseksi.

Digitaalinen voimistuminen on mahdollistava prosessi, joka etenee spiraalimaisesti edellytyksistä tieto - ja taitomuutosten kautta seurauksiin, jotka voivat olla merkittäviä yhteisöille ja yksilöille. Digitaalisen voimistumisen spiraali voi yhdistää digitaalisen sillan tavoin verkostoyhteiskunnan ulkopuolella olevia paremmin mukaan vuorovaikutuksen ja hyvinvoinnin verkostoihin, ja staattisesta digitaalisesta sillasta poiketen voimistumisen spiraali sisältää dynaamisemman merkityksen. Digitaalisen voimistumisen spiraali on muuttuva ja jatkuvaa kehitystä vaativa, kuten ympäröivä yhteiskuntakin.

Kuvaan seuraavassa aluksi digitaalisen voimistumisen prosessin käynnistymisen edellytyksiä (4.1.1) ja prosessin aikana tapahtuvia osamuutoksia (4.1.2). Havainnollistan prosessin spiraalimallina (4.1.3) ja ehdotan mallin soveltamistapoja käytäntöön (4.1.4).

4.1.1 Digitaalisen voimistumisen prosessin edellytykset

Määrittelen digitaalisen voimistumisen edellytykset kahdelta suunnalta: tietoyhteiskunnassa tarvittavien valmiuksien näkökulmasta ja yleisten voimistumisen edellytysten näkökulmasta. Käsittelin tietoyhteiskuntavalmiuksia aiemmin luvussa 2.2, jolloin jaottelin valmiudet asenteellisiin, tietoteknisiin, taidollisiin sekä osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyviksi valmiuksiksi.

Voimistumisen prosessi puolestaan edellyttää käynnistyäkseen riittävää tietoisuutta sekä motivaatiota, jotka ovat voimistumisen psykologisia edellytyksiä. Tietoisuus on sekä sisäisen kasvun asia että sosiaalis-yhteiskunnalliseen elämään liittyvä asia. Tietoinen ihminen kokee itsensä kykenevänä subjektina, ymmärtää asemansa suhteessa ympäristöön ja voi asettaa itselleen tietoisia päämääriä. Motivaatio kuvaa sitä suuntaa mihin pyritään ja sitä emotionaalista tilaa, jonka toiminta edellyttää (kts.3.1).

Marja-Liisa Viherän kansalaisen viestintävalmiuskehikkoa on monesti käytetty kuvaamaan digitaaliseen tasapainoon pyrkimistä ja digitaalisen sillan rakennuspalikoita. Viherä jaottelee viestintävalmiudet kolmeksi osatekijäksi: verkkoon pääsy, osaaminen ja motivaatio (Viherä 2002, 108). Viestintäkehikon osatekijät ovat yhteen sidottuja eli minkä tahansa tekijän puuttuminen on este tietoyhteiskuntaan tasavertaisesti osallistumiselle. Tekniset laitteet ovat tarpeettomia ilman relevanttia osaamista, eikä taidoista ja halusta ole hyötyä ilman teknologiaa. Kehikko on kuitenkin hieman staattinen ja vastaanottavaan käyttöön keskittyvä.

Digitaalisen voimistumisen tapauksessa painotan enemmän viestintävalmiuksien kehittämisen prosessia enkä olennaisten palikoiden hankkimista eriarvoisuuden ratkaisukeinona. Digitaalinen voimistuminen ei merkitse suoraviivaista seurausta verkkoon pääsystä, osaamisesta ja motivaatiosta, vaan monivaiheista tapahtumaa, jossa osatekijät vaikuttavat toinen toisiinsa monisuuntaisesti. Prosessin aikana on mahdollista saavuttaa parempia

viestintävalmiuksia ja muillakin tavoin lisätä yhteisön ja yksilöiden hyvinvointia (Mäkinen 2004).

Digitaalisen voimistumisen prosessin kannalta järjestelenkin viestintävalmiuskehikon hieman uudelleen lähtien aiemmin määrittelemistäni tietoyhteiskunnan valmiuksista lisäten kuvioon voimistumisen prosessin edellytykset. Näin digitaalisen voimistumisen edellytyksiksi voidaan lukea: tietoisuus, motivaatio, tietotekniikka, taidot sekä osallistuminen.

Tietoisuus viittaa ymmärrykseen siitä, mitä informaatioteknologia kuten Internet voi tarjota ja miten se voi olla hyödyksi omassa elämässä. Jos yksilö/yhteisö ei tiedä riittävästi näistä mahdollisuuksista tai ymmärtää ne väärin, hän/se ei todennäköisesti löydä syytä verkon käyttämiseen eikä motivoitu asiaan. Tietoisuus on tärkeä ja motivaation ohella usein teknistä pääsyä merkittävämpi tekijä Internetin käytöstä tai käyttämättömyydestä päätettäessä (Katz & Rice 2002, 67–81; The Pew Internet and American Life Project 2003). Tietoisuus ja motivaatio ovat psykologisia edellytyksiä kaikille voimistumisprosesseille (vrt. luku 3.1.4)

Motivaatio on olennainen elementti kaikenlaisessa kehityksessä ja oppimisessa. Se koetaan henkilökohtaisesti, mutta sosiaalinen ympäristö vaikuttaa siihen merkittävästi. Toiset ihmiset voivat kannustaa tai häiritä motivoitumista ja näin toimia muutoksen vauhdittajina tai jarruina. Sosiaalinen kannustus vaikuttaa motivoivasti erityisesti teknologian käyttöönottoaiheissa; sen jälkeen tärkeimmäksi käytön jatkamisen kriteeriksi usein nousee siitä koettu hyöty (Kaivonen 2002, 50).

Motivaatio on kulttuurisidonnainen, eli motivaatioon kuuluvat tekijät (päämäärät, emootiot, kykyuskomukset) ovat erilaisia eri kulttuurisissa konteksteissa (vrt. luku 3.1.4). Teknologia ja Internet mahdollisuuksineen voivat motivoida herkemmin länsimaisen kilpailutalouden jäseniä kuin toisenlaisen arvomaailman omaavia kulttuurisia yhteisöjä. Individualismia korostavassa kulttuurissa vuorovaikutus ja viestintä korostavat sanojan roolia sekä päämääriä. Viestintä on suoraa ja täsmällistä. Yhteisöllisessä kulttuurissa taas viestintä on epäsuorempaa, vastaanottajakeskeistä ja pyrkimyksenä on harmonia osapuolten kesken. (Munro 1997; Viherä 2002) Näin digitaalinen voimistuminen voi sisältää erilaisia päämääriä eri kulttuurisissa ympäristöissä suhteessa uuden teknologian soveltamiseen, viestintään ja kompetenssien lisäämiseen. Digitaalista voimistumista edesauttavassa toiminnassa kulttuurinäkökulma tarkoittaa yhteisön päämäärien ja arvojen kunnioittamista sekä niiden mukaisesti etenemistä.

Näin voimistumisen prosessi voi edetä eri tavoin eri konteksteissa (vrt. sosiokulttuurisen konstruktivismiin näkökulma luvussa 2.1.3).

Tietotekniikka on digitaalisen voimistumisen tekninen elementti, joka sisältää laitteistot (tietokoneet, verkkoyhteydet) ja ohjelmistot esimerkiksi Internetin käyttämiseksi. Koska tekniikka on hyvin eriarvoisesti jakautunutta, syntyy maantieteellisiä ja ihmisryhmiä koskettavia digitaalisia kuiluja. Suomessa Internetin käyttö on kansainvälistä huipputasoa, noin 70 % väestöstä pääsee verkkoon, kun maailman asukkaista vain noin 10 % voi käyttää Internetiä. Tekninen pääsy ei silti tarkoita, että verkkoa käytetään, jos muissa edellytyksissä on puutteita. (vrt. luku 2.2.2)

Viestintätekniikan valintaa ja käyttöönottoa selitetään esimerkiksi kolmen suuntauksen kautta: rationaalinen, sosiaalinen ja adaptiivinen. Rationaalinen suuntaus merkitsee näkökulmaa, jossa teknologiaa otetaan käyttöön rationaalisin kriteerein eli valitaan viestintätilanteeseen sopivin ja tehokkain väline. Kun sosiaalinen yhteisö arvoineen ja asenteineen vaikuttaa tekniikan valintaan ja käyttöönottoon, puhutaan sosiaalisen vaikutuksen teoriasta. Adaptiivinen suuntaus tarkastelee tekniikan käyttöä yhteisön kulttuurin tuotteena, jonka jälkeen tekniikan käyttö muokkaa ja uudistaa yhteisöä vastavuoroisesti. Näin tekniikka muuttaa yhteisöjä ja yhteisöt muokkaavat tekniikkaa itselleen sopivaksi. Uuden viestintäteknologian käyttöönottoa voi tutkia myös diffuusioteorian avulla, missä selvitetään miten tekniset innovaatiot leviävät käyttäjien keskuuteen ja miten ne omaksutaan. (Katz & Rice 2002; Kaivonen 2002, 41)

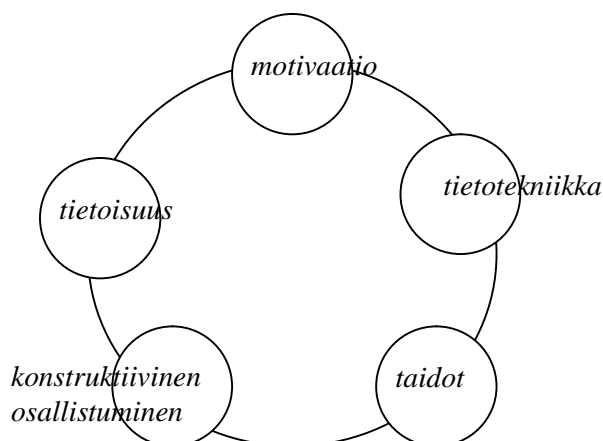
Taidot viittaavat sekä vastaanottoon että vuorovaikutukseen liittyviin taitoihin ja osaamiseen. Digitaalisen voimistumisen käynnistyminen edellyttää näitä molempia: kyvykkyyttä käyttää ja vastaanottaa sähköistä informaatiota sekä ns. kommunikatiivista kompetenssia, jolloin ihminen kykenee käyttämään eri viestimiä kriittisesti ja kommunikoimaan niillä. Pirkko Jääskeläisen tutkimuksen mukaan kommunikatiivinen kompetenssi liittyy muun muassa menestyksen mahdollisuuksiin työelämässä, ja tämän tyyppinen vuorovaikutteinen taito on tärkeä voimistumisen prosessissa yleisemminkin (Jääskeläinen 2000, 140). Ihminen on tällöin aktiivinen viestijä.

Taitojen ja osaamisen mittaaminen on vaikeaa ja usein päätelmiä kansalaisten verkkotaidoista tehdään haastatteluilla, joissa luotetaan vastaajien omaan arvioon taidoistaan, mikä ei

välttämättä ole täysin totuudenmukainen. Esimerkiksi yhteisöjen ICT - projekteissa usein huomataan, että verkkoviestinnän välineet ovat useimmille kansalaisille hyvin vaikeakäyttöisiä, ja osaamisen lisäämiseksi tarvitaan niin käyttäjälähtöistä koulutusta kuin entistä helppokäyttöisempiä sovelluksia (Mäkinen 2000). Lisäksi taitojen arvioinnissa selvitys kohdistuu usein vastaanottoon ja palveluiden käyttämiseen sekä määrällisiin seikkoihin, kuten käytön useuteen. Osaamisen määrittelemisessä, olisi hyödyllistä käyttää jonkinlaisia funktionaalisten valmiuksien mittareita, jotka sisältävät mekaanisen vastaanoton lisäksi taidon käyttää ICT: a aktiiviseen toimintaan ja päämäärien saavuttamiseen, mikä selvittäisi kansalaisten teknologiaosaamista hiukan syvällisemmin.

Digitaalisen voimistumisen prosessin kannalta lisään edellytyksiin viidennen elementin, *konstruktiivisen osallistumisen*, joka on olennaista aktiivisen toiminnan ja osallisuuden kannalta. Tämä tarkoittaa kykyä ja tilaisuutta osallistua verkkoviestintään vastavuoroisesti ja myös tietoa tuottaen. Kansalaiset eivät siis ainoastaan vastaanota ja kommunikoi, vaan voivat myös halutessaan tuottaa informaatio sisältöjä ja rekonstruoida kollektiivista tietoa. Näin syntyy uusia informaatiovirtoja, jotka tarjoavat usein vaihtoehtoisia näkökulmia.

Konstruktiivisen osallistumisen elementti sisältyy voimistumisen prosessiin parhaimmillaan koko ajan, eli esimerkiksi kansalaisten osallistumisena teknisten välineiden ja sovellusten kehittämiseen sekä yhteiskunnalliseen suunnitteluun. Nykyisessä teknologia –ja talousvetoisessa yhteiskunnassa tämä ei toteudu toistaiseksi.

KUVIO 5: Digitaalisen voimistumisen edellytykset

Digitaalisen voimistumisen edellytykset ovat prosessin käynnistäviä elementtejä, joista yhdenkin puuttuminen voi estää tai vaikeuttaa kehitystä. Jos esimerkiksi yhteisöllisessä ICT -kehityshankkeessa jätämme huomiotta tietoisuuden ja motivaation elementit painottaen lähinnä teknisiä ja taidollisia valmiuksia, yhteisö ei ehkä löydä syitä osallistumiselleen tai teknologian käytöstä luovutaan relevantin käyttötarkoituksen puuttuessa/jäädessä epäselväksi. Jos hankkeessa taas jätetään pois konstruktivisen osallistumisen elementti, yhteisö jää vastaanottavaan asemaan eikä todennäköisesti projektin jälkeenkään ota aktiivista roolia asioiden toteuttamisessa. Yhteisön kehittyminen on tällöin riippuvuussuhteessa ulkopuoliseen apuun, mikä ei edistä itsenäiseen toimintaan johtavaa voimistumista. Yhteisöllisten kehittämishankkeiden ja tietoyhteiskuntaohjelmien toimintasuunnitelma eivät johda toivottavaan kehitykseen, jos jokin puute edellytysten kentässä heijastuu esimerkiksi ihmisten osallistumisaktiivisuuden puutteena.

Kuvaillen seuraavassa niitä mahdollistavia muutoksia, joita digitaalisen voimistumisen prosessissa tapahtuu. Johdan muutokset edellytysten elementeistä sekä uuden informaatio- ja viestintäteknologian mahdollisuuksista osallistavassa ja kompetenssia lisäävässä käytössä. Kuvailemani muutokset eivät ole kaikenkattavia, mutta antavat käsityksen voimistavan prosessin mahdollisuuksista.

4.1.2 Muutokset prosessin aikana

Voimistumisen prosessissa yhteisöillä ja yksilöillä on mahdollisuus löytää ja kehittää omia voimavarojaan. Digitaalisen muutoksen tapahtumasarja on itsessään merkityksellinen ja palkitseva, joten se ei varsinaisesti pääty mihinkään toivottuun tilaan, vaan se kehittyy ja vaatii aina uusiutumista. Muutoksia siis tapahtuu matkan varrella jatkuvasti ja jokainen muutos lisää voimistumista/vahvistumista.

Voimistumisen edellytyksistä voidaan johtaa konkreettisia osamuutoksia, joita uudella viestintäteknologialla on mahdollista saada aikaan (vrt. yleiset voimistumisen muutokset luvussa 3.1.5). Ensinnäkin yksilö ja yhteisö voivat oppia teknisten laitteiden ja sovellusten käyttöä omiin tarpeisiinsa sopivalla tavalla, eli tapahtuu 1: teknisiä taitomuutoksia. Tämä edellyttää yleensä oppimista tukevia toimia, kuten ulkopuolista ohjausta, kursseja ja oppimateriaalia. Seuraavaksi voidaan havaita sosiaalisten ja osallistumisen verkostojen

kasvamista eli 2: vuorovaikutuksen verkostojen laajenemista. Tämä muutos sisältää usein alkuvaiheessa hakeutumista jo olemassa oleviin sosiaalisiin verkostoihin, mutta laajenee sekä vanhojen yhteyksien kautta että uusien virtuaalitalassa syntyvien yhteyksien kautta mittasuhteisiin, joita ilman teknologiaa olisi lähes mahdotonta luoda. Näin yksilö ja yhteisö voivat liittyä ja osallistua sosiaalisiin verkostoihin fyysisten rajojen, kuten etäisyyksien rajoittamatta. Konkreettisia muutoksia tapahtuu myös 3: tiedon saamisessa ja tuottamisessa. Yksilö ja yhteisö pääsevät teknisten verkostojen avulla osalliseksi entistä laajemmista tietoresursseista sekä konstruoimaan niitä. Lisäksi voimistumisprosessissa opitaan 4: uusia toimintatapoja, jolloin yksilö ja yhteisö voivat soveltaa teknologiaa uudella tavalla toimintansa tukena. Tämä muutos voi sisältää esimerkiksi uusia tapoja tiedottaa ja kommunikoida yhteisön keskuudessa tai uusia osallistumisen ja vaikuttamisen tapoja.

Ensimmäisen vaiheen voimistumista voi siis kuvata seuraavan tyyppisillä osamuutoksilla:

- 1: Tekniset taitomuutokset: yksilö/yhteisö oppii teknisten laitteiden ja sovellusten käyttöä
- 2: Vuorovaikutuksen verkostojen laajeneminen: sosiaaliset ja osallistumisen verkostot kasvavat
- 3: Tiedon saamisen ja tuottamisen muutokset: tietoresursseihin pääsy ja niiden konstruoiminen
- 4: Uusien toimintatapojen oppiminen: yksilö/yhteisö soveltaa teknologiaa toimintansa tukena

Näistä konkreettisista osamuutoksista voi seurata puolestaan yleisiin toimintavalmiuksiin liittyvää kehitystä, joka on eduksi yksilön ja yhteisön toiminnalle tietoyhteiskunnassa. Nämä muodostavat digitaalisen voimistumisen tapahtumasarjan seuraavan ”tason” muutoskierteen. Tällöin esimerkiksi teknisistä taitomuutoksista (1) voi seurata kompetenssimuutos ja usko omiin kykyihin (1.1). Sosiaalisten verkostojen laajenemisesta (2) voi seurata muutoksia osallistumisen mahdollisuuksissa (2.1). Tietoresurssien kasvusta (3) voidaan johtaa muutoksia valinnanmahdollisuuksissa ja vaikuttamisessa (3.1). Uusien toimintatapojen oppimisesta (4) voi seurata uusia mahdollisuuksia kontrolloida yksilöä tai yhteisöä koskettavia tilanteita (4.1), kuten paikalliseen vaikuttamiseen liittyviä asioita.

Toisen vaiheen voimistumista voi siis kuvata seuraavan tyyppisillä muutoksilla:

- 1.1: Muutos kykyuskomuksissa ja kompetenssissa: ihminen oivaltaa oppivansa ja kykenevänsä
- 2.1: Muutos osallistumisessa: ihminen vaikuttaa asioihin osallistumisen kautta
- 3.1: Muutos valinnanmahdollisuuksissa ja vaikuttamisessa: ihminen löytää lisää mahdollisuuksia
- 4.1: Muutos kontrollissa: ihminen kontrolloi tilanteita sen hetkessä kontekstissa

Näiden jälkeen voidaan vielä havaita hieman epäselvempiä, lähinnä psykologisilla luonnehdinnoilla selitettäviä muutoksia. Tämän voimistumisen kolmannen muutoskierteen ”tason” muutokset ovat etäämmällä konkreettisista muutoksista, joten niiden suora johtaminen digitaalisista edellytyksistä ja valmiuksista on kyseenalaista. Nämä muutokset ovat enemmänkin monen osatekijän summa, johon myös digitaaliset valmiudet voivat vaikuttaa. Voidaan kuitenkin ajatella, että esimerkiksi kompetenssimuutokset mahdollistavat (1.1) kehittymistä itseluottamuksessa (1.2); osallistumisen muutokset (2.1) kehitystä oman roolin tiedostamisessa (2.2); valinnanmahdollisuuksien muutokset (3.1) seurauksia vapauden tunteessa (3.2); ja kontrollin muutokset (4.1) muutoksia elämänhallinnassa (4.2).

Kolmannen vaiheen voimistumista voi siis kuvata seuraavan tyyppisillä muutoksilla:

- 1.2: Muutos itsetunnossa ja luottamuksessa: ihminen luottaa itseensä ja kykyihinsä
- 2.2: Muutos oman roolin ja ympäristön tiedostamisessa: ihminen näkee roolinsa kontekstissaan
- 3.2: Muutos vapaudessa: ihminen ajattelee, valitsee ja toimii vapaasti
- 4.2: Muutos elämänhallinnassa: ihminen tuntee hallitsevansa elämäänsä

Digitaalisen voimistumisen tasoja ei voida lukea toinen toisensa väistämättöminä seurauksina, eli tietokoneen käytön oppiminen ei välttämättä johda kohentuneeseen itsetuntoon. Muutosten tasot kuvaavat sitä mahdollista kehityssuuntaa, jota informaatioteknologian avulla voidaan tukea ja vahvistaa. Voimistumisen osaprosessit vaikuttavat toinen toisiinsa ja antavat vauhtia toisilleen. Näin tekniikan oppiminen tukee kompetenssin kasvua, mikä puolestaan voi vahvistaa itsetuntoa monien muiden tekijöiden ohella. Digitaalista voimistumisprosessia voidaan siis soveltaa tukemaan yksilön ja yhteisön yleistä voimistumista sekä hyvinvointia tietoyhteiskunnan osallisina toimijoina.

Voimistumisen prosessi kertoo myös, että informaatioteknologian oppiminen ei ole päämäärä sinänsä, vaan merkittävämpää on se mitä oppimisen prosessin kautta voidaan saavuttaa. Digitaalinen voimistuminen voi merkitä yhteisölle tai yksilölle sekä konkreettisia muutoksia, kuten parempia uravalmiuksia että psykologista pontevoitumista (learned hopefulness). Yhteisö voi esimerkiksi voimistua tehostuvan sosiaalisen tukiverkoston avulla, mikä on yksi mahdollinen digitaalisen voimistumisen saavutus.

Digitaalista voimistumista voi hyvin luonnehtia oppimisprosessiksi, jossa esimerkiksi yhteisö oppii uudenlaista vuorovaikutusta sekä keinoja vaikuttaa yhteisiin asioihin. Oppimista

tapahtuu niin tiedoissa, taidoissa, ajattelutavoissa kuin käytännöissä. Yhteisöllisessä kehitysprosessissa yhteisö ja yksilöt voimistuvat rinnakkain. Myöhemmin esittelemiäni yhteisöllisiä verkkojulkaisuhankkeita voidaan hyvin toteuttaa eräänlaisina innostamisprojekteina, joissa opitaan aktiivista kansalaisuutta yhteisöllisen osallistumisen kautta (Freire 2001; Kurki 2000; Kotilainen 2004).

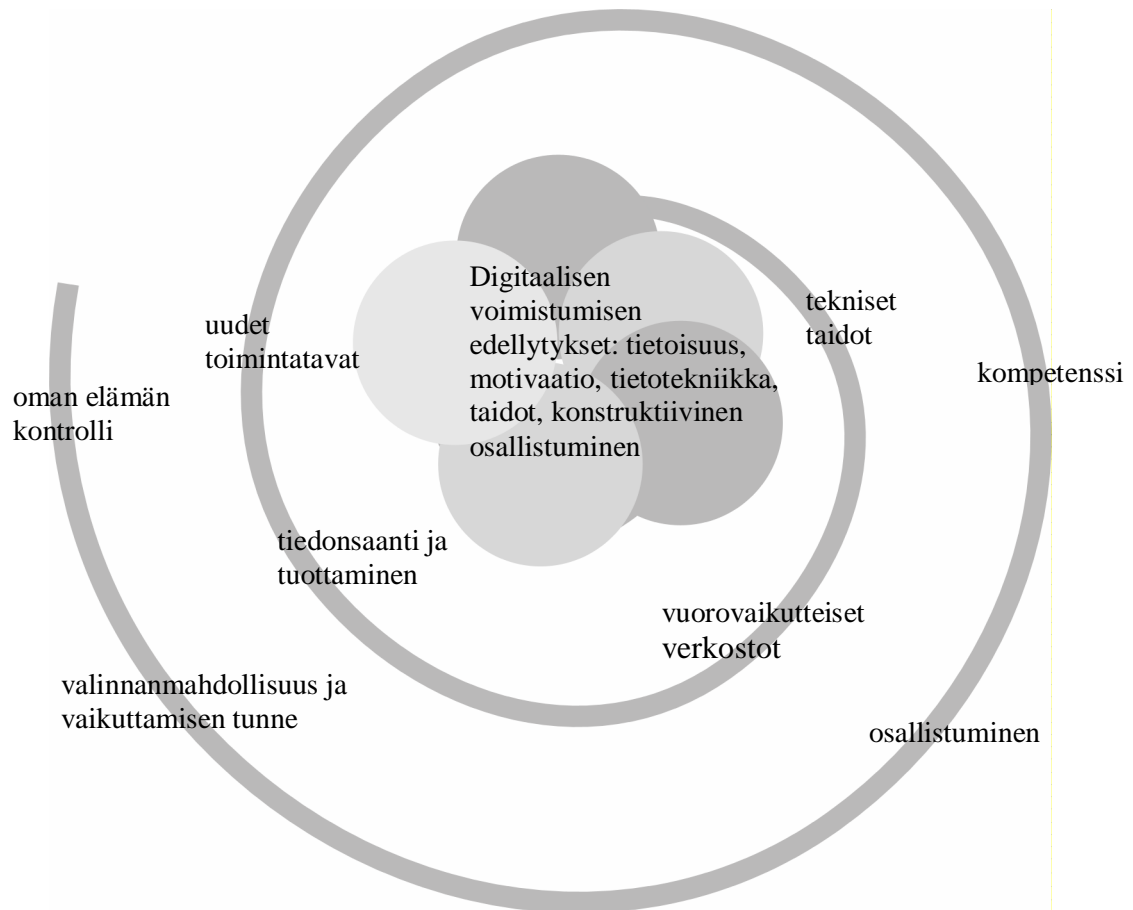
4.1.3 Voimistumisen spiraalimalli

Havainnollistan digitaalista voimistumista edellä kuvattuine tasoineen spiraalilla, joka etenee keskiön edellytyksistä tiedollisten ja taidollisten muutosten kautta yhteisön ja yksilön hyvinvointia lisääviksi seurauksiksi. Edellytykset ovat vaadittava lähtölaukaus spiraalin käynnistymiselle ja tapahtumaketjun muutostasot sysäävät liikkeelle uutta kehitystä jokaisella kierroksella. Spiraalimalli kuvaakin juuri käynnistävien tekijöiden tärkeyttä sekä niiden mahdollistamien muutosten aikaansaamaa liikettä ja kehitystä. Spiraalimalli kuvaa syy-seuraus -suhteita, jotka määrällisin mittarein voivat jäädä huomaamatta tai pinnallisiksi.

Ensimmäinen spiraalin kierros on hyvin konkreettisesti havaittavissa: taitomuutoksia, verkostojen laajenemista, uusia toimintatapoja ja tiedon saamisen muotoja (taso 1). Seuraavat kierrokset ovat aina vähän kauempana konkreettisista tapahtumista ja niiden alkuun panevaa syytä voi olla hankalampi havaita: vaikuttamisen tunne, valinnanmahdollisuudet, kompetenssimuutokset. Koheesio tekijöiden välillä on edelleen olemassa, mutta ei niin voimakkaana. Uloimpiin kehiin vaikuttavat puolestaan enemmän myös ulkopuoliset tekijät ja muut voimistumisprosesseja vauhdittavat tekijät (esim. sosiaaliset tekijät, yhteisön tuki, koulutus ja taloudelliset seikat). Eli mitä kauempana spiraalin kehä on keskiöstä, sitä enemmän ulkopuoliset tekijät vaikuttavat siihen. Spiraalikehiä voisi kuvailla myös järven pintaan kiven heitosta syntyneinä rengasmaisina muodosteina: Kiven (edustaa voimistumisen käynnistäjää/edellytyksiä) voimasta spiraalimainen liike (muutokset) lähtee liikkeelle keskustasta ulospäin ja uloimmat kehät häviävät vähitellen muuhun vesimassaan. Uloimmat kehät voivat myös yhdistyä ja lomittua muihin voimistumisen spiraalikuvioidiin, eli digitaalisen voimistumisen spiraalin kehät voivat yhdistyä esimerkiksi koulutuksen käynnistämisen voimistumisen spiraalin kehiin, jolloin kerrannaisvaikutukset ovat yhtä spiraalia voimakkaammat.

Informaatioteknologian onnistunut käyttöönotto voi siis käynnistää spiraalimaisen voimistumisen prosessin tai olla sen vauhdittajana muiden tekijöiden ohella. Voimistumisen käynnistäjänä voi olla muitakin tekijöitä, kuten yhteisöllinen työllistämishanke tai asukasprojekti. Koulutus toimii usein voimistamista tukevana tai käynnistävänä tekijänä. Voimistavalla pedagogiikalla voidaan myös tarkoituksellisesti kannustaa ja edistää kaikenlaista yksilön tai yhteisön voimistumista lisäävää toimintaa tai olosuhteita. Esimerkiksi aiemmin mainitun sosiokulttuurisen innostamisen pedagogiikan (3.1.3) tyypillisellä kannustamisella voidaan hyvin lisätä yhteisöjen voimistumista ja toimimista aktiivisina omissa yhteisöissään. Sosiokulttuurisen pedagogiikan soveltaminen yhteisöllisessä ICT - projektissa voi palvella hyvin voimistumista edistävänä toimintatapana.

Voimistumisspiraali voi pyörähtää käyntiin ulkopuolisen voiman kuten projektin ansiosta, joka tarjoaa käynnistymisen edellytykset (laitteet, koulutusta, tukea). Kuitenkin sen liikkeellä pitäminen riippuu olennaisesti yhteisöstä ja yksilöistä itsestään. Siksi ulkopuolisen aikaansaaman voimistamisen tärkeimpiä tavoitteita on yhteisön saavuttama mahdollisimman suuri autonomia, kontrolli omasta elämästä suhteessa ympäristöön. Yhteisön/yksilön kontrolloidessa elämäänsä suhteessa sen hetkiseen kontekstiin se/hän pystyy myös sopeutumaan helpommin muuttuviin olosuhteisiin ja kehittymään tilanteen vaatimalla tavalla. Koko yhteisön voimistuessa mahdollisuudet ympäristöön vaikuttamiseen tehostuvat ja yhteisön jäsenet voivat tukea toinen toistensa tavoitteita ja kehitystä. Voimistuneella yhteisöllä on paremmat valmiudet yhteiskunnalliseen osallisuuteen kuin toisiinsa kiinnittymättömillä voimistuneilla yksilöillä, jotka pyrkivät vaikuttamaan hajallaan yksilöinä. Siksi projektin on hyvä tavoitella koko yhteisön voimistamista.

KUVIO 6: Digitaalisen voimistumisen spiraali edistää erityisesti tietoyhteiskunnassa tarvittavia valmiuksia ja tukee kompetenttina ja autonomisena toimimista siinä kontekstissa. Se saa alkunsa edellytysten keskiöstä ja etenee siitä spiraalimaisesti erilaisten tiedollisten ja taidollisten muutosten kautta yhteisön ja yksilön hyvinvointia lisääviksi seurauksiksi.

4.1.4 Digitaalisen voimistumisen spiraalin käyttö osallistavana mallina

Voimistumisen spiraali voi toimia inklusiivisena (mukaan ottavana) mallina, joka vahvistaa ihmisten osallisuuden ja subjekteina toimimisen edellytyksiä tietoyhteiskunnassa. Osallisuus kuvaa laajasti kokemusta jäsenyydestä yhteisössä ja mahdollisuudesta olla mukana vaikuttamassa yhteisön tai yhteiskunnan päätöksentekoprosesseissa (Anttiroiko 2003, 16). Osalliseksi itsensä kokeva tietää kykenevänsä toimintaan tarpeen mukaan. Osallisuuden (inclusion) vastakohtana on osattomuus tai ulkopuolisuus (exclusion). Tietoyhteiskunnassa osattomaksi jääneitä voidaan kutsua myös syrjäytyneiksi tai syrjäytetyiksi.

Ehdotan digitaalisen voimistumisen spiraalimallin käyttöä inklusiivisena työvälineenä kahdessa tarkoituksessa. Ensinnäkin malli voi palvella uusia käynnistettäviä projekteja ja hankkeita, joissa tavoitteena on yhteisön kehittäminen sekä kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksien ja osallisena toimimisen parantaminen. Toiseksi mallin kautta voidaan arvioida jo käynnissä olevia tai päättyneitä yhteisöllisiä ICT – hankkeita.

Hankkeen käynnistämässä spiraalimallia sovelletaan keskiöstä ulospäin. Aluksi kartoitetaan digitaalisen voimistumisen edellytysten riittävyys: Ovatko yhteisön jäsenet tietoisia uuden viestintäteknologian mahdollisuuksista suhteessa omiin tarpeisiinsa? Mikä heitä motivoi teknologian käyttämiseen eli mitä syitä ja tavoitteita heillä on teknologian soveltamiseen? Onko yhteisöllä riittävät tekniset valmiudet? Entä taidolliset valmiudet? Miten yhteisön jäsenet osallistuvat rakentavasti hankkeeseen sen eri vaiheissa? Usein edellytyksissä on puutteita eli hankkeen tehtävänä on täydentää ja tarjoaa niitä: tekniikkaa, koulutuksia, tiedotustilaisuuksia ja osallistavia projekteja. Spiraalimalli kuvaa syys-seuraus -suhteita ja korrelaatioita, joten puutokset jossain edellytysten osa-alueella heijastuvat voimistumisen onnistumiseen. Näin esimerkiksi yhteisön jäsenten riittämätön tietoisuus tai motivaatio heikentää projektin mahdollisuuksia, vaikka riittävä tietotekniikka ja koulutus olisivat saatavilla. Konstruktiiivinen osallistuminen hankkeen eri vaiheissa on samoin välttämätön edellytys yhteisön autonomisen kehityksen kannalta.

Ulkopuolisen hankkeen tai projektin tehtävä on auttaa ja tukea yhteisöä voimistamaan itse itseään. Hankkeen rooli on siis toimia resurssina yhteisön voimistumiselle. Yhteisö määrittelee itse tavoitteensa ja visionsa projektin suhteen sekä arvioi ja reflektoi voimistumisprosessin etenemistä sen eri vaiheissa. (Fetterman 2001, 3) Käytännöissä voidaan soveltaa hyvin esimerkiksi aiemmin kuvatun sosiokulttuurisen konstruktivismiin näkökulmaa, jolloin toimitaan yhteisön ehdoilla heidän kontekstiaan kunnioittaen (vrt. 3.1.3) Informaatioteknologian käytön tavoitteena on mahdollistaa yhteisön kykenevyys osallisina tietoyhteiskunnan jäseninä. Spiraalin edetessä seuraavalle tasolle konkreettisia muutoksia pitäisi olla havaittavissa: teknisten taitojen lisääntymistä, vuorovaikutteisten verkostojen kasvua, uusia toimintatapoja sekä tiedonsaannin lisääntymistä. Seuraavilla spiraalin kierroksilla muutokset sinänsä aiheuttavat uusia muutoksia ja kehittymistä eli spiraali voimistaa itse itseään. Ulkopuolisen rooli onkin merkittävin alkuvaiheen edellytysten luomisessa.

Arvioitaessa käynnissä olevia tai jo päättyneitä ICT -hankkeita spiraalimallia sovelletaan lisäksi ulommista kehistä sisäänpäin. Spiraalissa havaitaan voimistumisen kehien ja muutosten vaikutussuhteet toinen toisiinsa. Voidaan esimerkiksi selvittää miten yhteisön jäsenet käyttävät uutta ICT - teknologiaa osallistumisessa (kehä 2.1), kuten yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamisessa. Jos tuloksena on heikko osallistumisaktiivisuus, voidaan pohtia ovatko yhteisön jäsenten sosiaaliset ja osallistumisen verkostot kasvaneet projektin aikana (kehä 2), ja lopulta selvittää millaiset edellytykset hanke tarjosi tämän suuntaiselle kehitykselle. Näin spiraalia keritään taaksepäin ja voidaan reflektoida tehtyjen ratkaisujen onnistuneisuutta. Reflektoinnin jälkeen mahdollisuuksien mukaan korjataan puutteellisuuksia, täsmennetään tavoitteita ja vauhditetaan voimistumista parannetuin edellytyksin. Arviointimenetelmät olisi hyödyllistä suunnitella yhteisön itsensä käyttöön.

Voimistumisen arvioinnissa voidaan spiraalimalli yhdistää esimerkiksi David Fettermanin ”kolmen askeleen evaluaatioon”. Fettermanin voimistumisen evaluaation ensimmäinen askel on a) projektin päämäärän ja vision hahmottaminen. Projektin henkilökunta ja yhteisön jäsenet määrittelevät päämäärät omien näkemystensä mukaan, niistä keskustellaan ja kirjataan lopuksi ylös mahdollisten korjausten jälkeen. Päämäärien ei tarvitse olla samoja kuin projektin virallinen missio eikä niistä tarvitse vallita täyttä konsensusta. Projektin mission asettamisen jälkeen toisena askeleena on b) nykytilanteen arviointi. Henkilökunta ja yhteisön jäsenet listaavat projektin merkittävimmät saavutukset ja/tai aktiviteetit (esim. nettipiste tai atk-kurssi). Fetterman ehdottaa kunkin osallistujan nimeävän 10–20 saavutuksen/aktiviteetin listan, jotka ryhmässä kootaan kymmenen tärkeimmän listaksi. Nämä kymmenen pisteytetään 1-10 asteikolla sen mukaan miten hyvin siinä kohdin on onnistuttu. Näin arvioidaan projektin vahvuudet ja heikkoudet. Lopuksi edellisten vaiheiden pohjalta c) suunnitellaan tulevaisuutta. Osallistujat listaavat tavoitteita sekä pohtivat strategioita ja aikatauluja niiden saavuttamiseksi. Tavoitteiden tulee olla suhteessa projektin toimintaan, resursseihin ja mahdollisuuksiin. Tämä kolmas askel toteutetaan huolella ja aikaa käyttäen.

Kolmen askeleen evaluaation ensimmäinen askel voidaan sijoittaa spiraalikuvioiden ulommaisille kehillä: mitä seurauksia projektilla halutaan saada aikaan? Toinen askel arvioi tapahtuneita muutoksia eli spiraalikuvioiden keskimmäisen kehän aluetta: mitä konkreettista kehitystä voidaan havaita? Kolmannen askeleen kohdalla reflektoidaan havaitut puutteet ja haasteet uudeksi suunnitelmaksi, jolla parannetaan projektia. Tässä on myös pohdittava uudelleen: ovatko projektin edellytykset voimistumiselle riittävät?

Fettermanin kuvaama voimistumisen evaluointi (Empowerment Evaluation) on suhteellisen uusi, lähinnä käyttäytymistieteilijöiden tarjoama näkökulma ja käytäntö erilaisten ohjelmien ja projektien arviointiin. Tyypillistä voimistumisen evaluoinnille on muun muassa tavoite vaikuttaa ohjelman onnistumiseen, eli arvioija on mukana edistämässä projektia osallistuvan toimintatutkimuksen periaatteiden tapaan eikä ainoastaan tarkkailijan roolissa. Evaluointia toteutetaan ohjelman joka vaiheessa siten, että arvioinnista ja reflektoinnista tulee osa ohjelman säännöllistä toimintaa. (Wandersman ym. 2004)

ICT - hankkeiden arvioinnissa voimistumisen evaluointi esimerkiksi Fettermanin mallin mukaan tarjoaa hyvin konkreettisen toimintatavan. Turhan usein projekteja arvioidaan ulkokohtaisesti, epäsystemaattisesti ja lähinnä määrällisiä tuloksia havainnoiden. Usein arviointiin ei löydy selkeitä välineitä lainkaan. Pahimmillaan arviointi ei johda kehitykseen, koska se toteutetaan vasta ohjelman päätyttyä, ja tulokset jäävät vain tutkijoiden omaan tietoon. Voimistumisen evaluointi puolestaan toteutetaan yhteisön kanssa, sen päämääriä kunnioittaen, prosessinomaisesti koko ohjelman ajan ja jatkuvaa kehittymistä tavoitellen. Evaluoinnilla pyritään ohjelman menestymiseen ja yhteisön oppimiseen.

Voimistumisen evaluointi tukee spiraalin liikettä ja jatkuvuutta, eli pitää yllä jatkuvaa kehittymistä. Spiraalimalliin voidaan koota evaluoinnin senhetkiset tulokset visuaaliseksi diagrammiksi, joka havainnollistaa osatekijöiden korrelaatioita ja kehittymisen suuntaa. ICT – hankkeen evaluoinnissa voi paljastua puutoksia, kuten teknistä osaamattomuutta, joka heijastuu spiraalin uloimmissa kehissä, ja joka voi puolestaan johtua sisemmän kehän ongelmista, kuten riittämättömästä koulutuksesta. Evaluoinnin johtopäätöksenä eli kolmantena askeleena puutokset kirjataan tuleviksi kehityskohteiksi, joille asetetaan tavoitteet, aikataulut ja toteuttamisstrategia. Näin spiraali saa evaluoinnista voimistumista edistävän sysäyksen.

Voimistumisen evaluoinnin vauhdittamaa spiraalimallia voidaan sanoa osallistavaksi näkökulmaksi yhteisölliseen kehittämiseen. Tällöin nimenomaisesti pyritään tukemaan tietoyhteiskunnan osalliseksi tulemistä. ICT -teknologia voi tukea välineellisesti osallisuutta tietoyhteiskunnan informatiivisissa verkostoissa ja hyvinvoinnissa. Näin lisätään niin tieto-, vuorovaikutus- kuin toiminta-osallisuutta.

Digitaalisen voimistumisen spiraali ja evaluointi tukevat toisiaan osallisuuden edistäjinä esimerkiksi yhteisöllisissä ICT - hankkeissa. Osallinen kansalainen osaa toimia tarkoituksenmukaisesti ja osallistua subjektina. Jotta voimistumisen spiraalin jatkuvuus saadaan turvattua, evaluointi olisi saatava osaksi ohjelman säännöllistä toimintaa, jolloin ulkopuolisen tuen rooli ei sisällä riippuvuussuhteita ja yhteisö on mahdollisimman paljon omillaan. Jos hankkeessa on aikaansaatu uusia osallistumisen tapoja suhteessa valtarakenteisiin, nämä osallistumisprosessit olisi lisäksi integroitava olemassa oleviin järjestelmiin, muutoin käytännöt jäävät vaikuttamisen marginaaliin.

Seuraavassa luvussa käsittelen yhteisöllisiä hankkeita, jotka edustavat osallistavia käytäntöjä. Mielenkiintoni kohdistuu erityisesti yhteisöllisiin julkaisuhankkeisiin, joissa kansalaiset käyttävät ICT – teknologiaa omien näkemystensä ilmaisemisessa. Esittelen kaksi paikallista yhteisöhanketta, joista ensimmäiset ovat suomalaisten kaupunginosayhteisöjen sekä romanien vähemmistön verkkojulkaisuja ja jälkimmäinen brasilialaisten köyhien asuinalueiden verkkojulkaisu. Edustajat ovat näin hyvin erilaisista sosiokulttuurisista ympäristöistä, joissa tietoyhteiskunnan haasteet ja tarpeet ovat myös erityyppisiä, mutta samalla verkkojulkaisemisen voimistavat mahdollisuudet koskettavat niitä kaikkia.

Tarkastelen hankkeita voimistumisen spiraalin valossa, mikä toimii työvälineenä hankkeiden aikaansaamien muutosten, mahdollisen kehityksen ja osallistumisen lisääntymisen sekä voimistumiskehityksen esteiden analysoinnissa. Tässä vaiheessa jätän hankkeiden arvioinnin evaluoinnilla tuonemmaksi, mikä voisi olla toimintatutkimuksen seuraava askel, jossa pyrittäisiin hankkeiden edelleen kehittämiseen.

4.2 Yhteisölliset verkkojulkaisut voimistumisen spiraalissa

Verkkojulkaisuhankkeet ja erilaiset multimediaprojektit ovat hyviä esimerkkejä yhteisöjen kehittämisestä uusien viestintävälinein. Näissä ei ole tyydytty vastaanottavan medialukutaidon opettamiseen, vaan tavoitteena on vastavuoroisen, luovan ja kriittisen mediakompetenssin kehittäminen. Yhteisön kehittymistä edesauttavat myös kommunikaation sekä verkottumisen tehostaminen niin alueen sisällä kuin suhteessa ulkopuolisiin toimijoihin. (Kurki 2003, 149;

Pinkett 2002) Onnistunut kommunikaatiorakenne parantaa informaation kulkua, yhteistyömahdollisuuksia, alueen identiteettiä sekä demokraattista päätöksentekoa.

Yhteisöjen kehittäminen on empiiristä ja operationaalista toimintaa, jossa on usein osallisena jokin toiminnan käynnistävä tai sitä tukeva ulkopuolinen taho. Tämän ulkopuolisen tekijän (organisaatio, yliopisto, yhdistys, yritys tai muu toimija) rooli on merkittävä, muttei ongelmaton. Vaarana on liika ohjaileminen ja pyrkiminen ulkopuolisten määrittelemiін tavoitteisiin, jotka eivät palvele yhteisöä. Yhteisö voi joutua myös uusiin riippuvaisuussuhteisiin ulkopuolisesta avusta ja tekniikasta, mikä aiheuttaa yhteisölle kustannuksia ja ylläpitohuolia tulevaisuudessa.

Yhteisöllistä kehitystyötä toteutetaan parhaimmillaan kiinteässä vuorovaikutuksessa yhteisön kanssa. Strategiatasolla puhutaan tällöin osallistuvasta toimintamallista, joka on kumppanuuden kaltaista yhteistoimintaa ja moniääniseen verkostopuheeseen kannustavaa (vrt. luku 2.3.1). Yhteisö on tällöin aktiivinen ja vastuullinen toimija. Osallistuvat toimintatutkimukset, joissa tutkijat ja hankkeen koordinoijat ovat yhteistyösuhteessa tutkimuskohteisiinsa, auttavat ihmisiä tarkastelemaan ja muuttamaan sosiaalista todellisuuttaan.⁷ Muutos tapahtuu osallistumalla, opiskelemalla, käytännön toiminnalla ja kriittisesti reflektoidulla saavutettu muutos, mistä voi seurata taas uutta muutostarvetta ja toimintaa. (Kemmis & Wilkinson 1998, 23) Toimintatutkimuksen tulostavoitteena on todellisia muutoksia, kuten yhteisön viestintäkäytäntöjen kehittyminen, taitojen lisääntyminen, osallistumismahdollisuuksien parantuminen, ja mahdollisesti uusia materiaalisia innovaatioita, kuten yhteisöllinen verkkosivusto.

Yhteisöllisten ICT - hankkeiden analysointiin sekä arviointiin on kuitenkin vaikea löytää selkeitä välineitä ja tulokset kertovat usein lähinnä määrällisistä seurauksista, kuten teknologian käytön useudesta. Lisäksi ongelmana on osin projektien määräaikaaisuudesta johtuva jatkuvuuden ja kehityksen puuttuminen.

---

⁷ Yhteisöjen kehittämisessä puhutaan myös ns. operationaalisesta tutkimuksesta, joka edustaa systemaattista lähestymistapaa kehittämistyöhön esimerkiksi mallintamisen avulla (Midgley & Ochoa-Arias 2004). Operationaalisella orientaatiolla voitaisiin vaikkapa uusintaa yhteisöllisen päätöksenteon mallia entistä demokraattisemmaksi.

Hankkeiden tarkastelu edellä kuvatun digitaalisen voimistumisen spiraalin näkökulmasta ja voimistumisen evaluointia soveltaen voivat toimia juuri osallistamista, jatkuvuutta sekä projektien menestymistä edistävinä tutkimuksen välineinä. Analysointi ja arviointi kertovat tällöin projektista prosessina toisiinsa vaikuttavine tekijöineen sekä pyrkivät osaltaan hankkeen edelleen kehittämiseen.

Tarkoitukseni onkin tässä luvussa soveltaa digitaalisen voimistumisen spiraalia muutamien verkkojulkaisuprojektien analysoinnissa. Olen valinnut esimerkeiksi yhteisöllisiä hankkeita ja projekteja, joissa julkaisutoiminnan avulla pyritään yhteisöjen kehittämiseen. Ensimmäisinä esimerkkeinä ovat tamperelaiseen Mansetori - konseptiin kuuluvat verkkojulkaisuprojektit (mansetori.uta.fi) ja toiseksi käsittelen brasilialaisten lähiöiden asukkaiden Viva Favela - verkkojulkaisuhanketta (www.vivafavela.com.br). Yhteisiä nimittäjiä näille hankkeille ovat yhteisölähtöisyys, yhteisöjen osallistava kehittäminen sekä julkaisutoiminta uutta teknologiaa soveltaen. Tyypillistä on myös osallistuvan toimintatutkimuksen – tyyppinen toimintamalli, jossa voi huomata muun muassa sosiokulttuurisen innostamisen piirteitä. Hankkeissa on selvästi kyse mahdollistavasta voimistamisesta, eli hankkeet mahdollistavat sekä yksilöllistä kasvua ja kompetenssin lisääntymistä että osallistumiseen liittyvää toimintakykyiseksi tietoyhteiskunnan jäseneksi kehittymistä.

Koska tarkasteltavina ovat jo useita vuosia käynnissä olevat hankkeet, sovellan voimistumisen spiraalimallia ulkokehiltä sisäänpäin, pyrin kartoittamaan tapahtuneita muutoksia sekä muutosten kehien vaikutusta toinen toisiinsa. Keskeisimmät tarkasteltavat muutosalueet ovat: *kompetenssi, osallistuminen, vaikuttaminen ja oman elämän kontrolli* (kts. 4.1.2). Nämä kuuluvat spiraalin toisen vaiheen voimistumiseen, joita voidaan jossain määrin selvittää sekä tarkastella niiden yhteyksiä muihin muutoksiin ja voimistumisen edellytyksiin.

Kuten edellisessä luvussa voimistumisen spiraalista pääteltiin, kompetenssimuutoksissa on kyse teknisten taitojen lisääntymisestä seuraavasta valmiuksien parantumisesta. Yhteisön jäsenten oppiessa laitteiden ja ohjelmien käyttöä heidän pätevyytensä ja valmiutensa tietoyhteiskunnassa toimivina kansalaisina kasvaa. Osallistumiseen liittyvät muutokset viittaavat laajenevien vuorovaikutteisten verkostojen ansiosta lisääntyviin mahdollisuuksiin osallistua yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin. Muutokset vaikuttamisessa seuraavat muun muassa tiedon saamisen lisääntymisestä. Tällöin yhteisön jäsenten valinnanmahdollisuudet lisääntyvät ja mahdollisuudet vaikuttaa yhteisiin asioihin parantuvat.

Oman elämän kontrolliin liittyvillä muutoksilla viitataan uusien toimintatapojen oppimisesta seuraavaan lisääntyvään oman elämän hallintaan sen hetkisessä kontekstissa, kuten tietoyhteiskunnassa. Mainitut muutokset ovat yhteisöä voimistavia elementtejä täysivaltaisen ja osallisen tietoyhteiskunnan jäsenyyden kannalta.

Analysoinnin kohteiksi valitsen a) hankkeiden verkkojulkaisut sekä b) hankkeisiin osallistujat kattaen sekä yhteisön jäsenet, jotka osallistuvat julkaisun tuottamiseen että hankkeiden koordinaattorit/tutkijat, jotka osallistuvassa toimintatutkimuksessa ovat yhteistyösuhteessa yhteisön jäsenten kanssa.

Analysoinnin tuloksena saadaan yhteisöjen digitaalista voimistumista kuvaavat spiraalikuviot, joihin on kirjattu muutoksia, edellytyksiä ja voimistumisen esteitä. Näin saamme tilanneanalyysin projekteista, niiden vaikutuksista, puutteista ja voimistavasta merkityksestä tietoyhteiskunnan osallisena jäsenenä toimimisen kannalta. Analysoinnin jälkeen hankkeita voisi arvioida aiemmin kuvatun voimistumisen evaluoinnin (4.1.4) mallilla, jolloin voisimme myös konkreettisesti edistää voimistumisen jatkuvuutta. Tämän työn puitteissa keskityn kuitenkin ainoastaan analysoivaan näkökulmaan.

4.2.1 Mansetoriin julkaisevat yhteisöt – kansanjulkisuutta Tampereella

Mansetori (mansetori.uta.fi) on tamperelaisten verkkoportaali, jossa kaupunkilaiset ja yhteisöt voivat julkaista näkemyksiään ja tarinoita tai osallistua keskusteluihin. Mansetori - portaali syntyi Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikön hankkeena (1998–2004), mutta on sen jälkeen jatkanut elämäänsä pääasiassa yhteisöjen itsensä ylläpitämänä ja muutamien yhteistyötahojen, kuten kaupungin ja yliopiston, tukemana. Työskentelin toimintatutkijana hankkeessa sen alusta alkaen.

Mansetori – konsepti sisältää kolme pääosiota: Manseyhteisöt eli kaupunginosien ja romanien yhteisön verkkosivut, Mansefoorumien eli paikallisten asioiden keskusteluosaston sekä Mansemedian eli kaupunginosien kirjeenvaihtajien verkkolehden.

Mansetori aloitettiin yliopiston tutkimus – ja kehityshankkeena ulkopuolisella rahoituksella, ja hankkeen pääperiaatteita olivat alusta lähtien yhteisölähtöisyys, kaupunkilaisten itse

tekeminen, osallistuminen ja verkkosivuistaan vastaaminen. Uutta viestintäteknologiaa sovellettiin ja käytäntöjä kehitettiin yhdessä tutkijoiden ja kaupunkilaisten kesken. Projektin alkuaikoina (1998) yhteisölliset verkkosivut olivat vielä melko tuntematonta aluetta, joten konsepti aloitettiin ilman toimintamalleja ja hyvin arkisia tarpeita palvellen. Esimerkiksi yhteisöissä tämä tarkoitti ideariihä asukkaiden kanssa, joissa suunniteltiin verkkosivujen sisältöjä, kuten kirpputoripalstoja ja keskusteluryhmiä. Koska helppoja julkaisujärjestelmiä ei vielä ollut saatavilla eikä asukkailla teknistä osaamista, ideoivien kokousten jälkeen tutkija usein koodasi kaupunginosasivuja asukkaiden toiveiden mukaisesti. (Mäkinen 2000, 29–53)

Ratkaisevaa yhteisöllisen osallistumisen, jatkuvuuden ja sitä kautta voimistumisen kannalta oli vähittäinen osaamisen ja vastuun siirtyminen yhteisöille itselleen. Tämä saattoi tapahtua teknisen osaamisen lisääntyä ja julkaisukonseptin vakiinnuttua selkeiksi käytännöiksi. Tällöin Mansetori ei ollut enää tutkijoiden ylläpitämä portaali, johon yhteisöjä kutsuttiin osallistumaan, vaan siitä muodostui julkaisu-ympäristö, johon yhteisöt saattoivat itse tulla mukaan ja osallistua. Näin yhteisöt omaksuivat aktiivisen toimijan roolin, vastasivat sivustoistaan ja saivat tarvittaessa tukea tutkijoilta. Siirtymä varmisti konseptin jatkuvuuden projektin jälkeenkin.

Mansetori – konsepti sisältää (25.8.05, yli vuosi projektin päättymisen jälkeen) muun muassa: 23 kaupunginosan sivustoa, romanien sivut, 20 kirjeenvaihtajaa eri kaupunginosista sekä vaihtelevan määrän aktiivisia kaupunkilaisia, jotka osallistuvat sivujen tekemiseen, niillä keskustelemiseen tai jotenkin muutoin konseptin tukemiseen. Osallistujille järjestetään maksutonta koulutusta verkkosivujen tekemiseksi ja erilaisia toimintaa kannustavia tilaisuuksia.

Tarkastelen tässä erityisesti Mansetori -konseptin yhteisöjen tuottamia sivustoja eli Manseyhteisöt – osiota, johon kuuluvat kaupunginosien verkkojulkaisut sekä romanien yhteisön verkkojulkaisu. Analysoin verkkojulkaisuja digitaalisen voimistumisen spiraalin valossa lähtien havaituista muutoksista kompetenssin, osallistumisen, vaikuttamisen ja oman elämän kontrollin alueilla sekä tarkastellen niiden koheesiosuhteita spiraalin muihin kehiin ja voimistumisen edellytyksiin.

[Finnin-Lukonmäki](#)
[Haapalinnankylä](#)
[Hallila](#)
[Hatanpää](#)
[Hervanta](#)
[Hyhky](#)
[Ikuri](#)
[Irijala](#)
[Järvensivu](#)
[Kaukajärvi](#)
[Kissanmaa](#)
[Käpylä](#)
[Linnainmaa](#)
[Lintulampi-Rydympohja](#)
[Pappila](#)
[Peltolampi](#)
[Petsamo](#)
[Pispala](#)
[Pynnikki](#)

Manseyhteisöt: kaupunginosien kotisivut

Kaikki tamperelaiset kaupunginosat voivat perustaa omat kotisivunsa Mansetoriin Manseyhteisöt -osioon. Asukkaat tekevät sivut itse ja tuovat esiin oman asuinalueensa asioita haluamallaan tavalla. Manseyhteisöihin kuuluu myös Tampereen romanien sivusto. Mansetori tarjoaa maksutonta palvelintilaa ja mahdollisuuksien mukaan myös koulutusta ja muuta tukea. Uudet kaupunginosat voivat edelleen liittyä mukaan!

KUVA 7: Mansetoriin kaupunginosien verkkosivut: mansetori.uta.fi/yhteisot

Mansetoriin kaupunginosien verkkojulkaisut henkivät yhteisöllisyyttä, kotiseuturakkautta ja positiivisen julkisuuden tuottamista. Koska asukkaat ovat itse tehneet kaikki sivuja koskevat rakenteelliset ja sisällölliset ratkaisut, ne ovat keskenään hyvin erilaisia ja harrastelijamaisen hiomattomia. Tyypillisimpiä sisältöjä ovat paikallishistoria, yritysten ja järjestöjen esittely, ajankohtaiset aiheet ja tapahtumat sekä ilmoitustaulut.

Kaupunginosien verkkojulkaisut ovat selvästi kehittyneet projektin aikana ja sen jälkeen, eli projektia seurannut tutkija huomaa helposti *kompetenssimuutoksia*, jotka ilmenevät sivustojen teknisenä kehittymisenä, visuaalisina parannuksina ja toiminnallisina muutoksina. Yhä useampia kaupunginosia kiinnostaa edistyneempien tekniikoiden, kuten ohjelmointikielien ja tietokantojen käyttö (Kaivonen 2004, 67). Kompetenssi on siis toista luokkaa kuin projektin alkuvuosina, jolloin tekninen osaaminen oli etupäässä projektin tutkijoiden hallussa.

On kiinnostavaa huomioda, että vaikka oppiminen ei kuulunutkaan tutkimushankkeen varsinaisiin tavoitteisiin, hankkeen osallistajat kokivat sen merkittävänä oppimisprosessina. Oppiminen kosketti sekä yhteisöjä jäsenineen että hankkeen tutkijoita, jotka myös koordinoivat hanketta. Merkittävimmit positiiviset ja negatiiviset oppimiskokemukset sekä sen rajoitteet liittyivät haastatteluiden mukaan tietotekniikkaan. (Kotilainen 2004, 277). Oppiminen onkin juuri olennaista digitaalisen voimistumisen eri osa-alueilla.

Digitaalisen voimistumisen spiraalissa kompetenssimuutokset voidaan sijoittaa spiraalin toisen kierteen ”tasolle”, jota edeltävät ensimmäisen kierteen muutokset teknisissä taidoissa eli laitteiden ja sovellusten käytössä. Nämä muutokset puolestaan vaativat tapahtuakseen ns. digitaalisen voimistumisen edellytyksiä, jotka voivat käynnistää muutosprosessin (kts. luku 4.1) Manseyhteisöjen tapauksessa kompetenssimuutosten tasolle pääseminen on edellyttänyt kaupunginosien asukkaille räätälöityjä koulutuksia, teknistä neuvontaa, netin käytön paikkoja sekä yhteisöllistä oppimista asukkaiden kesken. Tekniikkaan ja taitoihin liittyvissä edellytyksissä on yhä puutteellisuuksia, kuten neuvontapalveluiden vähäisyys ja helppokäyttöisen julkaisujärjestelmän puuttuminen, mutta tapahtunut kehitys kompetenssin osalta on ollut voittopuolisesti positiivista. Projektin alkuaikoina puutteellisuutta oli sekä tekniikan ja taitojen että asukasryhmien tietoisuuden edellytyksissä. Koska projektin alussa yhteisöt eivät vielä tieneet verkkojulkaisuista mahdollisuuksineen, ensimmäisten kaupunginosien pioneerityö oli paljon hankalampaa. Jos asukasryhmien taidot yhä lisääntyvät ja koulutusta voidaan jatkaa, oletettavasti kompetenssimuutokset näkyvät entistä kehittyneempinä verkkojulkaisuina.

Asukasryhmien tekninen tietämys ja kompetenssi ovat lisääntyneet a) Mansetorin järjestämän kurssituksen ja neuvonnan ansiosta; b) yhteisöllisen oppimisen eli asukasryhmien sisällä tapahtuvan neuvonnan ansiosta sekä c) muun kouluttautumisen, kuten kaupungin, oppilaitosten ja työpaikkojen järjestämien koulutusten ansiosta.

Mansetorin tarjoama koulutus, vaiheittain etenevä koulutuspaketti aloitteleville verkkosivun tekijöille, on ollut suosittua ja hyödyllistä. Koulutuspaketti sisältää parikymmentä tuntia, joka jakautuu sivujen suunnitteluun, niiden tuottamiseen ja kuvankäsittelyyn. Koska kurssit ovat lyhyitä, taitojen soveltaminen ja syventäminen jäävät osallistujien omalle vastuulle. (Kaivonen 2004, 62) Selvimmin kompetenssiaan ovat lisänneet asukkaat, jotka jo omaavat tietokoneen ja Internetin käytön perustaidot, voivat käyttää tietokonetta säännöllisesti ja ovat

motivoituneita verkkosivujen tuottamiseen. Aloitteleville tietokoneen käyttäjille kurssien tahti on liian nopea ja keskimääräistä edistyneemmille kurssi ei tarjoa riittävästi uutta haastetta. Nämä henkilöt onkin pyritty ohjaamaan omaa tasoaan vastaaville muille kursseille. (Kaivonen 2004, 63)

Asukasryhmissä voi nähdä digitaalisen voimistumisen tasojen vaikutusta toinen toisiinsa. Mitä enemmän asukkailla on hallussaan voimistumisen edellytyksiä (tietoisuus, motivaatio, tekniikka, taidot, osallistumisen mahdollisuudet) ja mitä enemmän projekti on niitä tukenut, sitä enemmän tietoyhteiskunnassa tarvittavaa kompetenssia yhteisöille on kertynyt. Kompetenssimuutosten puuttuminen heijastuu usein puutoksina joissakin edellytyksissä: osalle asukkaita tarjottava koulutus on ollut liian vaativaa, toisille taas riittämätöntä, monille projektiin osallistumiselle ei löydy aikaa ja osalle asukkaista uuden teknologian mahdollisuudet ovat vielä epäselviä. Projektia koordinoineiden tutkijoiden mukaan sekä nettitiimien haastatteluiden perusteella vaikeakäyttöinen tekniikka oli asukkaiden omaehtoisen julkaisutoiminnan suurimpana haasteena (Kaivonen 2004; Kaivonen 2002; Mäkinen 2000). Teknisten haasteiden voittaminen uusia taitoja oppimalla ja niitä soveltamalla vaikuttaa motivaatiota ja sitä kautta kompetenssia lisäävästi, mutta liian suuret tekniset vaikeudet voivat aiheuttaa jatkuvia pettymyksiä, vähentää motivaatiota ja estää kehittymisen. Tästä syystä joitakin osallistujia, erityisesti iäkkäitä henkilöitä on myös jäänyt pois projektista.

Mukana olemisen – tunne on selvästi merkittävä muuttuja Manseyhteisöjen tapauksessa: ”Kyllä se on semmonen kiva tunne...että mä kuulun tähän” (projektiin osallistunut nainen, Kaivonen 2000, 109). Yhteenkuuluvuuden ja mukana olemisen kokeminen ovat haastatteluiden perusteella olleet tärkeitä yhteisöjen jäsenille projektin kaikissa vaiheissa (Mäkimattila 2000; Kaivonen 2000; Lehtonen 2004). Osallistuminen ja mukana oleminen koetaan yleensä tärkeäksi, mutta samalla osallistuminen käytännössä on jäänyt vähäiseksi (Lehtonen 2004).

Muutokset osallistumisessa voidaan käsittää uusina osallistumisen muotoina 1: nettitiimeissä, jotka suunnittelevat ja tuottavat verkkojulkaisuja sekä 2: verkkojulkaisuissa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa, kuten keskustelupalstoilla. Osallistuminen painottuu selvästi ensimmäiseen eli julkaisun tuottamiseen. Myös yhteisöllisyyden nähdään yleensä syntyvän enemmän yhteisessä tekemisessä, kuten verkkosivujen suunnittelussa kuin virtuaalisessa

kanssakäymisessä (Lehtonen 2004; Sassi 2004). Aktiivisimmat verkkojulkaisutoimintaan osallistujat ovat yleensä jo ennestään aktiivisia asukas – ja järjestötoimintaan osallistujia eli verkkojulkaiseminen ennen kaikkea tukee jo olemassa olevaa toiminnallisuutta. Lisäksi nettitiimien syntyminen on tuonut yhteistoimintaan joitakin aiemmin osallistumattomia asukkaita (Mäkinen 2000).

Osallistuminen verkkojulkaisujen interaktiivisten toimintojen, kuten keskusteluryhmien ja ilmoitustaulujen kautta on ollut vähäistä, vaikka asukkaat ovat yleensä maininneet juuri keskustelumahdollisuuden sivujen keskeisenä elementtinä (Kaivonen 2004, 71). Vaikuttaakin siltä, että verkkokeskusteluja halutaan seurata, mutta niihin osallistumiselle omia mielipiteitä julkaisemalla on korkea kynnyks. Verkkokeskustelut koetaan vielä irrallisiksi suhteessa todelliseen elämään ja siinä vaikuttamiseen.

Voimistumisen spiraalissa osallistumisen muutokset liittyvät siis uusiin osallistumisen muotoihin: virtuaaliseen osallistumiseen sekä nettitiimien toimintaan. Muutokset osallistumisessa mahdollistaa spiraalin edellinen kierre, eli sitä ennen tapahtuneet muutokset: vuorovaikutuksen verkostojen laajeneminen (2) uusiin tietoresursseihin pääsy (3); uusien toimintatapojen oppiminen (4) ja tekniset taitomuutokset (1). Asukasryhmissä on havaittu muutoksia näillä kaikilla alueilla, tosin niitä ovat myös hidastaneet erityisesti tekniset vaikeudet, teknisen tuen rajallisuus, projektin päättymisen sekä useilla asukkailla ajan puute (Kaivonen 2004; Mäkinen 2000). Nettitiimien jäsenmäärä onkin hyvin vaihteleva (noin 2-15) riippuen ennen kaikkea asukkaiden muun elämän velvoitteista.

Vuorovaikutteisten verkostojen laajeneminen on olennainen muutos osallistumisen mahdollisuuksien kasvattamisessa ja osallisena olemisen kokemisessa. Kyselyyn vastanneista 90 prosenttia on tutustunut uusiin ihmisiin Mansetorin toiminnassa (Lehtonen 2004, 80). Mansetorin sosiaaliset verkostot ovat luonteeltaan etupäässä horisontaalisia vertaisverkostoja ja yhteistyöverkostoja eri toimijoiden kesken. Esimerkiksi kaupunginosien toimijaosapuolten, kuten yhdistysten, seurojen, yritysten, julkisten toimijoiden keskinäinen verkottaminen on koettu tärkeäksi.

Osallistumiseen liittyviä käynnistäviä tekijöitä eli spiraalin keskiön edellytyksiä on asukkailla ollut kohtuullisesti ja niitä on projektin tuella pyritty lisäämään (tietokoneiden käyttöpaikat, koulutukset, yhteinen työskentely asukasryhmien kanssa), mutta edellytyksissä on myös

puutteellisuuksia, kuten laitteiden ja ohjelmistojen vaikeakäyttöisyys, räätälöidyn koulutuksen vähäisyys sekä yhteisen työskentelyn vähäinen määrä projektin rajallisten resurssien vuoksi. Digitaalisen voimistumisen edellytysten tarjoaminen useille asukasryhmille onkin selvästi yhden tutkimushankkeen resurssien ulottumattomissa, mutta pienelläkin panostuksella on saatu muutoksia aikaan. Motivaatio osallistumiseen on useimmiten syntynyt asukkaiden kokemasta verkkojulkaisun hyödyllisyydestä. Alussa kiinnostuksen saattoi sytyttää pelkkä uteliaisuus uuden asian kehittelyä kohtaan, mutta motivaation säilymisen kannalta toiminnasta on löydyttävä myös jotain hyötyä. (Kaivonen 2002) Myös projektin tarjoama uuden oppimisen mahdollisuus sekä sosiaalinen yhdessäolo ovat osallistumiseen motivoivia tekijöitä (Martikainen 2004; Mäkimattila 2000)

Mansetorin kaupunginosissa *muutokset vaikuttamisessa* ovat edellisiä muutoksia vähemmän havaittavissa eivätkä asukkaat koe verkossa tapahtuvalla osallistumisella olevan todellista vaikutusta⁸. Kaupunginosien verkkojulkaisut ovat sisällöltään neutraaleja, alueitaan esitteleviä ja tietoa jakavia eikä mielipiteiden ilmaisu ole merkittävässä roolissa. Verkkojulkaisua ei ole mielletty asukkaiden keskuudessa erityisesti vaikuttamisen, vaan pikemmin tiedottamisen paikaksi. Tiedottamisen funktio paikallisista asioista ja tapahtumista nimetään yleensä ensisijaiseksi julkaisun tehtäväksi (Kaivonen 2004, 74; Mäkinen 2000).

Mansetorin kaupunginosissa on kylläkin esitetty toiveita verkkotilan käyttämisestä parantamaan asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia paikallisissa asioissa ja projektin tuella on järjestetty muutamia kokeiluja tämän edistämiseksi, mutta merkittäviä vaikuttamisen mahdollisuuksien muutoksia ei ole rekisteröity. Projektin tuella tehdyt vaikuttamisen foorumit, kuten virtuaalinen ”Kohtauspaikka”, jossa kaupunginosan asukkaat saivat nostaa esiin kiistanalaisen aiheen keskusteltavaksi päättäjien kanssa, oli toteutukseltaan työläs ja vaikutuksiltaan vähäinen. Keskustelun aikaansaaminen vaati projektin kannustavaa moderointia niin päättäjien kuin asukkaidenkin suunnassa eikä kohtaamisen todellinen vaikutus päätöksentekoon ollut selvillä kenelläkään (Mäkinen 2000, 44). Vaikuttamisen mahdollisuudet voisivatkin realisoitua vasta, kun virtuaalinen kansalaisvaikuttaminen olisi selkeä ja virallinen osa päätöksentekoprosesseja ja viranomaiset sitoutuisivat mukaan tähän

---

⁸ Mansetori – konseptin kantaa ottavin keskustelu on esillä Mansefoorumi – osiossa, joka on suunniteltu erityisesti kaupunkilaisten keskustelupaikaksi ja vaikuttamisen välineeksi. Mansefoorumilla on nähty muutamia mielenkiintoisia kansalaiskeskustelun uusia muotoja sekä ”reilua eripuraa” eri toimijoiden välillä, mutta foorumista ei kehittynyt itsenäistä ja säilyvää vaikuttamisen tilaa projektin jälkeen. Tässä tutkimuksessa ei puhuta foorumin toiminnasta, joka on kaupungin kattavaa eikä niinkään kaupunginosa-yhteisöjen toimintaan kuuluvaa. Lisätietoa verkossa: mansetori.uta.fi/foorumi sekä Ridell 2000, 55–96.

toimintatapaan. (Anttiroiko; Kaivonen 2004, 75) Toisaalta kysely eri sidosryhmissä, kuten luottamushenkilöiden, virkamiesten ja elinkeinoelämän edustajien keskuudessa, paljastaa sivuston suosituimmaksi käyttötarkoitukseksi asukkaiden mielipiteisiin tutustumisen, mikä ei oletettavasti ole asukkaiden tiedossa vuorovaikutteisuuden puuttuessa. (Lehtonen 2004, 66–67)

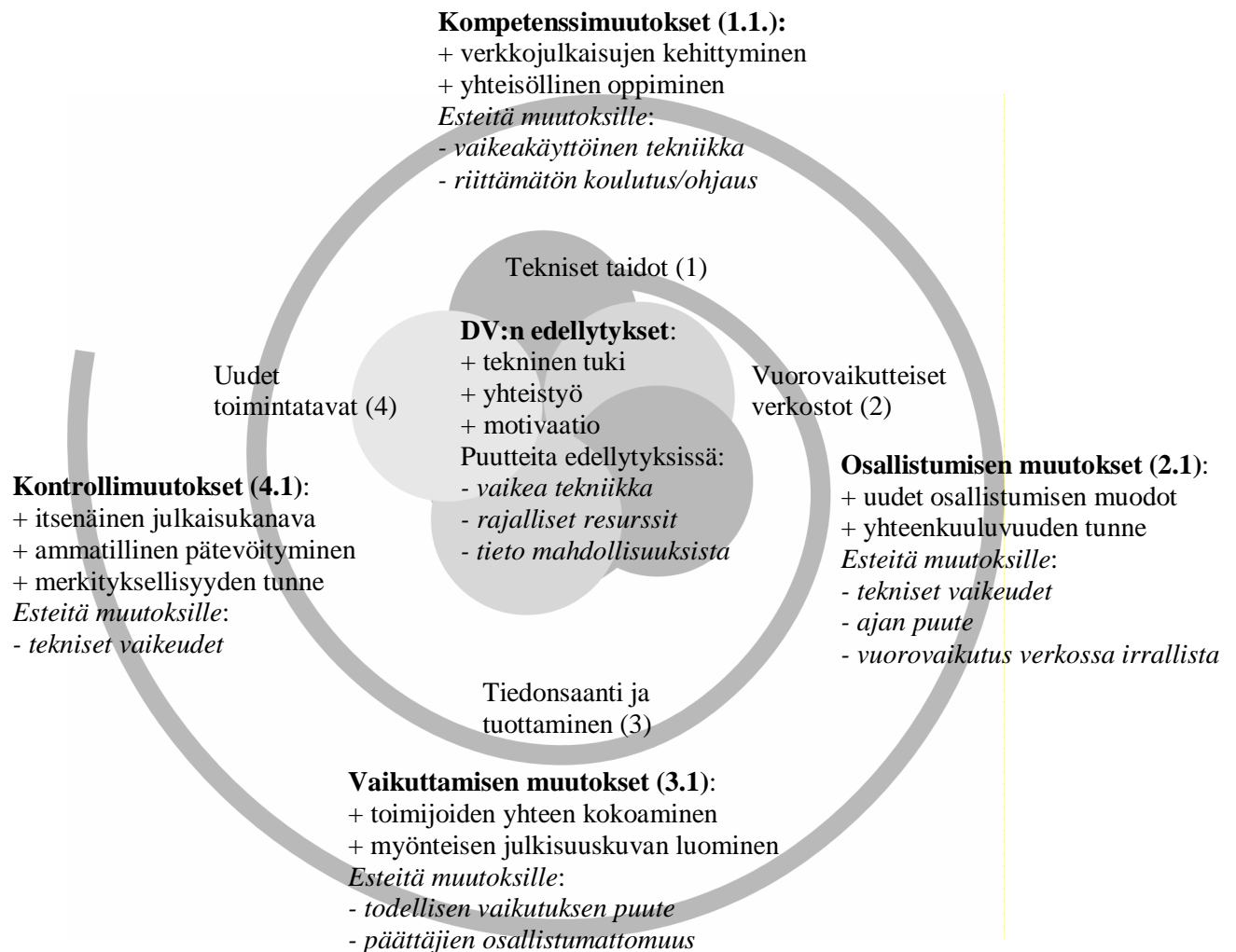
Spiraalin tiedon saamisen ja tuottamisen muutokset (3) ovat siis ilmeisiä, ja ne voisivat johtaa muutoksiin myös vaikuttamisessa (3.1.), mutta Mansetorin yhteisöjen tapauksessa näin ei juuri tapahdu. Sen sijaan verkkojulkaisu koetaan tärkeäksi alueellisten toimijoiden yhteen kokoajaksi (Kaivonen 2000, 108), mikä puolestaan vahvistaa kompetenttina ja vaikuttavana yhteisönä toimimista esimerkiksi suhteessa kaupungin päätöksentekoon.

Kun yhteisöt ovat oppineet käyttämään uutta viestintäteknologiaa toimintansa tukena, voidaan sanoa niiden muuttaneen viestintään liittyviä toimintatapoja (4). Tämä näkyy esimerkiksi verkkojulkaisun käyttämisenä luontevasti alueelliseen tiedottamiseen, mikä aiemmin tapahtui ”tolppailmoittelulla” tai paikallisessa lehdessä, jos sellainen alueella ilmestyi. Paikallisen tiedon siirryttyä verkkoon alueelliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyvät asiat ovat myös virtuaalisesti saatavilla ja omaan elinpiiriin liittyvä asioiden hallinta mahdollisesti lisääntyä. Nämä *muutokset tilanteiden hallinnassa eli kontrollissa* (4.1) ovat Mansetorin kaupunginosayhteisöissä mahdollisia, mutta eivät laajemmin esiin tulleita muutoksia.

Esimerkkinä kontrollin muutoksesta voi pitää itsenäisen julkaisukanavan syntymistä. Haastatteluiden perusteella asukkaat arvostavat verkkojulkaisun omaehtoista ja riippumatonta, ei-kaupallista luonnetta. Yliopisto ja kaupunki hyväksytään ja mielletään helposti yhteistyökumppaneiksi, mutta julkaisua ei haluta esimerkiksi osaksi paikallisen lehden palveluita. (Mäkimmattila 2000, 9) Uuden median hallinta halutaan pitää asukkailla ja alueellisilla toimijoilla, vaikkakin se aiheuttaa uutena veloitteena lisärasitteita julkaisun päivittäjille, jotka kokevat vastuun ajoittain turhan painavana (esim. Kaivonen 2004, 74).

Muutamien iäkkäiden ja työttömien henkilöiden tapauksessa on huomattu kompetenssimuutosten ja uusien toimintatapojen muutosten vaikuttaneen elämän hallintaan liittyviin asioihin, kuten työllistymiseen ja merkityksellisyyden tunteen lisääntymiseen (Martikainen 2004, 106–107). Kommentti ”Olen ylpeä osallistumisestani” (Sillanpää 2004, 145–146) kuvaa osallistujan onnistumisen ja osallistumisen iloa teknisistä vaikeuksista

huolimatta. Liian suuret tekniset haasteet uusien toimintatapojen oppimisessa saattavat jarruttaa tai olla esteenä asioiden hallinnan tunteen syntymiselle. Näin osa kansalaisista jää väistämättä vaille tietoyhteiskuntavalmiuksia eikä tunne kontrolloivansa elämää tietoyhteiskunnan kontekstissa.

KUVIO 8: Mansetorin kaupunginosien verkkojulkaisut digitaalisen voimistumisen (DV) spiraalissa kuvaa projektissa tapahtuneita, tietoyhteiskunnassa osallisena toimimista tukevia muutoksia sekä muutosten liittymistä toinen toisiinsa alkaen keskiön edellytyksistä konkreettisten muutosten kautta monimuotoisempiin. Kursiivilla kuvataan havaittuja esteitä muutoskehitykselle.

Tampereen Romanit
Romano Manse

[Etusivu](#)
[Romanikulttuuri](#)
[Meidän Isänmaa](#)
[Haastattelut ja tarinat](#)
[Ilmoitustaulu](#)
[Kysy romanikulttuurista](#)
[Yhteistyöprojektit](#)
[Linkkilista](#)
[Terne Kaale](#)

Tervetuloa

Vanhan kirjastotalon puistossa vietetään 18.8.2005 klo 20.30 **mustalaismusiikin iltaa**. Esiintyjänä Pertti Palm ja Tummat tunteet.

Romaniveteraaneista kertova näyttely on kiertänyt Suomea kevästä 2002 lähtien. Viimeksi veteraaninäyttely on ollut esillä Mustalaismusiikin festivaalilla Porvoossa 10.-12.9.2004. [Lue lisää näyttelystä](#)

KUVA 9: Tampereen romanit verkossa: mansetori.uta.fi/romanit

Tampereen romanit liittyivät osaksi Manseyhteisöjä lokakuussa 2001, jolloin projekti aloitti yhteistyön Tampereen Mustalaismusiikin ja – kulttuurin yhdistyksen kanssa. Leimallista romanien ryhmälle muihin Mansetorin yhteisöihin verrattuna oli erityisen kiinteä yhteisöllisyys muiden romanien ja suvun kesken. Tämä ilmeni esimerkiksi kokonaisten perheiden osallistumisena projektin koulutuksiin ja tilaisuuksiin. Koska ryhmän asema ja elämä suomalaisessa yhteiskunnassa on erilainen verrattuna muihin yhteisöihin, projektissa oli pyrittävä toimimaan heidän sosiokulttuurista kontekstiaan ja erityistarpeitaan huomioiden. Tämä merkitsi esimerkiksi ryhmälle erikseen räätälöityjä koulutuksia.

Romanien projektin aikana toteutettiin verkkojulkaisu, jossa esitellään romanien kulttuuria, historiaa, kerrotaan tarinoita ja vastataan romanikulttuuria koskeviin kysymyksiin. Julkaisun yhteyteen perustettiin lisäksi nuorten romanien oma verkkolehti, Terne Kaale. Terne Kaale aloitettiin nuorten kesätyöprojektina, jossa nuoret oppivat jutun kirjoittamista, valokuvaamista, verkkojulkaisemista, ja samalla he saivat pienen palkkion julkaisemistaan

artikkeleista. Lehteen syntyi parikymmentä juttua neljän nuoren toimituskunnalla. Terne Kaalen toimittaminen kuitenkin hiipui projektin jälkeen.

Romanien verkkojulkaisu toteutettiin teknisesti pääosin projektin henkilökunnan voimin koulutuksista huolimatta, mistä voisi päätellä *kompetenssimuutosten* olleen mitättömiä. Jos kuitenkin huomioidaan ryhmän lähtötilanne, jolloin mitään edellytyksiä (tietoisuus, taidot, tietotekniikka) ei ollut valmiina kohtalaista motivaatiota lukuun ottamatta, verkkojulkaisu ilmentää joitakin muutoksia. Osallistujat muun muassa oppivat tuottamaan artikkeleita sekä valokuvia verkkojulkaisuun sekä vastasivat lukijoiden romanikulttuuria koskeviin kysymyksiin, mistä muodostui suosittu vuorovaikutuksen muoto romaneiden ja valtaväestön kesken.

Puutokset kompetenssimuutoksissa heijastavat puutteita voimistumisen edellytyksissä. Kun toteutetaan uusmediahanketta yhteisössä, jossa luku – ja kirjoitustaitokaan eivät vielä ole kaikkien kohdalla itsestäänselvyys ja monilla on hyvin puutteellinen peruskoulutus, vaativan tietotekniikan ymmärtäminen saati soveltaminen on lähes mahdotonta. Tietoisuus Internetin käytöstä oli vähäistä, kuulopuheisiin perustuvaa ja kaukana osallistujien arkielämästä. Motivaatio projektiin oli kohtalaista, mutta teknisten vaikeuksien vuoksi sekin oli ajoittain koetteilla. Taitoedellytysten tukemiseksi projekti järjesti koulutustilaisuuksia, mutta niiden seuraaminen oli useimmille osallistujille vaikeaa, mikä johtui sekä koulutustilanteiden että teknisen terminologian vieraudesta. (Mäkinen 2004, 31–39) Projektin koulutustarjonta ei vaikuttanut kohtaavan riittävästi tämän yhteisön tarpeita, joita ajatellen opetus olisi ehkä pitänyt järjestää täysin toisenlaiseksi, mutta johon projektilla ei ollut taloudellisia eikä pedagogisia valmiuksia.

Voimistumisen spiraalin tekniset taitomuutokset, joita tietoyhteiskunnassa toimimisen kompetenssi edellyttää, olivat siis romanien yhteisössä odotettua vähäisempiä. Koska uuden teknologian vaikeakäyttöisyys oli suurin este tämänkin ryhmän työskentelyssä, voisi olettaa käyttäjäystävällisempien sovellusten tuottavan parempia tuloksia voimistumisen prosessissa. Projektin aikana koettiin kyllä mielihyvää tuottavaa oppimista muun muassa omien artikkeleiden ja kuvien julkaisemisen yhteydessä, mikä selvästi motivoi jatkamaan. Jatkuvan ulkopuolisen tuen tarve jäi kuitenkin projektin jälkeenkin, mikä ei mahdollistanut julkaisuutoiminnan jatkuvuutta hankkeen päätyttyä. Teknisestä haastavuudesta ja uusien asioiden vieraudesta johtuen projekti olisi vaatinut selvästi enemmän aikaa ja resursseja.

Tasavertaisena *osallistuminen* ympäröivään yhteiskuntaan ja sosiaalisten *yhteistyöverkostojen laajentuminen* olivat tärkeimpiä asioita, joita romanien projektissa voitiin edistää.

Vuorovaikutteisten verkostojen laajentumista tapahtui muiden Mansetorin yhteisöjen, eri yhteistyökumppaneiden sekä yliopiston henkilökunnan suuntaan. Lisäksi kontakteja syntyi muiden romanien yhteisöjen ja romanasioita hoitavien toimijoiden kanssa sekä virtuaalisella Kysymyspalstalla valtaväestön kanssa. (Mäkinen 2004, 35)

Koska osallistumisen muodot ja sosiaalinen kanssakäyminen ovat romaniväestöllä perinteisesti hieman erilaisia kuin valtaväestöllä, esimerkiksi osallistuminen ryhmänä enemmän kuin yksilöinä sekä tapakulttuuriin liittyvät säännöt, yhteisesti järjestettyihin koulutustilaisuuksiin osallistuminen ei tapahtunut ongelmitta. Toisaalta monissa Mansetorin yhteisissä tilaisuuksissa romanien kulttuurin esiintuominen esimerkiksi musiikkiesityksinä saattoi vähentää ennakkoluuloisia asenteita ja lisätä positiivista kiinnostusta ja arvostusta romaneja kohtaan. Sekä tutkijoiden että romanien kokemukset yhteistyön hengestä olivat hyvin myönteisiä toimintatapoihin liittyvistä ja joskus yllättävistä eroista huolimatta. (Mäkinen 2004; Palm 2004, 49–50)

Itseilmaisu, omasta kulttuurista kertominen ja halu edistää romanien yhteisön asioita olivat selvästi olennaisia verkkojulkaisemisen funktioita: ”Parasta oli omien ajatusten ilmoille tuonti. – Musta oli justiin hienoo olla se journalisti siinä, kun sai kameran ja pääsi haastatteleen ihmisiä ja olis saanu tehdä vaikka mitä juttuja.” (Verkkolehden toimittamiseen osallistunut nuori mies, Mäkinen 2004, 38)

Verkkojulkaisu koettiin haastatteluiden perusteella juuri tärkeäksi romanien näkemysten julkaisukanavaksi, mikä puolestaan edistää yhteisön asemaa tietoyhteiskunnan tasavertaisena jäsenenä. Osallisuuden ja *vaikuttamisen mahdollisuuksien lisääminen* olivat siis tavoiteltavia muutoksia, mutta todelliset vaikutukset jäivät projektin aikana selvittämättä. Yhteisten tilaisuuksien ja virtuaalisen keskustelun perusteella voisi päätellä ainakin asenteellisia muutoksia parempaan ja avoimempaan suuntaan tapahtuneen.

Vaikuttamiseen liittyvät muutokset korreloivat juuri romanien omaan tiedon tuottamiseen liittyvien mahdollisuuksien lisääntymisen kanssa. Omaehtoiselle julkisuudelle vaikuttaisi olevan tarvetta erityisesti yhteisössä, jonka asioita valtaosin käsitellään ulkopuolisesta näkökulmasta. Lisäksi Keskustelupalstan mielipiteiden ja tunteiden ilmaiseminen,

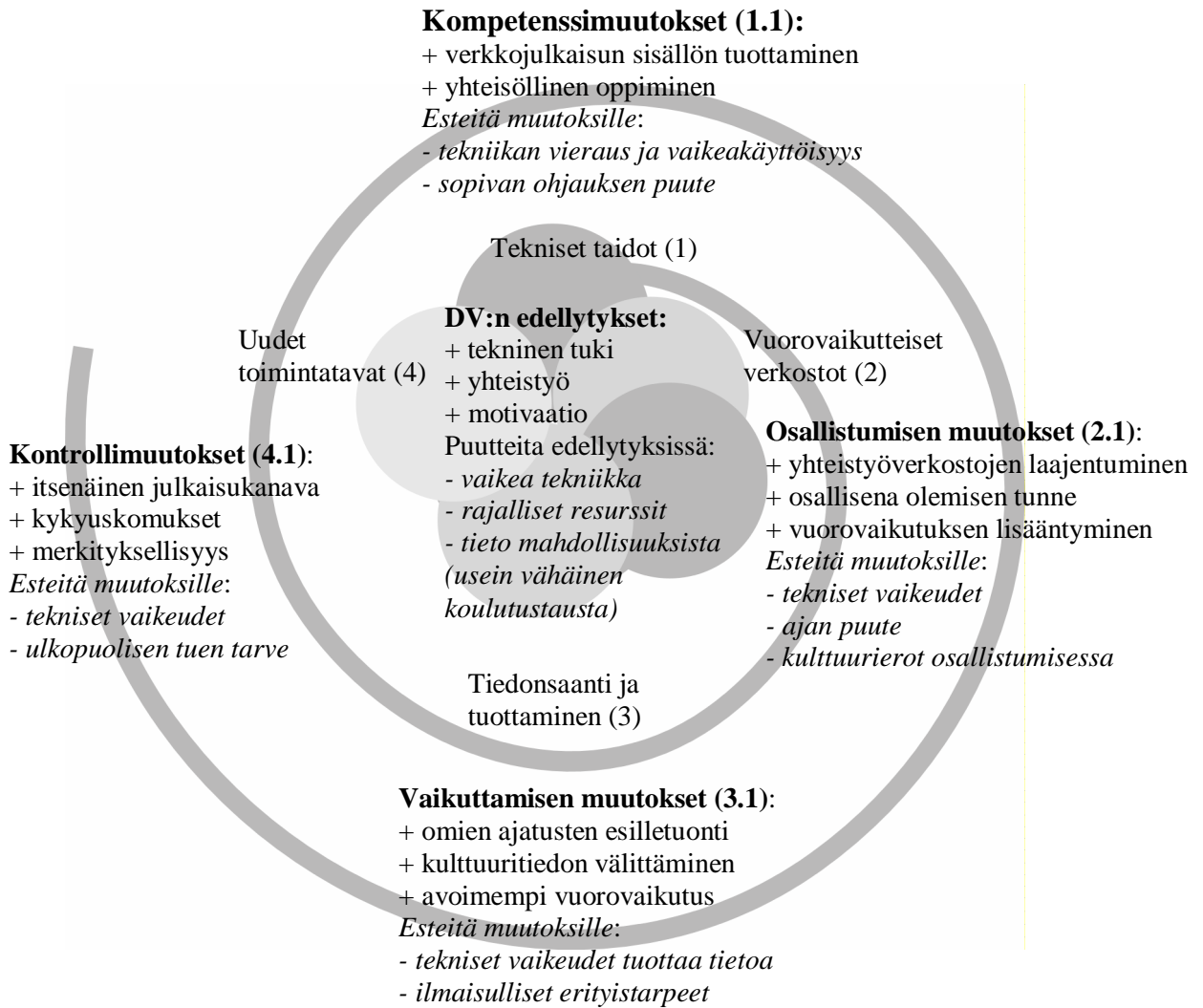
purkaminen ja täsmentäminen asialliseen sävyyn muun väestön kanssa tuottivat aivan uudenlaisen vuorovaikutuksen muodon romani – ja valtaväestön kesken.

Itseilmaisun ja oman julkisuuden tuottamisen kautta voidaan saada aikaan muutoksia, jotka edesauttavat yhteisön itsenäistä toimimista ja omien tavoitteiden saavuttamista yhteiskunnan jäsenenä. Projektin toiminta-aika oli kuitenkin aivan liian lyhyt ja resursseiltaan rajallinen tämän tyyppisten muutosten syntymiseksi ja selvittämiseksi, vaikka sen suuntaisia merkkejä voisikin havainnoida. Haastateltavat kertoivat esimerkiksi itseluottamuksen ja yhteisön vaikuttamismahdollisuuksien tunteen lisääntymisestä. Omaehtoinen julkaiseminen siis vaikuttaisi lisänneen romanien yhteisön luottamusta omiin kykyihin ja *oman elämän hallintaan* eli kontrolliin.

Kontrollin tunteeseen liittyvät muutokset saattoivat syntyä spiraalin edellisen kehän taitoihin, laajentuneisiin verkostoihin, tiedon tuottamiseen sekä uusiin toimintatapoihin liittyvistä muutoksista. Muutoskehitystä puolestaan jarruttivat tekniset vaikeudet, teknisen tuen puute, projektin vähäiset resurssit sekä vähäinen tietoisuus uusien välineiden mahdollisuuksista. Yhteisön erityistarpeet, erilaiset työskentelytavat ja kulttuuriseen ilmaisuun liittyvät ominaisuudet olivat lisäksi haasteena voimistavalle kehitykselle.

Sosiokulttuurisen konstruktivismin omainen lähestymistapa voisi olla avuksi digitaalisen voimistumisen edistämiseksi romanien yhteisössä (kts. 3.1.3). Tällöin nähdään, että romanien ryhmän voimistumisen spiraalin käynnistymiseen tarvittavat edellytykset eivät ole yhteismitallisia muiden Mansetorin yhteisöjen kanssa. Esimerkiksi motivaatioon johtavat arvot ja päämäärät ovat romanien yhteisössä erilaisia kuin valtaväestön kulttuurissa, joka on selkeästi individualistisempi ja päämääräorientoitunut toisin kuin romanien yhteisö. Tietoisuuden herääminen on romanien yhteisössä myös kollektiivisempi kokemus ja vaatii lisäksi jonkinlaisen oivalluksen omasta roolista romaneina koko tietoyhteiskunnan kontekstissa, mikä ei välttämättä ole ongelmatonta. Koska tekniikan käyttöön ja taitoihin liittyvät edellytykset ovat myös selvästi heikompia kuin valtaväestöllä, vaaditaan räätälöidämpää teknistä tukea. Projektin kokemusten mukaan äänen ja visuaalisen viestinnän muodot olivat romanien ryhmässä luontevampia kuin lukeminen ja kirjoittaminen, mikä kannattaa huomioida myös uuden viestintäteknologian soveltamisessa.

KUVIO 10: Digitaalisen voimistumisen prosessi tapahtuu romanien yhteisössä samoin periaattein kuin muissakin Mansetorin yhteisöissä, mutta vaatii erilaisten edellytysten ja tarpeiden huomioimista. Merkittävimmät muutokset voimistumisen spiraalin kehillä olivat myös hieman muista yhteisöistä poikkeavat liittyen enemmän oman kulttuuriryhmän näkemysten esittämiseen ja sitä kautta hyväksytyksi ja merkitykselliseksi toimijaksi tulemiseen, kun taas kaupunginosayhteisöillä viestinnälliset ja tiedottamisen tarpeet korostuivat. Molemmissa tapauksissa selvimmät esteet liittyivät vaikeakäyttöiseen tekniikkaan sekä ajan ja resurssien rajallisuuteen.

4.2.2 VivaFavela yhteisöjulkaisu – asukaskirjeenvaihtajat Rio de Janeirossa

Alueelliset yhteisöt Brasilian tietoyhteiskunnassa elävät täysin toisenlaisessa yhteiskunnallisessa ja sosiokulttuurisessa ympäristössä kuin Suomessa, mutta joutuvat silti vastaamaan tietoyhteiskunnan haasteisiin ja voivat myös hyödyntää uutta viestintäteknologiaa omiin tarpeisiinsa sekä yhteisöjen kehittämiseen. Tässä luvussa analysoin verkkojulkaisuhanketta Rio de Janeiron köyhien asuinalueiden kontekstissa ja sitä miten hanke palvelee voimistavaa kehitystä näissä yhteisöissä. Analysointia varten olen haastatellut julkaisun koordinaattoreita ryhmänä ja erikseen (3 henkilöä), faveloiden kirjeenvaihtajia kutakin erikseen (3 henkilöä) sekä hanketta konsultoivia tutkijoita (2 henkilöä) Rio de Janeirossa 10. – 27.10.2005.

Brasilian tietoyhteiskunta on jyrkästi polarisoitunut sekä alueellisesti että yhteiskuntaluokittain. Samalla kun valtion sähköiset palvelut, kuten äänestyskäytäntö ja verotus Internetin kautta edustavat maailman kärkeä, suurin osa paikallisesta aluehallinnosta isoimpia kaupunkeja lukuun ottamatta on vailla mitään Internet-palveluita ja jopa tietotekniikkaa (Sorj 2003, 82–84). Rio de Janeiron yltäkyläisen rannikon ympärillä levittäytyvät samaan tahtiin kasvavat favelat eli köyhän kansanosan asuinalueet, joihin peruspalvelutkaan eivät juuri ulotu.

Favelat ovat kaupungin kylkeen syntyneitä, aluksi lähinnä siirtolaisten asuinalueita. Uusien keskiluokan ja varakkaiden alueiden rakentuessa niiden läheisyyteen on muodostunut työvoimaa tarjoavia faveloita. Favelat lisääntyvät siis kaupungin kasvaessa ja nykyisin Riossa on jo yli 600 slummimaista favelaa. Koska alueet ovat rakentuneet vailla julkisia palveluita ja hallintoa, niihin on kehittynyt omalakisensa järjestyksenpito, kulttuuri ja tavat selviytyä omillaan. Nykyisin useimmilla alueilla on jo julkista infrastruktuuria, kuten vesijohdot ja sähköverkostot, mutta peruspalvelut kuten koulut, liikenneyhteydet ja järjestyksenpito ovat hyvin puutteellisia.

Faveloiden hallinta on jäänyt julkishallinnon ulkopuolelle ja on käytännössä huumekauppiain kädessä. Kutakin favelaa hallinnoi huumejengin muodostama hyvin hierarkkinen organisaatio. Huumeliikenteen perustana on alueellinen kontrolli, ja alueiden väliset aseelliset yhteenotot ovat hyvin yleisiä. Väkivaltaisesti kuolevien määrä faveloissa onkin lähes 100/100 000 asukasta, eli lähellä sotatilassa olevia alueita. (Sorj 2003)

Koska alueilla ei ole toimivaa virallista järjestyksenpitoa ja poliisihallinto on korruptoitunut, asukkaat elävät jatkuvien konfliktien pelossa. Poliisien rynnäköt alueille ovat usein yhtä tuhoisia kuin jengien keskinäiset yhteenotot. Poliisien ja jengien suhde on luonteeltaan sadomasokistinen: poliisi vangitsee ja surmaa jengiläisiä, rikolliset taas subventoivat poliisia lahjuksin ja hankkimalla näiltä aseita (Haastattelut 2005, c). Poliisilla on lisäksi huono maine ennestään parikymmentä vuotta kestäneen sotilashallinnon, huonon köyhien kohtelemisen ja laittomuuksien harrastamisen vuoksi. Faveloissa järjestyksenpidosta pääosin huolehtivatkin huumeorganisaatiot, jotka voivat antaa luottoja ja rangaista rikoksista esimerkiksi ampumalla käteen tai jalkaan, kiduttamalla tai surmaamalla.

Koulutuksen puute tukee faveloiden suurinta ongelmaa, aseellista väkivaltaa. Nelisenkymmentä prosenttia keskimääräisen favelan asukkaista on luku- ja kirjoitustaidottomia ja 25 % nuorista (15-25v) ei ole saanut peruskoulutusta. Ongelmana on useimmiten koulun keskeyttäminen ennen peruskoulutuksen suorittamista. Yhä nuoremmat osallistuvat huumejengeihin (monet aloittavat 12–13 - vuotiaina) ja tekevät näin helppoa rahaa lyhyellä urallaan, joka päättyy yleensä alle 30-vuotiaana väkivaltaisesti. (Sorj 2003)

Rion faveloiden yhteisöt ovat samalla tietoyhteiskunnan haasteiden edessä kuten muutkin yhteisöt: työelämässä odotetaan tietoteknisiä taitoja, työtilaisuudet edellyttävät mobiilia saavutettavuutta ja tiedonhankinta tapahtuu yhä enemmän Internetin kautta. Uusien viestintävälineiden käyttäminen on kuitenkin kaukana useimpien arjesta. Faveloiden asukkaat ovat osallisina tietoyhteiskunnassa kuluttajan rooleissa ja heille tarjotaan kulutushyödykkeitä, mutta samalla osattomia yhteiskunnan kansalaisina palveluhyödykkeiden osalta, kuten koulutus, turvallisuus ja kulkuyhteydet (Sorj 2003, 88). Näin favelat helposti myös jäävät syrjäytyneiksi alueiksi, jotka edustavat hyväosaisille ainoastaan väkivaltaa ja kurjuutta, mistä halutaan pysyä erossa. Sosiaalinen syrjäyttäminen voikin olla taloudellista suurempi ongelma.

Jyrkkien hyvinvointikuilujen kuromiseksi sekä yhteiskuntaluokkien vuorovaikutuksen avaamiseksi Rio de Janeirossa on perustettu erilaisia hankkeita ja ohjelmia. *Viva Rio* – hanke syntyi vuonna 1993 kehittämään turvallisempaa ja parempaa elämää faveloissa sekä luomaan uusia keskusteluyhteyksiä köyhien ja hyväosaisten yhteisöjen välille. Yksi suurimmista faveloiden asukkaiden kokemista ongelmista on alueiden huono maine ja julkisuuskuva ei-kenenkään-maana, jossa väkivalta yksipuolisesti hallitsee. Tämä heijastuu muun muassa asukkaiden syrjimisenä työnhakijoina.

Viva Rio on merkittävä hanke, jonka rahoitus (vuonna 2003 noin US \$5000 000) koostuu yrityssponsoreilta, julkishallinnolta, säätiöiltä, erilaisilta organisaatioilta, yliopistoilta ja kansainvälisiltä rahoittajilta, kuten Unescolta. Hankkeeseen kuuluu projekteja: Viva Favela – verkkojulkaisu, Future Station – tietotuvvat, Radio Viva Favela, Tele-classrooms – etäopiskelua, Viva Cred – luotot yritysten perustamiseen, Fair Traid – maataloustuotanto ja ekologisia projekteja. Lisäksi Viva Rio:n nimissä järjestetään kampanjoita rauhan ja aseiden vähentämisen puolesta.

INÍCIO | VIVA RIO | EDUCAÇÃO | SERVIÇOS | EMPREGO | DIVERSÃO | REVISTA | CLASSIFICADOS | E-MAIL

VIVA Favela
www.vivafavela.com.br

Rede Viva Rio

Sexta, 11 de novembro de 2005

favela tem memória
Populista e violento, Tenório Cavalcanti era visto como defensor dos moradores das favelas de Caxias.

BELEZA PURA
Jovens grafiteiras apresentam uma arte com toques femininos, mas longe de ser apenas cor-de-rosa.

ECOPOP
No Pica-pau, moradores de palafitas descobrem como a poluição do rio afeta diretamente a saúde do homem.

GALERIA

REVISTA
Bom para caranguejo
Cinco anos após entrar em coma com um grande derramamento de óleo, mangue é recuperado em Magé por projeto que conta com moradores da região.
por *Eric Macedo*
10/11/2005
Foto Rodrigues Moura

COLONISTAS

ASSINE A REVISTA SEMANAL
Receba reportagens exclusivas que mostram a favela como você nunca viu.

Lente sem censura
O fotógrafo José Martins descobriu sua vocação no Pasquim, cuja sede ficava num dos acessos ao Cantagalo. Hoje clica candidatas a modelo

Bahhh
Identidade de Rua

BUSCA

 No portal Na Internet

SÉRIES ESPECIAIS
ver mais séries especiais

KUVA 11: Viva Favela – julkaisu verkossa: www.vivafavela.com.br

Viva Favela, yksi Viva Rion projekteista on faveloiden asukkaiden oma verkkojulkaisu, jonka päätarkoitus on alueiden julkisuuskuvan monipuolistaminen ja asukkaiden näkemysten julkistaminen. Valtamedian tarjoama julkisuuskuva faveloista on kapea-alainen, negatiivinen ja lähes olematon, koska toimittajat eivät usein edes voi käydä alueilla. Viva Favelan asukaskirjeenvaihtajat haluavat tehdä alueiden normaalin elämän näkyväksi.

Viva Favela on ennen kaikkea julkaisu – ja yhteisöprojekti, ei niinkään tekninen hanke. Tietotekniikka toimii hankkeessa instrumentin asemassa. Julkaisu voitaisiin myös levittää paperimuotoisena, mutta Internetin avulla sitä on mahdollista julkaista edullisesti ja laajalle (Haastattelut 2005, a; c). Hankkeen koordinaattorit sekä kirjeenvaihtajat kuvaavat tavoitteekseen faveloiden positiivisen julkisuuskuvan synnyttämisen ja sitä kautta yhteisöjen omanarvontunnon nostamisen (Haastattelut 2005, a; b). Hankkeen perusajatus vaikuttaa yhtenevältä yhteisön omista voimavaroista lähtevän kehittämismallin kanssa (vrt. luku 3.2.4 asset-based community development). Tällöin kehittämistoiminta perustuu yhteisön olemassa oleviin resursseihin ja positiivisiin ominaisuuksiin, joita edelleen kehitetään. Malli on vastakkainen puutteisiin ja ongelmiin keskittyvälle lähestymistavalle. Voimavaroihin keskittyvä malli kannustaa yhteisöä omaehtoiseen aktiivisuuteen ja omiin kykyihin luottamiseen.

Viva Favelan toimitus koostuu 15 yhteisöreportterista, joista 5 on kuvaavaa ja 10 kirjoittavaa toimittajaa sekä projektin koordinaattoreista (3 henkilöä). Yhteisökirjeenvaihtajat ovat faveloissa asuvia eri-ikäisiä miehiä ja naisia, jotka on valittu lukuisten hakijoiden joukosta ja joille on annettu lyhyt koulutus kirjeenvaihtajan tehtäviin. Projektia koordinoivat toimituspäällikkö (Cristiane Ramalho), toimitussihteeri sekä valokuvaaja, joilla on ammatillinen tausta ja koulutus. Ryhmä kokoontuu kerran viikossa toimituskokoukseen, jossa keskustellaan aiheista ja niiden käsittelytavoista. Kirjeenvaihtajat toimivat koordinaattoreiden opastuksella, mutta melko vapaasti. He saavat työstään juttukohtaisen palkkion, BRL 211 artikkelilta (76 EUR), joita he toimittavat verkkojulkaisuun kahdesti kuukaudessa. Julkaisun artikkelit kertovat muun muassa kulttuurista, urheilusta, taloudesta ja sosiaalisesta elämästä eri puolineen. Sivuston rinnalla julkaistaan myös ilmoitustauluja, faveloiden historia-aineistoa, naisten omaa osastoa ja ekologisen aihealueen osastoa.

Haastatellut kirjeenvaihtajat ja koordinaattorit kertovat korostetusti projektin aikaansaamista yhteisöllisistä enemmän kuin yksilöiden elämään liittyvistä muutoksista, mutta muutoksia on tapahtunut myös yksilötasolla.

Yhteisölliset *kompetenssimuutokset* (1.1) ovat selvästi viestintään ja julkisuuden tuottamiseen (media inclusion) liittyviä. Faveloiden yhteisöt saivat projektin ansiosta oman julkaisukanavan, jota kautta ilmaista itseään ja rekonstruoida julkisuuskuvaa yhteisöjen todellisuudesta käsin. Positiivinen julkisuuskuva puolestaan on hyvin tärkeä yhteisöille, jotka

voivat kokea näin jopa ylpeyttä asuinalueestaan ja alkavat uskoa sen mahdollisuuksiin. (Haastattelut 2005, b) Mahdollisuuksiinsa luottava yhteisö taas voimistaa itse itseään paremmin kuin epäilevä ja negatiivisesti asennoitunut.

Kompetenssimuutokset yksilötasolla liittyvät osittain konkreettisiin taitomuutoksiin, kuten tietotekniikan käytön oppimiseen ja journalistisiin taitoihin. Monet kirjeenvaihtajista ovat projektin kuluessa oppineet uusia taitoja ja lähteneet sitten täydentämään opintojaan esimerkiksi viestinnällisiin ammatteihin. (Haastattelut 2005, a; b) Kyseessä on merkittävältä osin kuitenkin myös kompetenssimuutos kykyuskomuksissa: kirjeenvaihtajat oivaltavat oppivansa ja kykenevänsä uusiin asioihin. Tämä taas on vaikuttanut positiivisesti osallistujien itsetuntoon ja omiin kykyihin luottamiseen (Haastattelut 2005, b).

Viva Favelan hankkeessa voidaan puhua myös oppimisprosessista, kuten Mansetorinkin tapauksessa. Kirjeenvaihtajat oppivat projektin koordinaattoreilta professionaalisia taitoja ja koordinaattorit puolestaan lisäävät tietämystään faveloiden sosiaalisen elämän monimuotoisuudesta (Marty 2004). Kirjeenvaihtajat mainitsevat myös oppivansa artikkeleiden kirjoittamisen kautta tuntemaan asuinalueitaan entistä syvällisemmin (Haastattelut 2005, b).

Projektin osallistujat ja koordinaattorit kokevat tavoitteeksi positiivisen julkisuuskuvan ja viestinnän kehittämisen, jolloin tietotekniikkaan liittyvien taitojen kehittämisen tavoitteet jäävät vähemmälle huomiolle. Yhteisöllisen kompetenssin lisääntymisen kannalta tekniset taitomuutokset voisivat kuitenkin vauhdittaa voimistavaa kehitystä. Tekniset taitomuutokset puolestaan edellyttävät tietokoneiden käyttömahdollisuuksia ja koulutuksia, joita faveloissa on hyvin rajallisesti. Rinnakkainen Future Station – hanke tarjoaa kuusitoista alueellista tietotupaa, joissa asukkaat voivat käyttää verkkoon liitettyjä tietokoneita ja osallistua kursseille, mutta satojen faveloiden laajuudessa näiden asemien tarjonta on hyvin mitätöntä tarpeisiin nähden. Digitaalista voimistumista jarruttaa ja suurelta osin estää näissä yhteisöissä teknisen pääsyn ja ohjauksen puute.

Viva Favela – hanke onkin erikoinen esimerkki digitaaliseen viestintäteknologiaan perustuvasta julkaisuprojektista alueella, jossa suurin osa asukkaista ei pääse käyttämään projektin tuottamaa julkaisua. Yhteisöjen osallistuminen hankkeeseen voi tapahtua lähinnä

vain välikäsien eli kirjeenvaihtajien kautta, jotka ajoittain tulostavat artikkeleita asukkaiden luettavaksi.

Yhteisöjen voimistumisen kannalta merkittäviä *muutoksia osallistumisessa* (2.1) on vaikea todentaa. Viva Favela – verkkojulkaisu ei sinänsä juurikaan tarjoa vuorovaikutteisia ja osallistavia elementtejä ilmoitustauluja lukuun ottamatta. Viestintä tapahtuu pääosin yksisuuntaisesti yhteisöstä ulospäin: ”- Viva Favela on kuin ikkuna, joka avaa uusia näkymiä ihmisille. Monethan eivät välitä muuta kuin omasta omaisuudestaan, mutta silmiään ei voi sulkea. Olen yhteisön ääni maailmalle.”(Haastattelut 2005, b. Complexo do Alemar – alueen kirjeenvaihtaja)

Yhteisöjen osallisuuteen liittyviä muutoksia voidaan nähdä jossain määrin julkisuuskuvan muuttumisen kautta, kun asukkaat ovat voineet kokea olevansa osallisina mediajulkisuudessa ilman negatiivista ja marginalisoivaa sävyä. Useimmiten tämä on kuitenkin tapahtunut silloin kun valtamedia on nostanut Viva Favelan jo julkaisemia aiheita omiin medioihinsa (Haastattelut 2005, b; Marty 2004).

Kirjeenvaihtajille hanke on mahdollistanut yhteistyöverkostojen laajenemista, mikä on johtanut esimerkiksi uusiin työtilaisuuksiin (Mäkinen 2005, haastattelut; Ramalho 2005). Internet mahdollistaa hankkeelle lisäksi yhteistyöverkostot, jotka ovat tuoneet sille kansainvälistä näkyvyyttä sekä taloudellista tukea. Monet julkaisun lukijoista ovatkin Rio de Janeiron ja Brasilian ulkopuolella (Sorj 2003).

Muutokset vaikuttamisessa (3.1) voivat mahdollistua välillisesti omien ajatusten esittämisen ja faveloista julkaistun tiedon lisääntyessä. Jos tieto vähentää ennakoasenteita ja lisää positiivista mielikuvaa alueista, asukkaiden mahdollisuudet toimia ja vaikuttaa tasa-arvoisesti yhteiskunnassa voivat lisääntyä. Projektin koordinaattoreiden ja tutkijoiden mukaan verkkojulkaisu on jo vaikuttanut faveloiden julkisuuskuvaan nostamalla Viva Favelan julkaisemia aiheita valtamedioihin sekä toimimalla tiedonlähteenä monille valtamedian toimittajille. Tästä mahdollisesti seuraavia asennemuutoksia ei voida kuitenkaan tässä jäljittää.

Marginaalisille yhteisöille omien näkemysten esittäminen tasavertaisesti julkisuudessa on hyvin merkittävää. Tiedon tuottaminen vastaanottamisen lisäksi on selvästi yhteisöä

voimistavaa toimintaa. Faveloiden asukkaille tämä mahdollistuu jossain määrin kirjeenvaihtajien kautta. Faveloiden kontekstissa ilmaisun vapaus on kuitenkin rajallista, vaikka projektin tekijät eivät rajoituksia mainitsekaan. Ensinnäkin ilmaisua harjoittavat ainoastaan kirjeenvaihtajat, koska julkaisu ei tarjoa muille julkaisufoorumia. Toiseksi aiheiden käsittelyssä on varottava liian provosoivia kannanottoja turvallisuusriskien takia. Positiivisen julkisuuden tuottaminen on paitsi yhteisöjen julkisuuskuvan kiillottamista, myös turvallisempaa kirjoittajille ja projektille. Projektia seurannut tutkija uskoo, että huumekauppioiden kontrolli sallii todellisuudesta kirjoittamisen tietyissä rajoissa, jotka kirjeenvaihtajat tuntevat (Haastattelut 2005, c). Projektin koordinaattorin mukaan väkivaltaankin liittyviä aiheita voidaan nykyisin julkaista, mutta kirjeenvaihtajien ei tarvitse ottaa kriittisiä aiheita käsiteltäväkseen (Haastattelut 2005, a).

Viva Favela – hankkeessa on yhtymäkohtia romanien verkkojulkaisuhankkeen kanssa. Molemmat yhteisöt ovat marginaalisia ja kokevat syrjintää muun väestön taholta. Yhteisöillä on lisäksi oma sosiokulttuurinen kontekstinsa, joka poikkeaa valtakulttuurista. Projekteissa tärkeimmiksi funktioiksi nousevat itseilmaisu, omasta kulttuurista kertominen ja tarve edistää oman yhteisön mahdollisuuksia yhteiskunnan tasavertaisina jäseninä. Osallisuuden ja vaikuttamisen mahdollisuuksien lisääminen ovat siis tärkeimpiä tavoitteita, mutta projektien todellisia vaikutuksia on vaikea kiistattomasti todentaa.

Kirjeenvaihtajien haastatteluiden perusteella projektissa on tapahtunut joitakin *oman elämän hallintaan liittyviä muutoksia (4.1)*. Esimerkiksi kuvaava kirjeenvaihtaja mainitsi tullessaan tunnetuksi faveloissa projektin ansiosta. Hän kertoi miten hyvin hänet vastaanotetaan faveloissa ja miten hän voi ylpeästi esitellä valokuviaan, jotka ovat projektin kautta saaneet uudenlaista arvostusta. Kaksi haastateltua kirjeenvaihtajaa on projektin ansiosta ja taloudellisesti tukemana päässyt jatkamaan opintojaan viestintäalalle. Toinen heistä kertoo edustavansa ylpeänä omaa asuinalueitaan ja pitävänsä arvossa omia lähtökohtiaan toisin kuin ennen projektia. Muiden asukkaiden antama palaute vaikuttaa kirjeenvaihtajiin myös hyvin kannustavasti. (Haastattelut 2005, b)

Kirjeenvaihtajille työ Viva Favelassa on ammatillisesti hyödyllinen ansio ja parhaimmillaan keino uuteen ammattiin. Mansetorin kirjeenvaihtajista poiketen heille projekti merkitsee myös työpaikkaa ja ansiotuloja. Elämönhallinnan kannalta projekti on siis merkittävä muutos konkreettisine seurauksineen monille kirjeenvaihtajista. Yhteisöille muutos tarkoittaa lähinnä

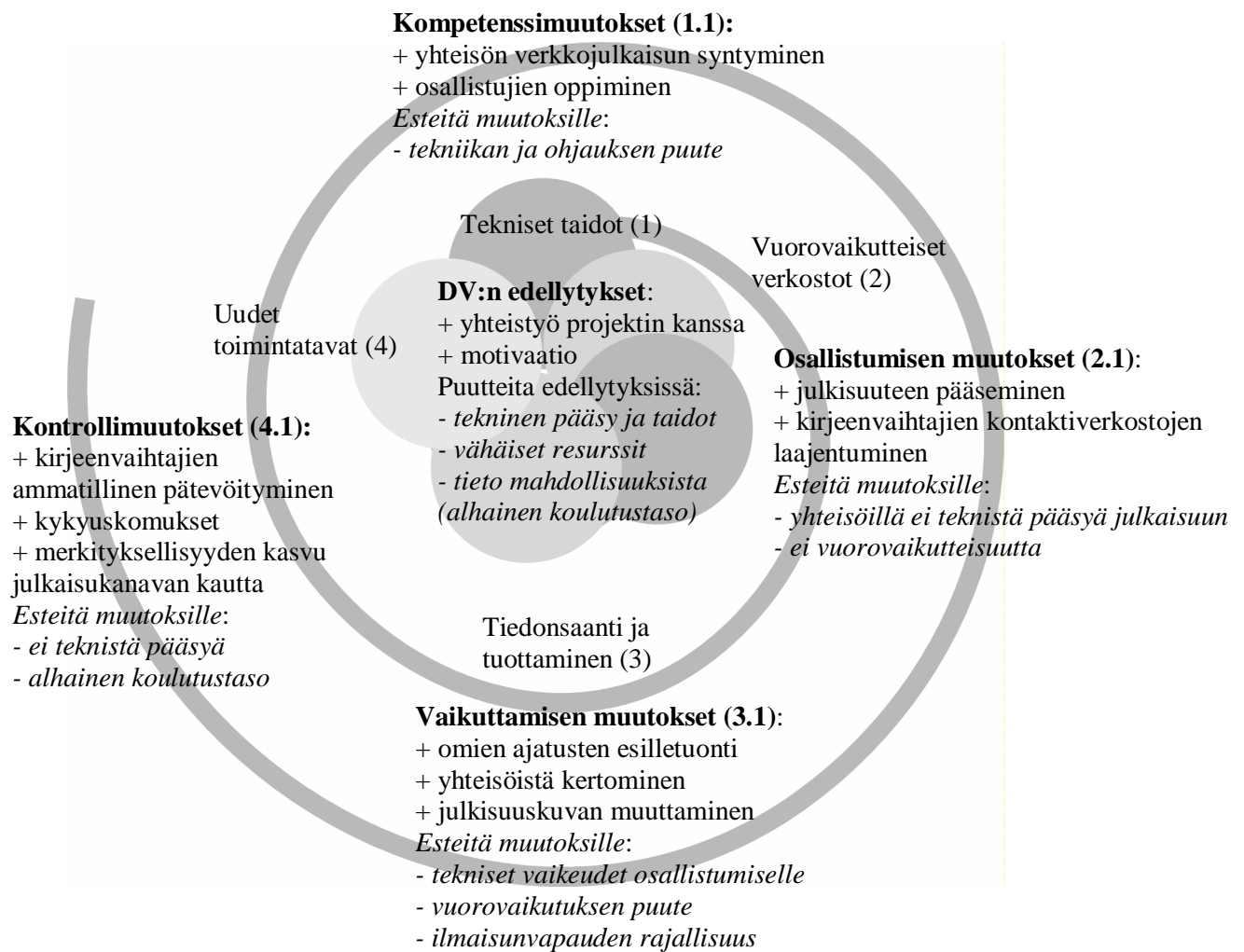

oman julkaisukanavan syntymistä, mikä voi parantaa merkityksellisyyden tunnetta yhteiskunnan jäsenenä.

Hankkeen voimistava vaikutus liittyy yhteisölliseen julkaisutoimintaan, jossa tietotekniikka on vain välineen asemassa, mutta jota ilman julkaisua ei voitaisi levittää eikä laaja verkostoituminen olisi mahdollista. Digitaalinen voimistuminen Internetin avulla olisi kuitenkin selvempää ja monipuolisempaa, jos asukkailla olisi pääsy tietotekniikan käyttäjiksi. Future Station – hanketta voisi kuvata toisena digitaalisen voimistumisen spiraalina, joka tukee verkkojulkaisemista, mutta joka sinänsä ei vielä riitä tarjoamaan asukkaille digitaalisen voimistumisen prosessin edellytyksiä.

Viva Favela – hankkeessa suurin osa digitaalisen voimistumisen edellytyksistä on puutteellisia. Tietotekniikkaa ja verkkoyhteyksiä ei ole juurikaan saatavilla, taidot niiden käyttämiseksi ovat lähes olemattomia, tietoisuus välineiden mahdollisuuksista on vielä vähäistä eikä motivaatio tietotekniikan käyttämiseksi voi syntyä kontekstissa, jossa asukkaiden koulutustaso on hyvin alhainen. Paikallisen tutkijan, Bernardo Sorjin mukaan nykyisessä kontekstissaan faveloiden yhteisöjä voimistavampi uuden viestintäteknologian väline on matkapuhelin, joka mahdollistaa työtilaisuuksien vastaanottamisen (Haastattelut 2005, c). Matkapuhelin tuo näin asukkaille välittömämmän hyödyn kuin Internet ja verkkojulkaiseminen. Toisaalta yhteisön oman median syntyminen ja julkisuuden aktiivisina tuottajina mukana oleminen edistävät yhteiskunnan osallisina kansalaisina toimimista, mikä on marginaalisille yhteisöille hyvin voimistavaa.

Sosiaalisen osallisena olemisen ja tietoyhteiskunnassa merkityksellisinä jäsenenä toimimisen kannalta Viva Favela edistääkin hyvin olennaisia asioita, jotka jäävät useimmiten huomioimatta välittömän hyödyn saamisen ja kuluttamisen näkökulmasta. Nykyisessä kontekstissaan tämän tyyppiset aktiivisen kansalaisuuden tavoitteet ovat haasteellisia ja marginaaliset yhteisöt jäävät helpommin vastaanottavaan asemaan.

KUVIO 12: Viva Favela – hankkeen digitaalisen voimistumisen (DV) spiraalissa on joitakin samoja elementtejä kuin edellistenkin yhteisöjen, vaikka sosiokulttuurinen konteksti on aivan toinen. Kaikissa tapauksissa oman mediasisällön tuottaminen koettiin yhteisöä voimistavaksi ja kehittäväksi. Marginaalisissa yhteisöissä tämä merkitsi lisäksi tasa-arvoisemmaksi toimijaksi kehittymistä. Näissä yhteisön oman kulttuurisen perspektiivin välittäminen muulle väestölle oli hyvin tärkeää paremmin ymmärretyksi tulemisen kannalta.

Kaikissa käsitellyissä yhteisöissä suurimmat esteet liittyivät tekniikkaan, sen vaikeakäyttöisyyteen tai rajallisiin käyttömahdollisuuksiin. Viva Favelan tapauksessa teknistä pääsyä yhteisöllä itsellään ei ole juuri lainkaan. Silti voidaan puhua digitaalisesta voimistumisesta, koska ilman tietotekniikkaa Internet – yhteyksinen julkaisun levittäminen ei olisi mahdollista. Internet on myös mahdollistanut kaikissa tapauksissa sosiaalisten ja

taloudellisten verkostojen laajentumisen, mikä koetaan yhteisöjen sekä yksilöiden kehityksessä olennaiseksi.

Digitaalinen voimistuminen vaikuttaisi kaikissa yhteisöissä edistävän itsenäistä ja kompetenttia kansalaisuutta, jolla on mahdollisuus ilmaista itseään, osallistua mediajulkisuuteen ja tulla näkyväksi toimijaksi tietoyhteiskunnassa. Projektien mahdollisuudet saada aikaan merkittäviä muutoksia ovat kuitenkin aina rajallisia johtuen niiden väliaikaisesta luonteesta ja vaatimattomista resursseista pyrkimyksiin nähden.

Yhteisölliset hankkeet alueellisten yhteisöjen kanssa ovat tärkeitä yhteisöjen osallistamisessa tietoyhteiskunnassa erityisesti marginaalisten ja köyhien yhteisöjen kohdalla, jotka ovat vaarassa syrjäytyä ja joutua eristetyiksi muusta yhteiskunnasta toimintoineen.

5 YHTEENVETO JA POHDINTAA

Tähänastisessa työssäni olen pyrkinyt osoittamaan miten tietoyhteiskunnan kansalaiset asemoidaan nykyisellään liiaksi käyttäjän ja vastaanottajan rooleihin, ja pohtinut miten voisimme edistää kompetenttina ja osallisena toimivaa kansalaisuutta. Ehdotuksena olen esittänyt yhteisölähtöisen toiminnan ja digitaalisen voimistumisen mallin, jota voidaan soveltaa kansalaisten sekä yhteisöjen osallistamisessa subjekteina toimiviksi tietoyhteiskunnan jäseniksi.

Digitaalista voimistumista olen kuvannut spiraalimaisena prosessina, joka vaatii käynnistyäkseen teknisiä, taidollisia, asenteellisia ja osallistumismahdollisuuksiin liittyviä edellytyksiä. Puutokset edellytyksissä heijastuvat esteinä ja hidasteina voimistumisen prosessille.

Digitaalinen voimistuminen merkitsee muutoksia ja kehitystä, kuten teknisten taitojen lisääntymistä, vuorovaikutteisten verkostojen kasvua, tiedon saamisen ja tuottamisen mahdollisuuksien paranemista sekä uusia hyödyllisiä toimintatapoja. Näitä olen nimittänyt

voimistumisen spiraalin ensimmäisen pyörähdyksen tuomiksi muutoksiksi, ja ne ovat prosessin konkreettisimpia tuloksia.

Voimistumisen spiraali on luonteeltaan jatkuva ja tapahtuneet muutokset sysäävät liikkeelle uusia muutoksia. Seuraava pyörähdys sisältää edellisistä muutoksista seuraavaa kehitystä: kompetenssin lisääntymistä, osallistumismahdollisuuksien kasvamista, vaikuttamisen keinojen parantumista sekä oman elämän kontrollin kasvua. Nämä olen nimennyt toisen kehän muutoksiksi, jotka ovat hyvin olennaisia osallistuvan kansalaisuuden edistämisen kannalta.

Olenkin ehdottanut työssäni digitaalisen voimistamisen mallia työväliseksi osallisen ja pystyvän kansalaisuuden sekä yhteisöjen kehittämiseksi. Ehdotin spiraalimallin soveltamista esimerkiksi yhteisöllisten hankkeiden analysointiin, kun halutaan selvittää enemmän laadullisia kuin määrällisiä muutoksia ja erityisesti tietoyhteiskunnassa osallisina kansalaisina toimimisen mahdollisuuksia.

Viimeisessä luvussa testasin alustavasti spiraalimallia kahden erilaisen alueellisen yhteisöhankkeen analysoinnissa. Mansetori – hanke oli minulle läheinen, koska olin työskennellyt sen parissa toimintatutkijana jo hankkeen alusta alkaen. VivaFavela – hanke taas löytyi kehitysmaatutkimuksen piiristä ja oli mielenkiintoinen vertailukohde, joka toimii täysin erilaisessa kontekstissa, mutta joutuu myös vastaamaan tietoyhteiskunnan haasteisiin siinä kuin Mansetorinkin yhteisöt.

Analysoinnin kohteiksi olin valinnut a) hankkeiden verkkojulkaisut sekä b) osallistujat kattaen sekä yhteisöjen osallistuvat jäsenet että hankkeiden koordinaattorit ja tutkijat, jotka ovat toimineet yhteistyösuhteessa yhteisöjen jäsenten kanssa.

Digitaalisen voimistumisen analysoinnissa keskityin yhteisöhankkeissa tapahtuneisiin muutoksiin erityisesti neljällä alueella: kompetenssi, osallistuminen, vaikuttaminen ja oman elämän kontrolli. Nämä muutosalueet ovat spiraalin toisen vaiheen voimistumiseen liittyviä muutoksia, jotka seuraavat konkreettisista ensimmäisen vaiheen muutoksista ja jotka ovat tärkeitä tekijöitä osallisen kansalaisuuden kannalta. Analysoinnissa tarkastelin myös spiraalin eri osien vaikutusta toinen toisiinsa sekä yhteisön hallussa olevia edellytyksiä

voimistumiselle. Monesti kehityksen jarruna olivat puutteet voimistumisen edellytyksissä, kuten teknisissä taidoissa.

5.1 Tulosten pohdintaa

Yhteisöhankeiden analysointi voimistumisen spiraalimallilla havainnollisti ja toi esiin hankkeiden aikaansaamia muutoksia, jotka eivät useinkaan tutkimuksissa tule näkyviksi. Tämä muutoskehitys on hankalasti mitattavaa, mutta tulee osittain ilmi osallistujien haastatteluissa ja seurattaessa verkkosivuilla tapahtuvaa kehitystä. Esimerkiksi tiedon tuottamiseen liittyvät uudet mahdollisuudet ovat merkittävä muutos niin yhteisöjen sisäisen vuorovaikutuksen kuin julkisuuskuvan ja ilmaisun kannalta. Spiraalissa nähdään tiedon tuottamisen mahdollistavan parempia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia.

Selvimmät voimistavat muutokset kaikissa yhteisöissä liittyivätkin oman mediasisällön tuottamiseen. Tämä on mahdollistanut uusia tapoja välittää tietoa yhteisöjen sisällä, kertoa omasta kulttuuriyhteisöstä ja tulla yhteisönä näkyväksi sen omasta perspektiivistä katsoen. Erityisesti marginaalisissa yhteisöissä verkkojulkaisu on merkittävä omien näkemysten ilmaisukanava ulospäin (romanit, faveloiden asukkaat), kun taas kaupunginosayhteisöissä merkittävämpää hyötyä koetaan sisäisen tiedottamisen kautta. Kaikissa yhteisöissä oma verkkojulkaisu toimii itseilmaisun välineenä, mutta marginaaliryhmille julkaiseminen on erityisesti tasa-arvoistava keino vaikuttaa yhteisöjen julkisuuskuvaan ja sitä kautta omaan asemaan yhteiskunnassa.

Tiedon tuottamiseen liittyvät mahdollisuudet heijastuvat voimistumisen spiraalin seuraavan kehän jokaiseen osa-alueeseen: kompetenssin, osallistumisen, vaikuttamisen ja kontrollin valmiuksiin, jotka ovat kaikki merkittäviä tietoyhteiskunnassa toimimisen kannalta. Koska muutoksiin näillä alueilla vaikuttavat monet muutkin tekijät, kuten tekniset taidot, yhteisöhankeita kuvaavat spiraalit kertovat erilaisista voimistumisen asteista eri yhteisöissä. Esimerkiksi romanien hankkeessa teknisten taitojen puute heijastui heikkoina muutoksina kaikilla seuraavilla spiraalin osa-alueilla, kuten vaikuttamiseen ja osallistumiseen liittyvillä alueilla. Faveloiden asukkaiden digitaalisen voimistumisen spiraalia jarruttivat teknisen pääsyn ja taitojen rajallisuus sekä tietoisuuden puuttuminen uusien viestintävälineiden

mahdollisuuksista. Yllättävää olikin, että voimistumiseen liittyviä muutoksia tapahtui siitä huolimatta kirjeenvaihtajien kautta koko yhteisön hyväksi.

Digitaalisen voimistumisen spiraalimallilla tarkasteltuna yhteisöllisistä hankkeista voidaan tehdä lisäksi joitakin yhteisiä johtopäätöksiä. Ensinnäkin hankkeen aikana tapahtuvien *muutosten vähäisyys heijastuu usein puutoksista edellytyksissä*: yhteisöllä ei ole riittäviä teknisiä ja taidollisia valmiuksia, tekniikka on liian vaikeakäyttöistä tai uusien välineiden mahdolliset hyödyt jäävät vieraiksi. Toiseksi kaikissa yhteisöissä koettiin *tekniikkaan ja sovelluksiin liittyviä hankaluuksia, mikä puolestaan jarrutti kiinnostusta osallistumiseen*. Kolmanneksi voidaan kiteyttää kaikissa yhteisöissä syntyneen *digitaalista voimistumista, mitä tapahtui erityisesti tiedon tuottamisen ja sosiaalisen verkostoitumisen kautta*. Merkittävin voimistuminen tapahtui siis osallistumiseen, mukana olemiseen ja itseilmaisuuksiin liittyvillä alueilla, ei niinkään teknisen oppimisen ja vastaanottavaan käyttämiseen liittyvissä asioissa.

Voimistuminen oli selvempää suhteessa oman elämän hallintaan ja yhteisölliseen kompetenssiin kuin suhteessa ylhäältä tulevaan päätöksentekoon. Tämän tyyppiseen vaikuttamiseen liittyviä muutoksia jarrutti useimmiten päättäjien osallistumattomuus ja vuorovaikutteisten käytäntöjen puuttuminen.

Yhteisölliset verkkojulkaisuhankkeet vaikuttivat eri tavoin osallisuutta edistäen, joten niitä voidaan pitää onnistuneina toimintamuotoina kansalaisten tietoyhteiskunnan subjekteina toimimisen lisäämiseksi. Muutokset kuitenkin koskettivat erityisesti hankkeisiin osallistuvia, ja vaikutukset koko yhteisöön jäivät useimmiten vähäisiksi. Laajemmat yhteisölliset vaikutukset olisivat vaatineet selvästi enemmän resursseja ja projektien jatkuvuutta.

5.2 Spiraalimallin toimivuus

Digitaaliseen spiraalimalliin sijoitetut yhteisökohtaiset muutokset kuvaavat hyvin hankkeiden voimistavia elementtejä ja puutteita. Hankkeissa tapahtuneiden muutosten tulkinnat ovat luonnollisesti enemmän kuvaavia kuin mitattaviin asioiden tiloihin perustuvia. Spiraalimallia ei myöskään voi käyttää suorien syy-seuraus-yhteyksien tulkintaan, vaikka elementit korreloivatkin keskenään. Verkostojen kasvusta ei esimerkiksi väistämättä seuraa muutoksia

osallistumisessa, vaan osallistumiseen vaikuttavat monet muutkin tekijät, kuten motivaatio ja osaaminen.

Spiraalimalli on asioita yksinkertaistava eikä huomioi kaikkia mahdollisia komponentteja, jotka edistävät tai jarruttavat osallisuutta. Esimerkiksi taloudelliset, sosiaaliset, poliittiset ja kulttuuriset tekijät ovat myös monin tavoin vaikuttamassa yhteisöjen osallisuuteen.

Viestintäteknologian lisäksi yhteisöä voivat voimistaa esimerkiksi koulutus, turvallisuustekijät tai työllistymistä edistävät tekijät. Voitaisiin puhua myös yhteisön taloudellisesta voimistumisesta tai poliittisesta voimistumisesta.

On myös tärkeää yhä korostaa, että digitaalisuudella on vain välinearvo eikä teknologia itsessään voimista ketään ilman muita voimistavia tekijöitä, kuten hankkeen tai järjestön toimintaa. Näin digitaalisen voimistumisen spiraali asettuu realistiseksi malliksi edistää osallistuvaa kansalaisuutta muiden tekijöiden ohella ja niitä tukien.

5.3 Seuraavat vaiheet ja haasteet

Kansalaisten osallisuuden edistämisen kannalta digitaalisen voimistumisen spiraalimalli kuvaa olennaisia subjektina toimimiseen tarvittavia elementtejä. Jotta analysoinnilla olisi konkreettisempia vaikutuksia yhteisöjen kehittämisessä, tulkintaa voisi toteuttaa jatkossa kiinteämmin yhteisön jäsenten kanssa ja yhdistää siihen aiemmin esitetty voimistumisen evaluointi. Tällöin hankkeen analysoinnista jatketaan sen arvioinnilla, reflektoinnilla ja tulevaisuuden suunnittelulla. Voimistumisen spiraali saa näin uutta vauhtia evaluoinnista ja spiraalissa havaittuja puutteellisuuksia voidaan korjata. Jos tutkimusta jatkettaisiin tämän tyyppisen toimintatutkimuksen suuntaan, olisikin hyödyllistä arvioida muutoskehitystä yhteisöjen jäsenten ja koordinaattoreiden kanssa sekä pohtia miten hanketta pitäisi parantaa osa-alueilla, joissa havaitaan voimistumisen esteitä.

Toinen jatkotutkimuksen alue olisi erilaisten kulttuuristen yhteisöjen digitaalisen voimistumisen vertailu. Tässä tutkimuksessa on jo huomattu, että viestintäteknologian voimistavat vaikutukset eri sosiokulttuurisissa ympäristöissä vaihtelevat, mutta samalla niissä on yhtäläisyyksiä, kuten omien näkemysten julkaisemisen merkitys. Jatkossa olisi hyödyllistä

analysoida syvällisemmin yhteisöllistä julkaisutoimintaa eri yhteisöissä ja verrata viestintäteknologian soveltamista yhteisöjen erilaisiin tarpeisiin, kuten niitä marginalisoiviin ja osallisuutta estäviin tekijöihin.

Tällöin jatkotutkimukselle asetettavia kysymyksiä ovat: Miten sosiokulttuurinen konteksti määrittelee tapoja soveltaa uutta viestintäteknologiaa? Millaisia ovat hyödyllisimmät ja tulokselliset verkkojulkaisemisen sovellukset erilaisissa kulttuurisissa ympäristöissä? Miten verkkotilat palvelevat paikallisia yhteisöjä innovatiivisina verkostoina ja oppimisen ympäristöinä?

Tässä vaiheessa tutkimusta yhteisölliset julkaisuvälineet ovat entistä monimuotoisempia (esim. weblogit, wikit, mobiilit sovellukset) ja ne tarjoavat yhteisöille entistä helpompia tapoja päästä julkaisuuteen, mikä on todennäköisesti vaikuttanut julkaisutoiminnan määrän kasvamiseen. Jatkossa olisi syytä myös pohtia miten uudet julkaisumuodot vaikuttavat paikallisyhteisöjen, joille vaikeakäyttöinen teknologia oli tämän tutkimuksen mukaan suurimpia esteitä, julkaisutoimintaan ja sitä kautta voimistumiseen.

LÄHTEET

- Antikainen, Ari (1996) Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautuminen. Aikuiskasvatuksen vuosikirja 37
- Anttiroiko, Ari-Veikko (2003) Kansalaisten osallistuminen, osallisuus ja vaikuttaminen tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Bäcklund, Pia (toim.). Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy
- Aro, Jari (2001) Narratives and Rhetoric of the Information Society in Administrative Programmes and in Popular Discourse. Teoksessa Karvonen Erkki (ed.) Informational Societies. Understanding the Third Industrial Revolution. Tampere: Juvenes Print Oy
- Atweh, Bill & Kemmis, Stephen & Weeks, Patricia (1998) Action Research in Practice. Partnerships for Social Justice in Education. New York: Routledge
- Bishop, Ann & Bruce, Bertram & Lunsford, Karen & Jones, Cameron & Nazarova, Muzhgan & Linderman, David & Won, Mihye & Heidorn, Bryan & Ramprakash, Rajeev & Brock, André (2004) Supporting Community Inquiry with Digital Resources. Julkaisussa Journal of Digital Information, Volume 5 Issue 3, Article no 308
- Borg, Sami (2005) Kansalaisena Suomessa -raportti. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. HARE: OM030:00/2004. Hallituksen politiikkaohjelmat
- Britz J., Johannes (2004) To know or not to know: a moral reflection on information poverty. Artikkelijulkaisussa Journal of Information Science. Pp. 192-204. Volume 30. Number 2.
- Bäcklund, Pia (toim.) (2003) Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy.
- Bäcklund, Pia & Paavola, Vesa (2003) Rajatonta osallisuutta – asukas ja paikka tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Bäcklund, Pia (toim.) Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy.
- Castells, Manuel (1997) The Power of Identity: The Information Age. Economy, Society and Culture. Vol. II. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell
- Castells, Manuel (2001) The Informational City Is a Dual City: Can it Be Reversed? Teoksessa Schön, D.A.; Sanyal, B.; Mitchell, W.J. High Technology and Low-Income Communities. Prospects for the positive Use of Advanced Information Technology. Cambridge, Massachusetts: MIT Press

- Castells, Manuel (2002) *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business, and Society*. New York: Oxford University Press
- Castells, Manuel & Himanen, Pekka (2001) *Suomen Tietoyhteiskuntamalli*. Suom. Jukka Kempainen. Helsinki: Werner Söderström Oy. Sitran julkaisusarja.
- Cheng, Joseph & Ngok, King-lun (2003) *Communication Technologies* ss. 215-224 teoksessa Christensen, Karen & Levinson, David (eds.) *Encyclopedia of Community: From the Village to the Virtual World*. SAGE Publications
- eEurope 2005: Tietoyhteiskunta kaikille. Toimintasuunnitelma Sevillan Eurooppa-neuvostolle (2002). Komission tiedonanto neuvostolle, Euroopan parlamentille, talous - ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle. Euroopan yhteisöjen komissio. Bryssel. KOM (2002) 263
- eTampere. Suunnitelma (2000). Kehitysohjelma vuosina 2001-2005 Tampereen nostamiseksi tietoyhteiskuntakehityksen kärkikaupungiksi
- Eriksson, Päivi (1999) *On aika tehdä lopullinen ratkaisu. Strateginen johtaminen ja osallistuminen tietoyhteiskunnan kaupungeissa*. Teoksessa Eriksson, Päivi & Vehviläinen, Marja (toim.) *Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat*. Jyväskylä: Yliopistopaino
- Etzioni, Amitai (2003) *Criticizing and Defending the Concept of Community* ss. 226-228 teoksessa Christensen, Karen & Levinson, David (eds.) *Encyclopedia of Community: From the Village to the Virtual World*. SAGE Publications
- Etzioni, Amitai (2003) *Communitarism*. Teoksessa Christensen, Karen & Levinson, David (eds.) *Encyclopedia of Community: From the Village to the Virtual World, Vol 1, A-D*. Sage Publications
- Feldman, Jerome & Himanen, Pekka & Leppänen, Olli & Weber, Steven (2004) *Open Innovation Networks. Project Report*. Sitra. Helsinki
- Ferreira, Joseph Jr. (2001) *Information Technologies that Change Relationships between Low-Income Communities and the Public, and Nonprofit Agencies that Serve Them*. Teoksessa Schön, D. A.; Sanyal, B.; Mitchell, W. J. (eds.) *High Technology and Low-Income Communities. Prospects for the Positive Use of Advanced Information Technology*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press
- Fetterman, David M. (2001) *Foundations of Empowerment Evaluation*. London: Thousand Oaks
- Fischer, Claude (2003) Luento University of California Berkeleyssä 08.04.2003 sosiologian laitoksella

- Foster-Fishman, Pennie G. & Salem, Deborah A. & Chibnall, Susan. & Legler, Ray & Yapchai, Courtney. (1998) Empirical Support for the Critical Assumptions of Empowerment Theory. *American Journal of Community Psychology*, vol 26, no 4
- Freire, Paulo (2001) *Pedagogy of Freedom. Ethics, democracy and civic courage*. New York: Rowman and Littlefield Publishers
- Gillmor, Dan (2004) *We the Media: Grassroots Journalism by the People for the People*. CA: O'Reilly Media, Inc
- Hallituksen politiikkaohjelmat. Tietoyhteiskunta (2004). Tietoyhteiskuntaohjelma. Verkossa: www.tietoyhteiskuntaohjelma.fi
- Heinonen, Sirkka & Hietanen, Olli & Manninen, Jari & Suvinen, Nina & Viherä, Marja-Liisa (2003) *Digitaalinen tasapaino ja viestinnän siltapalvelut*. Soneran Tietoyhteiskuntayksikkö. Helsinki: TeliaSonera Finland Oyj
- Heinonen, Sirkka & Hietanen, Olli & Kiiskilä, Kati & Koskinen, Laura (2003) *Kestääkö tietoyhteiskunta? Käsiteanalyysia ja alustavia arvioita. Ympäristöklusterin KESTY-osaohjelman eTieto-hankkeen raportti*. Ympäristöministeriö. Helsinki.
- Heller, Maria (2001) *The Blurring Dividing Line Between Public and Private and the Redefinition of the Public Sphere*. Teoksessa Karvonen, Erkki (ed.) *Informational Societies. Understanding the Third Industrial Revolution*. Tampere: Tampere University Press
- Hietanen, Olli (2002) *Digitaalinen tasapaino*. Teoksessa Mäkinen, Mirja & Salminen, Karri & Viherä, Marja-Liisa (toim.) *Tietoyhteiskuntaa ymmärtämässä*. Soneran tietoyhteiskuntayksikkö. Helsinki
- Himanen, Pekka toim. (2004) *Globaali tietoyhteiskunta. Kehityssuuntia Piilaaksosta Singaporeen*. Tekes: Teknologia katsaus 155/2004.
- Hokka, Jenni & Laine, Markus & Lehtonen, Pauliina & Minkkinen, Arto (2004) *Mansefoorumi kansalaistoiminnan virittäjänä*. Teoksessa Sirkkunen, Esa ja Kotilainen, Sirkku (toim.) *Toimijaksi tietoverkoissa*. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto: Tampereen yliopistopaino Oy
- Hollander, Ed & Stappers, James & Jankowski, Nicholas (2002) *Community Media and Community Communication*. Teoksessa Jankowski, Nicholas (ed.) *Community Media in the Information Age. Perspectives and Prospects*. Cresskill, NJ: Hampton Press, Inc. Ihminen@turku.fi. Kansalaisen tietoyhteiskuntaohjelma vuoteen 2006 (2003) Turun kaupunki

- Inkinen, Tommi (2004) Kansalaiset ja tietoyhteiskunnan sosiaaliset vaikutukset. Pirkanmaan tietoyhteiskuntatutkimus 2004. Tietoyhteiskuntainstituutin raportteja 2/2004. Tampereen yliopisto
- Jankowski, N. (ed.) (2002) Community Media in the Information Age. Perspectives and Prospects. Cresskill, NJ: Hampton Press, Inc.
- Jones, Steven G. (1998) Cybersociety 2.0. Revisiting Computer-Mediated Communication and Community. Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc.
- Järvinen, Petteri (1998) Tietoyhteiskunta tulee, mutta mitä se tekee? Helsingin Sanomat. Kuukausiliite 3/1998
- Jääskeläinen, Pirkko (2000) Tiedolla ja taidolla kansalaisten tietoyhteiskuntaan. Tutkimuksia tiedoista ja taidoista osallistuvan ja autonomisen kansalaisuuden resursseina – esimerkkeinä eläketieto ja tietotekninen osaaminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Kaivonen, Virpi (2002) Mansetorin kaupunginosat verkossa. Kokemuksia Internetin diffuusiosta tamperelaisissa paikallisyhteisöissä. Tiedotusopin pro gradu –tutkielma. Tampere
- Kaivonen, Virpi (2004) Mansetorilla asukkaat julkaisevat verkossa. Teoksessa Sirkkunen, Esa ja Kotilainen, Sirkku (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto: Tampereen yliopistopaino Oy
- Karvonen, Erkki (2001) Strategoiden aikakausi. Teoksessa Vuorensyrjä, Matti & Savolainen, Reijo (toim.) Tieto ja tietoyhteiskunta. Helsinki: Yliopistopaino
- Katz, James E. & Rice, Ronald (2002) Social Consequences of Internet Use. Access, Involvement, and Interaction. Massachusetts Institute of Technology. Cambridge: The MIT Press
- Kemmis, Stephen & Wilkinson, Mervyn (1998) Participatory action research and the study of practice ss. 21-37. Teoksessa Atweh, Bill & Kemmis, Stephen & Weeks, Patricia (eds.) Action Research in Practice. Partnerships for Social Justice in Education. London and New York: Routledge
- Kotilainen, Sirkku (2004) Kansalaisten verkkomedia oppimisen yhteisönä. Yhteenveto teoksessa Sirkkunen, E. ja Kotilainen, S. (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto: Tampereen yliopistopaino Oy
- Kupiainen, Jari (2004) Kulttuurinen sisältötuotanto digitaalisen median aikakaudella. Teoksessa Kupiainen, Jari & Laitinen, Katja (toim.) Kulttuurinen sisältötuotanto? Helsinki: Edita Publishing Oy

- Kurki, Hannu (2003) Kommunikaatorakenne alueen kehittämisen voimavarana ss. 147–163. Teoksessa Bäcklund, Pia (toim.). Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy
- Kurki, Leena (2000) Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino
- Kuula, Arja (2001) Toimintatutkimus. Kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä. Tampere: Tammer-Paino Oy
- Lehtimäki, Hanna (1999) Verkostopuhe alueellisen tulevaisuuden toimintatiloja tekemässä (ss. 53-73) Teoksessa Eriksson, Päivi & Vehviläinen, Marja (toim.) Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. Jyväskylä: Yliopistopaino
- Lievrouw, Leah (2004) What's changed about new media? Introduction to the fifth anniversary issue of new media & society. *New Media & Society*. Volume 6. Number 1. February 2004. UK: SAGE Publications
- Liikanen, Erkki (2004) Kommentti eEurope – sivuilla: http://europa.eu.int/information_society/eeurope/
- Martikainen, Ari (2004) Kaupunginosakirjeenvaihtajat: yhdessä tekemällä verkkokirjoittajiksi. Teoksessa Sirkkunen, Esa ja Kotilainen, Sirku (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto: Tampereen yliopistopaino Oy
- Marty, David Christopher (2004) A Case Study in Media Inclusion: The Viva Favela Model. A thesis in Master's Program for the degree of Master of Arts at New York University.
- Melkas, Tuula (2004) Tieto- ja viestintätekniiikan harrastuskäyttö 15-34 –vuotiailla. Teoksessa Nurmela, Juha & Melkas, Tuula & Sirkiä, Timo & Ylitalo, Marko & Mustonen, Laura Suomalaisen viestintävalmiudet 2000-luvun vuorovaikutusyhteiskunnassa. Helsinki. Tilastokeskuksen Katsauksia 2004/4
- Midgley, Gerald & Ochoa-Arias, Alejandro E. (eds.) (2004) Community Operational Research. OR and Systems Thinking for Community Development. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers
- Miettinen, Reijo & Lehenkari, Jari & Hasu, Mervi & Hyvönen, Jukka (1999) Osaaminen ja uuden luominen innovaatioverkoissa. Tutkimus kuudesta suomalaisesta innovaatiosta. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy
- Munro, Donald; Schumaker, John F; Stuart, C.Carr (eds.) (1997) Motivation and Culture. New York and London: Routledge

- Mäenpää, Pasi (2003) Nettimaunulan paikallisverkon arviointitutkimus ss.73-105. Teoksessa Bäcklund, Pia (toim.). Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy
- Mäkimattila, Pirkko (2000) ”Olen mukana” Mansetori-sivuston käyttäjätutkimus. Tutkimusraportti. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto.
- Mäkinen, Maarit (2000) Internet yhteisöllisenä mediana. ss.29–54 Teoksessa Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana. Paikallisuus verkkomediassa – projektin loppuraportti. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy
- Mäkinen, Maarit (2004) Viestintävalmiudet ja digitaalinen voimistuminen. Teoksessa Sirkkunen, Esa ja Kotilainen, Sirkku (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto: Tampereen yliopistopaino Oy
- Norris, Pippa (2001) Digital Divide. Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide. New York: Cambridge University Press
- Nurmela, Juha & Melkas, Tuula & Sirkiä, Timo & Ylitalo, Marko & Mustonen, Laura (2004) Suomalaisten viestintävalmiudet 2000-luvun vuorovaikutusyhteiskunnassa. Helsinki. Tilastokeskuksen Katsauksia 2004/4
- Palm, Pertti (2004) Projektissa hyvään alkuun, mutta suuriin muutoksiin on matkaa. Kommentti teoksessa Sirkkunen, Esa ja Kotilainen, Sirkku (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto: Tampereen yliopistopaino Oy
- Peltola, Jari (2003) ”Aktiivisen verkkokansalaisen” retorisesta tuottamisesta. Tiedotustutkimus 2003:3
- Perkins, Douglas D. & Zimmerman, Marc A. (1995) Empowerment Theory, Research, and Application. American Journal of Community Psychology. Vol 23, no 5
- Pew Internet & American Life Project 2004. Verkossa: www.pewinternet.org
- Pinkett, Randall (2002) Creating Community Connections. Sociocultural Constructionism and Asset-Based Approach to Community Technology and Community Building in a Low-Income Community. For the degree of Doctor of Philosophy at the Massachusetts Institute of Technology
- Rantanen, Heli (2003) Onnistuiko Nettimaunula? Teoksessa Bäcklund, Pia (toim.) Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy.
- Resnick, Mitchel & Rusk, Natalie & Cooke, Stina (2001) The Computer Clubhouse: Technological Fluency in the Inner City. Teoksessa Schön, Donald .A. & Sanyal, Bish.

- & Mitchell, William J. High Technology and Low-Income Communities. Prospects for the positive Use of Advanced Information Technology. Cambridge, Massachusetts: MIT Press
- Rheingold, Howard (1998) The Virtual Community. The electronic version. Verkossa: www.rheingold.com/vc/book
- Rheingold, Howard (2002) Smart Mobs. The Next Social Revolution. Transforming Cultures and Communities in the Age of Instant Access. Cambridge, MA: Basic Books
- Rich, Richard C.& Edelstein, Michael.& Hallman, William K.& Wandersman, Abraham H.. (1995) Citizen Participation and Empowerment: The Case of Local Environmental Hazards. American Journal of Community Psychology. Vol 23, no 5
- Ridell, Seija (2000) Verkkotorilla. Kansalaisjulkisuuden kokeilua verkossa – Mansefoorumi ja paikallisen julkisen viestinnän käytännöt. Teoksessa Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana. Paikallisuus verkkomediassa –projektin loppuraportti. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy
- Ridell, Seija (2002) Toimijuus mediayhteiskunnassa. Virkaanastujaisesitelmä 23.10.2002. Turku.
- Sampson, Robert J. (2003) Collective Efficacy s. 205 teoksessa Christensen, Karen & Levinson, David (eds.) Encyclopedia of Community: From the Village to the Virtual World. SAGE Publications
- Sassi, Sinikka (2000) Verkko kansalaisyhteiskunnan käytössä. Tutkimus Internetistä ja uusista politiikan muodoista. Väitöskirjatyö. Viestinnän julkaisuja 3. Helsingin yliopisto: Yliopistopaino
- Sassi, Sinikka (2000) Karua meininkiä kaavoituksessa – netti vastaiskuna? Hallinnon Tutkimus, Vol. 19, Number 1, 65-75.
- Sassi, Sinikka (2003) Verkko yhteisöllisyyden vahvistajana – onko paikalla väliä? ss. 33-49 teoksessa Bäcklund, Pia (toim.). Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy
- Sassi, Sinikka (2003) Synnyttääkö verkko eriarvoisuutta? Tiedotustutkimus 2003:3.
- Servaes, Jan (1999) Communication for development. One world, multiple cultures. Cresskill, New Jersey: Hampton Press
- Schiller, Herbert (1996) Information Inequality. The Deepening Social Crisis in America. New York: Routledge
- Schuler, Douglas (1996) New Community Networks. Wired for Change. New York: ACM Press

- Servon, Lisa (2002) *Bridging the Digital Divide*. UK: Blackwell Publishing.
- Shor, Ira (1992) *Empowering Education*. Chicago: the University of Chicago
- Siitonen, Juha (1999) *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*.
Opettajankoulutuslaitos, Oulun yliopisto. Oulu. Väitöskirja
- Siitonen, Juha. & Robinson, Heljä (1998) *Empowerment: Links to Teachers' Professional Growth*. University of Oulu
- Sillanpää, Kaisu (2004) *Tekniikka ei ole esteenä osallistumiselle*. Kommentti teoksessa Sirkkunen, Esa ja Kotilainen, Sirkku (toim.) *Toimijaksi tietoverkoissa*. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto: Tampereen yliopistopaino Oy
- Sirianni, Carmen. & Friedland, Lewis (2001) *Civic Innovation in America. Community Empowerment, Public Policy, and the Movement for Civic Renewal*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press
- Sirkiä, Timo & Nurmela, Juha & Mustonen Laura (2004) *Suomalaisten viestintävalmiudet 2000-luvulla*. Teoksessa Nurmela, Juha & Melkas, Tuula & Sirkiä, Timo & Ylitalo, Marko & Mustonen, Laura. *Suomalaisten viestintävalmiudet 2000-luvun vuorovaikutusyhteiskunnassa*. Helsinki. Tilastokeskuksen Katsauksia 2004/4
- Sirkkunen, Esa & Kotilainen, Sirkku (toim.) (2004) *Toimijaksi tietoverkoissa*. Tampere. Tampereen yliopistopaino Oy
- Slevin, James (2000) (ed.). *The Internet and Society*. Cambridge. UK: Polity Press
- Standage, Tom (1999) *The Victorian Internet. The Remarkable Story of the Telegraph and the Nineteenth Century's On-line Pioneers*. New York: Berkeley Book
- Sorj, Bernardo (2003) *Brazil@digitaldivide.com. Confronting Inequality in the Information Society*
- The Pew Internet and American Life surveys in 1995-2000 and 2003. Verkossa:
www.pewinternet.org. Viitattu 15.01.2004
- Wandersman, Abraham & Keener, Dana C. & Snell-Johns, Jessica & Miller, Robin & Flaspohler, Paul & Livet-Dye, Melanie & Mendez, Julia & Behrens, Thomas & Bolson, Barbara & Robinson, LaVome (2004) *Empowerment Evaluation: Principles and Action*. Teoksessa Jason, Leonard A. & Keys, Christopher B. & Suarez-Balcazar, Yolanda & Taylor, Renée R & Davis, Margaret I. (eds.) *Participatory Community Research. Theories and Methods in Action*. Washington, DC. American Psychological Association
- Viherä, Marja-Liisa (2002) *Viestintävalmiudet nyt ja tulevaisuudessa*. Teoksessa Mäkinen, Mirja; Salminen, Karri ja Viherä, Marja-Liisa (toim.). *Tietoyhteiskuntaa ymmärtämässä*. Soneran tietoyhteiskuntayksikkö. Helsinki: Nykypaino Oy

- Webster, Frank (2000) Theories of the Information Society. London and New York:
Routledge
- Weckroth, Klaus (1988) Toiminnan psykologia Helsinki: Hakapaino Oy
- Wellman, Barry (2001) Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personal Networking.
Julkaisussa International Journal of Urban and Regional Research. Volume 25.2. June
2001
- World Economic Forum. Global Information Technology Report 2003-2004. Verkossa:
www.weforum.org
- Zenz, Adrian (2000) Evaluating Empowerment: The World Vision Area Development
Programme. Verkossa: www.devnet.org.nz/conf/Papers/zenz.pdf
- Zimmerman, Marc.A. (1995) Psychological Empowerment: Issues and Illustrations.
American Journal of Community Psychology. Vol. 23, no 5

Haastattelut

Haastattelut (2005) 10. – 27.10.2005 Brasilian Rio de Janeirossa

Haastattelut a: hankkeen koordinaattorit ryhmä - ja yksilöhaastatteluissa

Delgado, Sandra. Viva Favelan valokuvaaja ja kuvankäsittelijä

Oliveira, Tete. Viva Favelan toimitussihteeri

Ramalho, Cristiane. Viva Favela –hankeeseen pääkoordinaattori

Haastattelut b: hankkeen asukaskirjeenvaihtajat yksilöhaastatteluissa

Cassia Santos Pinto, Rita

Ferraz, Christian

Rodrigues, Manoel

Haastattelut c: hanketta analysoineet tutkijat yksilöhaastatteluissa

Sorj, Bernardo. The Edelstein Center for Social Research – keskuksen johtaja,
sosiologian professori

Strozenberg, Ilana. Sosiaali-antropologian professori. Federal University of Rio de Janeiro

Verkkosivut

Mansetorin kaupunginosayhteisöt: mansetori.uta.fi/yhteisot

Tampereen romanit: mansetori.uta.fi/romanit

Viva Favela -verkkójulkaisu: www.vivafavela.com.br